

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Lenka SVOBODOVÁ

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Kateřina Žerotínská z Valdštejna – život šlechtičny v bouřlivé
době**

Lenka Svobodová

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lenka SVOBODOVÁ**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Kateřina Žerotínská z Valdštejna - život šlechtičny
v bouřlivé době**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Vyjdu zejména ze studia vydané korespondence této šlechtičny a doplním vše vlastním archivním výzkumem (ZAO Opava, pobočka Olomouc, RA Žerotínů, SOkA Třebíč, AM Třebíč, MZA Brno, Vs Třebíč). Na těchto základech se pokusím analyzovat Kateřinin život na přelomu 16. a 17. století, který následně budu porovnávat se životem ostatních šlechtičen v bouřlivé době první třetiny 17. století (Zuzana Černínová z Harasova, Sylvie Černínová z Caretto-Millesimo a Polyxena Lobkovická z Pernštejna). Svoje pojednání zasadím také do rámce současného výzkumu žen - šlechtičen v habsburské monarchii.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DVORSKÝ, František (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I-II*, Praha 1894-1985; DVORSKÝ, František (ed.), *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chuděnic*, Praha 1890; DVORSKÝ, Fr. (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova, Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886; DVORSKÝ, František (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869; TISCHER, František (ed.), *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635-1651*, VKČSN 1908, Praha 1909; BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehe. Die adelige Frau in der Früher Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000; BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002; HAJNÁ, Milena, *Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 5-29; JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1976, 1987, 1996; KNOZ, Tomáš, *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, příběhy, struktury*, Brno 2001; KNOZ, Tomáš, „... s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*. *Acta Muei Moraviae, Stientiae sociales* 82, 1997, s. 183-199; KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001; LIŠKA, David, *Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína*, JM 34, sv. 37, 1998, s. 33-52; MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie 1500-1700*, Praha 2004; ODLOŽILÍK, Otakar, *Karel starší ze Žerotína 1564-1636*, Praha 1936;

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Děkuji všem, kteří mi poskytli potřebné informace, věnovali svůj čas a umožnili vytvořit tuto práci. Především moje poděkování patří Mgr. Jiřímu Kubešovi, PhD., jenž mně poskytl mnoho důležitých informací, připomínek a rad, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout. Děkuji také zaměstnancům všech archivů a muzeí, kteří mi ve vytvoření mé práce byli nápomocní, zejména PhDr. Jitce Padrnosové.

SOUHRN

Předložená bakalářská práce se zabývá ženou – šlechtičnou v 16. – 17. století. V první části se orientuji zejména na přechodové rituály, které rozdělují život šlechtičen do tří základních životních etap. První z nich je doba mládí, která je v mé práci chápána jako etapa od narození až po vstup do manželství. Po té následovala fáze dospělosti, v níž je pro ženu typická role matky a manželky. S poslední fází života šlechtičen je spjata smrt manžela, avšak ne každá žena se této třetí fáze, tj. stáří a vdovského stavu, kdy mohla být poprvé za svůj život „svobodná“, dočkala.

V druhé části se snažím na základě korespondence Kateřiny z Valdštejna analyzovat a srovnat její život s „ženou české renesance“, k čemuž využívám předešlé schéma rozdělení ženského života. O Kateřině mládí toho moc nevíme, avšak informace z jejího pozdějšího života lze čerpat z její obsáhlé korespondence, především tedy pro dobu, kdy se stala vdovou. Tato část práce má také vedlejší rovinu, kdy na Kateřinu pohlížím nejen jako na ženu, ale také jako na hospodářku, neboť po smrti svého prvního manžela, Smila Osovského z Doubravice, zdělila třebíčské panství. Snažím se zjistit, jakou byla vrchností, a analyzovat její vztah k poddaným a problémům, jež postihly Třebíč v době třicetileté války.

Poslední část, která vychází především z korespondence významných šlechtičen, tedy Polyxeny z Pernštejna, Silvie a Zuzany Černínových, je srovnáním. Pohlížím na jejich životy různými úhly pohledu a snažím se najít podobné či jiné události v jejich životě.

KLÍČOVÁ SLOVA

dějiny – české země – aristokracie – 16. – 17. století – šlechtičny – Kateřina z Valdštejna – třebíčské panství

SUMMARY

This bachelor thesis deals with a noblewoman of the 16th – 17th century. The first part of the thesis focuses on transitional rituals, which divide the life of noblewomen into three basic life stages. The first of them is the stage of youth, which, in this thesis, is understood as a stage from birth till entering into married life. After that the stage of married life followed, in which the typical role of the woman was the role of mother and wife. The last life stage of the noblewomen is connected with the death of their husbands. Even though not every noblewoman lived to reach the third stage, in which she could be free and independent for the first time in her life.

The second part of the work is based on the correspondence of Catherine of Waldstein and it attempts to analyze and compare her life with „the woman of the Czech Renaissance“, based on the three life stages described above. We do not know much about the youth of Catherine, but the information about her later life stages can be obtained from her extensive correspondence, mostly from the time when she became a widow. This part of the thesis has a secondary perspective – that of viewing Catherine not only as a woman, but also as a landowner, as after the death of her first husband Smil Osovský of Doubravice she inherited the Třebíč estate. The work tries to uncover what she was like as a lady of the manor, to analyze her relationship towards her subjects and the problems which occurred in Třebíč during the Thirty Years War.

The last part deals with comparisons, which are mainly based on the correspondence of important noblewomen, namely Polyxena of Pernstein, Silvie and Zuzana Černíns. The thesis looks at their lives from different perspectives and is trying to find similar or other episodes in the lives of these other women.

KEY'S WORDS

history – Czech lands – aristocracy – turn of 16th and 17th century – noblewomen – Catherine of Waldstein – Lordship of Třebíč

OBSAH

I. Úvod	1
II. Život šlechtičen v raném novověku	7
II. 1. Mládí šlechtičen v raném novověku	8
II. 2. Dospělost šlechtičen v raném novověku	10
II.3. Stáří šlechtičen v raném novověku	16
III. Život Kateřiny z Valdštejna	19
III. 1. Mládí Kateřiny z Valdštejna (1565-1589)	19
III.2. Dospělost Kateřiny z Valdštejna (1589-1612)	20
III. 2. 1. Manželství se Smilem Osovským z Doubravice	20
III. 2. 2. Smil Osovský z Doubravice jako pán třebíčského panství (1568-1612)	23
III. 3. Stáří Kateřiny Žerotínské z Valdštejna 1612-1637/1638	27
III.3.1. Manželství s Karlem starším ze Žerotína	27
III.3.2. Kateřina z Valdštejna a třebíčské panství v letech 1612-1629/1638	37
IV. Srovnání Kateřiny Žerotínské z Valdštejna s některými šlechtičkami raného novověku.....	49
V. Závěr	56
VI. Seznam pramenů a literatury	60
VII. Seznam obrazových příloh	67

I. Úvod

Historie jako taková již v dnešní době není pouze soubor dat a informací. Díky bádání se nám otevírají možnosti k hlubšímu zkoumání, které má velký význam pro společnost. Prostřednictvím nových směrů, jež nám přineslo 20. století, se dějiny stávají více různorodé a můžeme na ně pohlížet různými úhly pohledu. Dnes je již pohled na historii více poutavý, není pouze směsicí dat a událostí, ale sleduje také každodenní život v určité době, což je problematika nejen pro mnoho badatelů více zajímavá. Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala problematiku „gender“, neboli otázku vztahu mužů a žen ve společnosti, jež se v dnešní době dostává do popředí zájmů badatelů. Gender history prošla v posledních letech velkým vývojem. Muž s ženou neměli nikdy rovnocenné postavení ve společnosti, a proto se o ženách dozvídáme skrze muže jim blízkého. Ze středověku se nám dochovalo velmi málo pramenů, jež se věnují ženské otázce, v raném novověku již máme informací o poznání více. Tyto prameny se však převážně týkají žen šlechticů, neboť o městských a venkovských ženách je materiálu pomálu. Informace o ženách-šlechtičnách v raném novověku se objevují v jejich korespondenci, která se nám částečně dochovala.¹ Nejen z korespondence, ale také ze svatebních smluv, závětí a účtů se dozvídáme o životě žen, a to především o jejich každodenních starostech, případně o přátelích či politické situaci v českých zemích. Korespondence je velmi bohatá na informace o osobním životě, avšak některé šlechtičny si dopisují také o hospodářských záležitostech.²

Ve své práci se chci věnovat tedy dějinám žen – šlechticů v raném novověku. O tomto tématu bylo sepsáno několik knih, avšak převážně v cizím jazyce. Takovým příkladem je práce Beatrix Bastl, *Tugend, Liebe, Ehre*.³ V této publikaci je zobrazena celistvá problematika šlechtických žen v raném novověku od jejich narození, přes manželství až po smrt. Beatrix Bastl zde také rozebírá otázky vdovství a fraucimoru.

---

¹ Jako příklad bych uvedla tuto korespondenci: DVORSKÝ, František (ed.). *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna. I-II*. Praha, 1894-1895; DVORSKÝ, František (ed.). *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova: listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*. Praha, 1890; DVORSKÝ, František (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova: Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha, 1886; DVORSKÝ, František (ed.). *Staré písemné památky žen a dcer českých*. Praha, 1869; TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635 – 1651*. VKČSN 1908, Praha, 1909. Dalším projektem je Briefe adeliger Frauen, jež byl řešen v Institutu dějin na univerzitě ve Vídni. http://www.univie.ac.at/Geschichte/p_brief.html, dne 22. května 2007, 23:00.

² Takovou ženou je například Kateřina z Valdštejna DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*.

³ BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien-Köln-Weimar, 2000. ISBN 3-205-99233-4. Další prací Beatrix Bastl je: BASTL, Beatrix. *Mezi mocí a bezmocí: úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*. In *Dějiny a současnost* 3, 1994, s. 24-26. ISSN 0418-5129.

Z českých prací je to především publikace Josefa Janáčka *Ženy české renesance*,⁴ jež je jediným česky psaným dílem, které se zabývá pouze otázkou žen v raném novověku. J. Janáček zde otevírá témata, jež nikdo před ním ani po něm podle mého názoru nedokázal lépe zpracovat. Život renesanční ženy předkládá na příkladech šlechticů z této doby. Podobnou problematiku také zpracoval Petr Maťa v kapitole o rodině, jež se nachází v knize *Svět české aristokracie*.⁵ Dalším autorem, jenž se zabýval daným tématem, je Karel Stloukal, který se stal editorem publikace *Královný, kněžny a velké ženy české*.⁶ Ovšem je nutno přihlížet k datu, kdy kniha byla vydána, neboť od té doby se bádání v ženské otázce velmi posunulo vpřed.

Částečně se s touto problematikou také pojí sborník vydaný Milenou Lenderovou *Eva nejen v ráji*,⁷ který pojednává o ženské otázce od středověku do 20. století. Zde můžeme pro téma žena v raném novověku čerpat z článku Pavla Krále o smrti žen,⁸ dále od Václava Bůžka *Muž, žena a dítě v aristokratické rodině na prahu novověku*,⁹ částečně samozřejmě také z příspěvku *Polyxena z Lobkovic*, jímž do sborníku přispěla Marie Ryantová.¹⁰ Jestliže budeme pohlížet na ženy šlechticů v souvislosti s jejich manžely, nabízí se nám širší bibliografie.¹¹ Nesmíme opomenout ani články a stať z různých časopisů a sborníků, jejichž autoři se také zabývají touto problematikou.¹² Mezi nově vzniklé práce patří především

---

⁴ JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1996. ISBN 80-85946-25-4.

⁵ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha, 2004. ISBN 80-210-2685-5.

⁶ STLOUKAL, Karel (ed.). *Královný, kněžny a velké ženy české*. Praha, 1940.

⁷ LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

⁸ KRÁL, Pavel. Žena a smrt v 16. a 17. století. In LENDEROVÁ, Milena. (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 105-131. ISBN 80-246-0375-6.

⁹ BŮŽEK, Václav. Muž, žena a dítě v aristokratické rodině na prahu novověku. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 45-67. ISBN 80-246-0375-6.

¹⁰ RYANTOVÁ, Marie. *Polyxena z Lobkovic*. In LENDEROVÁ, Milena. (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 67-105. ISBN 80-246-0375-6.

¹¹ BŮŽEK, Václav-HRDLIČKA, Josef-KRÁL, Pavel-VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha-Litomyšl, 2002. ISBN 80-86894-00-2; KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha-Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-639-8.

¹² HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku. In *Historická demografie* 28, 2004, s. 15-33; HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor: Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In *Jihočeský sborník historický* 69-70, 2000-2001, s. 5-29; MAŤA, Petr. Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra. In *Dějiny a současnost* 18, 1996, s. 11-15. ISSN 0418-5129; HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců: vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In BŮŽEK, Václav-KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003, s. 249-273. ISBN 80-7040-627-5; BŮŽEK, Václav. „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“: Těhotenství očima šlechty na prahu novověku. In *Dějiny a současnost* 23, 2001, s. 7-13. ISSN 0418-5129; MELKESOVÁ, Miroslava. „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“: Lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století. In *Historický obzor* 10, 1999, s. 122-128. ISSN 1210-6097; LENDEROVÁ, Milena (ed.). Philippe Hecquet: o tom, kterak je neslušné, aby muži ženám při porodu pomáhali. In *Sborník vědeckých prací univerzity Pardubice* (C) 2, 1996, s. 179-199. ISSN 1211-6629; BŮŽEK, Václav. Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku. In *Česko-slovenská historická ročenka* 2001, s. 169-178. ISBN 80-210-2743-6.; KOPIČKA, Petr. Kojné pro děti Heřmana Jakuba hraběte Černína z Chudenic. In *Confluens: sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka* 1, 2005, s. 80-91. ISBN 80-903453-2-8.

sborník z mezinárodní konference na Univerzitě Pardubice.¹³ Nelze opomenout ani dvě práce, jež byly obhájeny minulý a předminulý rok. První je bakalářská práce kolegyně Pavly Pospíšilové, která se v ní orientuje především na otázku konfliktů ve šlechtických manželstvích.¹⁴ Druhou je magisterská práce, jež byla obhájena na katedře pomocných věd historických a archivnictví na Karlově univerzitě v Praze.¹⁵ Tato práce je velkým přínosem, neboť v ní R. Tibitanzlová analyzovala dosud neznámou korespondenci Kateřiny Žerotínské z Valdštejna, jež se nachází v rodinném archivu Ditrichštejnů v Moravském zemském archivu Brno.¹⁶

Moje bakalářská práce je rozdělena na obecnou první část, kde se na základě literatury k tomuto tématu snažím vytvořit model „ženy české renesance“. V druhé části se pokusím všechny tyto „charakteristické vlastnosti“ renesanční ženy ukázat na příkladu šlechtičny, jíž byla Kateřina z Valdštejna.¹⁷ Tentokrát budu vycházet především z vydaných a nevydaných pramenů.¹⁸ V poslední části své práce se budu snažit analyzovat osobnost Kateřiny v porovnání s ostatními ženami-šlechtičnami té doby.¹⁹

Úvodní část práce je rozdělena podle tří fází života ženy, při čemž ne vždy se každá žena dožila všech fází života. V každé etapě zaujímal jinou roli či úlohu vůči společnosti.

---

¹³ ČADKOVÁ, Kateřina-LENDEROVÁ, Milena-STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.

¹⁴ POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*. BP FFUPa, Pardubice, 2007.

¹⁵ TIBITANZLOVÁ, Radka. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna, v Třebíči a Červené Lhotě (1568-1637): edice korespondence*. DiP FFUK, Praha, 2006.

¹⁶ MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, Korespondence Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna, inv. č. 3007, sign. 147; MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, inv. č. 3015, sign. 154/6.

¹⁷ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*. Tato korespondence byla převážně úřední povahy, avšak lze zde nalézt také dopisy osobní povahy, jež byly zasílány převážně šlechticům (Magdalena Berková z Drubé, Kunhuta Pruskovská ze Žerotína, Anna Šliková z Pasaunu, Alžběta z Kounic, Marie z Lipé, Apolena z Thurnu, Anna ze Žerotína, Benigna Haugvicová z Biskupic, Marie Alžběta Burghausová z Vartenberka, Bohunka ze Žerotína, Maxmiliána Přepyská z Vrchovišť, Lidmila Skrbenská z Čertoryje, Eusebie z Kounic, Eliška z Valdštejna, Johanna Elimie z Valdštejna, Anna Marie z Hodic, Eva Vrochyňová z Reptů, Johanna Haugvicová z Biskupic a Renát a Marie z Náchoda) a šlechticům (Fridrich z Kounic, Pertold Bohobud z Lipé, Karel Bruntálský z Vrbna, Baltazar z Žerotína, Adam ml z Valdštejna, Adam z Lipé, Jiří z Náchoda, Rudolf z Valdštejna, Čeněk z Lipé, Zdeněk z Roupova a Přemysl ze Žerotína). Korespondenci osobní povahy vedla Kateřina také se svými poddanými (Tobiáš Hlaváček, Jakub Petrocelín, Vavřinec Justýn, Wolfgang Sekurius, Kašpar Zbudovský, Martin Novoveselský, Martin Krato, Jan Sládek, Jan Přibek, Vilém Khynost, Pavel Kvasnička, Pavel Hronovský).

¹⁸ Státní okresní archiv Třebíč (dále SOKA Třebíč), fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 2; SOKA Třebíč, AO Podklášteří, inv. č. 1, sign AP1 (originál uložen v MZA Brno, F 200, Velkostatek Třebíč, inv. č. 133); SOKA Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 7; SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechní knihy předměstí Jejkov a Nové Město, 1604-1825, inv. č. 208; SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechní knihy Stařečka, 1604-1823, inv. č. 209; SOKA Třebíč, AO Podklášteří, purkrechní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5; Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573; Státní oblastní archiv Praha (dále SOA Praha), rodinný archiv Valdštejnů (dále RA Valdštejnů), inv. č. 2543, sign. IX-A; SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22 (kopie uložena v MZA Brno, Nová sbírka, G2, Třebíč, 4. 571/47); DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*.

¹⁹ Jedná se o Polyxenu Lobkovickou z Pernštejna, Zuzanu Černínovou z Harasova a Sylvii Černínovou z Caretto-Millesima.

První fází u žen v raném novověku bylo dětství a mládí, které počínalo narozením a pokračovalo pozdějším křtem. Křest byl velmi důležitým přechodovým rituálem v životě jedince. Úzce s křtem je spojen výběr jména a vhodného kmotra, který měl v pozdějším životě dítěte hrát důležitou roli. První část tedy sleduje fázi růstu dítěte od kolébky a nastiňuje jeho život ve fraucimoru, kde se nacházelo již od narození. Po mládí přichází druhá etapa života, kterou je dospělost. Většina žen v této době uzavírala manželství a jejich hlavním posláním bylo rodit a starat se prostřednictvím chův, kojných a dalších služebných o vývoj dítěte. Samozřejmě si žena mohla vybrat i jinou cestu, než manželský a později mateřský život. Mám na mysli především vstup žen do kláštera, kde se oddávaly modlitbě a Bohu. I v raném novověku žily ženy, jež nevstoupily do kláštera, ani neuzavřely sňatek. Byly ženami svobodnými, avšak neustále byly závislé na vůli svého otce. Poslední fází v životě ženy je stáří. Se stářím jde ruku v ruce nemoc, která postupem života nabírala na intenzitě. V této etapě života většina žen ztratila manžela a stala se sama sobě paní, získala obvěnění a byla nezávislou. Ne vždy bylo pravidlem, že žena ovdověla ve starším věku. Tuto fázi doprovázela smrt v rodině či osob blízkých, kterým bylo nutno vystrojit pohřeb podle určitých pravidel, které se lišily u pohřbu žen a mužů.

Moje bakalářská práce se tedy zabývá Kateřinou z Valdštejna, šlechticnou, jež žila na přelomu 16. a 17. století. Její život je dělen do tří základních životních fází podle obecné části, neboť mým prvotním cílem je zjistit, jak se Kateřina lišila od „typické ženy české renesance“. V první části se tedy věnuji především jejímu mládí, o kterém máme dochováno velmi málo informací. Do této podkapitoly jsem také přiřadila rozbor vztahu Kateřiny s Adamem,²⁰ jejím vlastním bratrem, a také Pertoldem Bohobudem z Lipé, jenž byl pro Kateřinu nevlastním bratrem, neboť po smrti Jana z Valdštejna se Kateřinina matka, Magdalena Valdštejská z Vartenberka, znovu provdala. Jejím druhým manželem se stal Jan z Lipé, otec Pertolda Bohobuda z Lipé.

Na dalších stránkách se budu věnovat dospělosti Kateřiny, která počala pro ni důležitou událostí, sňatkem se Smilem Osovským z Doubravice. V této podkapitole se také věnuji třebíčskému panství, které Smil vlastnil. O třebíčském panství na přelomu 16. – 17. století lze čerpat informace především z knihy, jejímiž autory jsou Rudolf Fišer, Eva Nováčková a Jiří Uhlíř.²¹ Také kniha Jany Bečkové *Erby na třebíčském zámku*²² přináší

---

²⁰ KOLDINSKÁ, Marie-MAŤA, Petr (edd.). *Deník rudolfinského dvořana Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*. Praha, 1997. ISBN 80-7203-170-8.

²¹ FIŠER, Rudolf-NOVÁČKOVÁ, Eva-UHLÍŘ, Jiří. *Třebíč: dějiny města. I*. Třebíč, 2004. ISBN 80-239-1822-2.

²² BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč, 2004. ISBN 80-86894-00-2.

informace o dějinách Třebíče, je však zaměřena přímo na erby a jejich nositele. Také existují další publikace, jsou však zastaralé a nepřesné.²³ Další dílčí zmínky o panství lze nalézt v knihách, jež se věnují problematice Jednoty bratrské, neboť díky vrchnosti, jíž měla Třebíč v osobě Smila Osovského z Doubravice, byla převážně bratrského vyznání.²⁴ Mým druhým cílem je poukázat na vývoj třebíčského panství, chci především upozornit na změnu vedení panství od doby, kdy se Třebíče ujal Smil Osovský z Doubravice, přes Kateřinino hospodaření, až k Rudolfovi z Valdštejna, muži, jenž získal Třebíč dle reversu po Kateřině.²⁵ Na základě tohoto srovnání chci zjistit, jak se lišila správa Kateřiny z Valdštejna od správy jejího manžela a později synovce.

A v poslední části této práce, která je zaměřena na Kateřinin život, se budu snažit vykreslit její stáří. Tuto etapu počínám událostí, kdy se Kateřina stala roku 1613 vdovou po Smilu Osovském z Doubravice. Neboť by byla tato podkapitola obsáhlá, je pro přehlednost dělena na osobní život Kateřiny, která brzy po smrti Smila uzavřela sňatek s dlouhodobým přítelem Karlem starším ze Žerotína,²⁶ a na Kateřinino hospodaření na Třebíči, kterou získala na základě testamentu. Snažím se zjistit její vztah k poddaným ve městě.²⁷ Tato doba je také

---

²³ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč, 1874; NIKODÉM, Vilém. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč, 1911.

²⁴ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha, 1957; HREJSA, Ferdinand. Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou. In *Český časopis historický* (dále ČČH) 40, 1934, s. 265-309; FIALOVÁ, Vlasta. *Zachariáš Solín: tiskař Kralické bible*. Brno, 1968; CVRČEK, Josef. Paměti o sborech bratrských na Moravě ze století XVI. In *Časopis matice moravské* (dále ČMM) 23, 1899, s. 120-127, 261-268, 353-360.

²⁵ Informace o vývoji třebíčského panství jsou čerpány ze SOKa Třebíč. SOKa Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 2; SOKa Třebíč, AO Podklášteří, inv. č. 1, sign. AP1; SOKa Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 7; SOKa Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní knihy předměstí Jejkov a Nové Město, 1604-1825, inv. č. 208; SOKa Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní knihy Stařečka, 1604-1823, inv. č. 209; SOKa Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

²⁶ ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel starší z Žerotína 1564-1636*. Praha, 1936; BRANDL, Vincent (ed.). *Spisy Karla staršího ze Žerotína: listové psaní jazykem českým 1-3 svazek*. Brno, 1870-1872; DVORSKÝ, František (ed.). *Dopisy Karla staršího ze Žerotína 1591-1610*. Praha, 1904; HRUBÝ, František (ed.). *Korespondence Karla st. z Žerotína s J. A. Komenským: archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*. Brno, 1932; HRUBÝ, František (ed.). *Moravská korespondence a akta z let 1620-1636 II*. Brno, 1937; HRUBÝ, František. Karel starší z Žerotína a moravští novokřtěnci. In ČČH 43, 1937, s. 68-72; HRUBÝ, František. Karel starší z Žerotína ve válce turecké r. 1594 a 1595. In ČMM 52, 1928, s. 199-217; VON CHLUMECKÝ, Petr. *Carl von Zierotin und seine Zeit (1564-1615) II*. Brno, 1879; LIŠKA, David. Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína. In *Jižní Morava* 34, 1998, s. 33-49. ISSN 0449-0436; KNOZ, Tomáš. „...S pomocí boží dosti mírně se mám.“: Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína. In *Acta Musei Moraviae: science sociales LXXXII*, 1997, s. 183-199. ISSN 0521-2359; TÝŽ. *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: osoby, příběhy, struktury*. Praha, 2001. ISBN 80-210-2685-5; TÝŽ. *Rezidence a dvůr Karla staršího ze Žerotína*. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999, s. 409-439. ISBN 80-7040-331-4; Ze ŽEROTÍNA, Karel. *Deset listů Karla st. z Žerotína: na památku výročí smrti Karla st. z Žerotína vydala zemská správa moravskoslezská péčí zemského archivu v Brně a v grafické úpravě Eduarda Miléna*. Brno, 1936; FUKALA, Radek. *Karel starší ze Žerotína*. Ostrava, 1996. ISBN 80-86058-52-2; SPURNÝ, František (ed.). *Karel starší z Žerotína a jeho doba: sborník příspěvků z vědeckého symposia*. Bludov, 1995; REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel starší ze Žerotína: z korespondence*. Praha, 1982.

²⁷ RYPÁČEK, František Jaromír. Paní Kateřina Žerotínská z Waldštejna a Třebíčtí. In ČMM 19, 1895, s. 172-174.

úzce spjata se stavovským povstáním, jež bylo pro Kateřinu velmi důležité z mnoha důvodů. Počátečním byl fakt, že její druhý manžel patřil k významným mužům Moravy v té době, pozdějším důležitým bodem se stalo Obnovené zřízení zemské, které život manželů Žerotínských velmi poznamenalo. V této části čerpám informace především z korespondence Kateřiny z Valdštejna,²⁸ dále pak z dalších pramenů.²⁹

Problémem mé bakalářské práce je skutečnost, že se nám dochovala Kateřinina korespondence pouze z let 1631-1635 a velmi málo dopisů z let 1616-1638, které editovala Radka Tibitanzlová. Tento nedostatek se snažím řešit prostřednictvím jiných archivních pramenů, které též dokreslují Kateřinin život a situaci na třebíčském panství.³⁰

V poslední kapitole své práce se chci věnovat srovnání šlechticů dané doby s Kateřinou z Valdštejna. Těmi šlechtici jsou především Polyxena Lobkovická z Pernštejna, Zuzana Černínová z Harasova a Sylvie Černínová z Caretto-Millesimo.³¹ Tématické okruhy, v nichž bych chtěla sledovat odlišnosti, jsou především jejich vztah k manželovi, dítěti, přátelům, samotný zájem o politické dění a postoj k rodící se absolutistické vládě Habsburků.

---

²⁸ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*.

²⁹ SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 3351, Dokeská manipulace, sign. II-1/II; SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

³⁰ SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22; SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A; MZA Brno, Nová sbírka, G2, Třebíč, 4. 571/47; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, Urbář třebíčského panství z roku 1629, č. 134; MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, Korespondence Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna, inv. č. 3007, sign. 147; MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, inv. č. 3015, sign. 154/6; SOkA Třebíč, fond AO Podklášteří, inv. č. 1, sign. AP1; SOkA Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 2.

³¹ RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 67-105; TÁŽ. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost. In VOREL, Petr (ed.). *Pernštejnové v českých dějinách*. Pardubice, 1995, s. 105-114; LUTTER, Petr. Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky. In BŮŽEK, Václav (ed.). *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*. České Budějovice, 1995, s. 107-124. ISBN 80-7040-139-7; MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovická z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). In *Československá historická ročenka* 2001, s. 195-201. ISBN 80-210-2743-6; TÝŽ. *Svědectví o ztrátě starého světa: Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena Lobkovická z Pernštejna*. České Budějovice, 2004. ISBN 80-7040-804-9; TÝŽ. Poselství lásky a osamění: manželská soužití Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic. In *Historický obzor* 12, 2001, s. 114-119. ISSN 1210-6097; DVORSKÝ, F. (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova.*; KALISTA, Zdeněk (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova s jejím synem Janem Černínem z Chudenic*. Praha, 1941; TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*.

II. Život šlechtičen v raném novověku

Běh lidského života, který počíná narozením a končí smrtí, je stejný pro všechny. U každého jedince je členěn na fáze s přechodovými rituály, které rozdělují samotný život.³² Poprvé byly přechodové rituály popsány v roce 1909 antropologem Arnoldem van Gennepem.³³ Přechodový rituál má jedinci dopomoci k jednoduššímu přechodu z jednoho období života do druhého, z místa do místa jiného či z jedné společnosti do společnosti druhé. Tento rituál daného jedince nabádal, jak má nové postavení či životní etapu přijmout a většinou kolem něj shromažďoval lidi z okolí, kteří mu měli být především psychickou podporou. Jednotlivé rituály podle jeho publikace mají tři samostatné období, které se u každého specifického rituálu liší délkou či posloupností. Prvním obdobím dle schématu je doba, kdy jedinec byl na určitou dobu odloučen od zbytku skupiny. Tato doba byla pro něj charakteristická tím, že v ní prodělal různé zkoušky v izolovanosti od společnosti.³⁴ Prostředním obdobím je doba, kdy musí jedinec prokázat před veřejností, co mu život v izolaci dal. Tento rituál je proto také nazýván jako prahový (pomezí).³⁵ A v posledním období přechodového rituálu je člověk opět přijat do lidského společenství. U přechodových rituálů, jako bylo například vyhoštění ze společnosti, se na takového člověka ve třetí fázi pohlíženo jako na nového a změněného.³⁶

Též Jan Amos Komenský, který se zajímal o rozčleňování lidského života, rozdělil ve svém díle *Orbis sensualium pictus* život muže a ženy do určitých fází: „... *pohlaví sou: děvčátko, děvečka (mladice), panna, žena (paní), stará žena a baba.*“ Komenský se domníval, že nejvýznamnější etapou v životě ženy bylo období přechodu z dětství do dospělosti. I v publikaci *Každodennost renesančního aristokrata*, kterou napsala Marie Koldinská, lze nalézt pyramidu lidského, v tomto případě ženského, života.

---

³² BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 266-270.

³³ VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha, 1991. ISBN 80-7106-178-6.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 19.

³⁵ TAMTÉŽ.

³⁶ TAMTÉŽ, s. 20.

Obr. 1. – převzato KOLDINSKÁ, M. *Každodennost*. s. 7.

II. 1. Mládí šlechtičen v raném novověku

První role, někdy také nazývaná jako role panny, počíná narozením děvčátka. Dítě se po narození vždy pokřtilo.³⁷ Bylo velkým neštěstím a zármutkem rodičů, jestliže nestihli svoje dítě pokřtít před jeho smrtí, neboť na něm spočíval dědičný hřích. Křtiny probíhaly nejpozději tři týdny po porodu. Křtu se vždy musel účastnit kněz, rodičové a kmotr/a. Kněz polil hlavu novorozeněte svěcenou vodou, aby ho zbavil prvotního hříchu. S křtem byl také úzce spjat výběr vhodného jména pro dítě. Častokrát se jméno dávalo podle příslušníka z rodiny, nebo se používala jména moderní, kterými na přelomu 16. – 17. století z mužských byla Jan, Václav a Jiří a z ženských Anna, Marie a Kateřina. Při křtu záleželo i na vhodnosti kmotra. Nebyla to jen otázka společenského postavení, ale především výběru náhradního rodiče, který by se o svého kmotřence staral v případě osiření. Malé holčičky měly často za

³⁷ HOLÝ, M. Křest ve šlechtickém prostředí. s. 15-33.

kmotry bohaté šlechtičny, které je později přijímaly do svého fraucimoru,³⁸ kde jim byla poskytnuta výchova, vzdělání a mnohá setkání s významnými muži.³⁹

Vstup do fraucimoru byl úzce spojen s fází dětství, neboť děvčátka již od svého narození náležela do fraucimoru matky. V této době bylo dětství podstatně kratší než dnes. Od doby, kdy děti začaly chodit, se k nim všichni chovali jako k dospělým lidem, což lze doložit z obrazů, kde je malé dítě oblékáno ve stejném stylu jako dospělí.⁴⁰ Avšak i přes vzhled dospělého si děti rády hrály. Prameny vypovídají především o hrách a hračkách chlapců, ale jsou zde zmínky také o panenkách s mnoha druhy oblečků, které byly nejoblíbenější hračkou mnoha dívek.

O vzdělávání dívek se nedochovaly téměř žádné informace. Jisté však je, že tyto ženy uměly číst a psát, měly přehled o náboženských otázkách, musely znát Bibli. Když přihlédneme k jejich korespondenci, většina z nich bravurně ovládala epistolografii.⁴¹ Žena však spíše než vzdělání měla výborně ovládat správu domácnosti, což se povětšinou naučila ve fraucimoru.⁴²

Fraucimor se poprvé v písemnostech objevuje v 16. – 17. století. Janáček fraucimor označuje takto: „*Jeho obsah kolísá od obecného označení všeho, co souviselo s ženským světem, až k úzkému vymezení pojmu na malý dvůr neprovdaných dívek, které žily po boku šlechtičny.*“⁴³ Každá šlechtična, jež si zakládala na svém postavení, měla svůj fraucimor. Dívky v něm dělaly šlechtičně společnost. Mladé ženy, které do něj patřily, žily na zámčích u svých paní. Stravovaly se zde, poznávaly nové lidi a téměř neustále doprovázely svoji paní. Fraucimor měl pro dívky mnoho funkcí. Pro některé to mohl být vrchol jejich společenské úrovně, pro jiné zas mezistupeň mezi dospělostí a vlastním sňatkem. Pod dozorem paní domu si většina dívek šila výbavu, poznávala domácnost, utvářely si zde vkus a osvojovaly etiketu. Fraucimor měl mimo jiné i poslání sociální. Chudší dívky si u dvora své paní mohly najít budoucího partnera. Paní vkládala do fraucimoru nemalé částky peněz, což jí dívky oplácely svou pílí. Na většině zámků v Čechách i na Moravě je jim vyhrazena zvláštní světnice, označená jako „fraucimorská světnice“.⁴⁴ P. Pospíšilová ve své práci *Šlechtická manželství*

---

³⁸ O fraucimoru v této době psala: HAJNÁ, M. Rožmberský fraucimor. s. 5-29. Hajná se v tomto příspěvku snaží čtenáři přiblížit dobový fraucimor. Uvádí zde počet členek například ve fraucimoru Polyxeny Lobkovické z Pernštejna (45 žen), dále upozorňuje na situace, co bylo s fraucimorem, pokud jeho majitelka podlehla nemoci a zemřela. Píše o tom, jaký měl fraucimor funkci, účel a kdo se o fraucimor staral a finančně ho zabezpečoval.

³⁹ JANÁČEK, J. *Ženy*. s. 77-85.

⁴⁰ BŮŽEK, V.-HRDLÍČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 289-290.

⁴¹ Epistolografie se zabývá spisováním dopisů upravovaných nebo myšlených jako literární dílo.

⁴² HAJNÁ, M. Rožmberský fraucimor. s. 5-29.

⁴³ JANÁČEK, J. *Ženy*. s. 77.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 99-110.

jejich problémy v druhé půli 17. století popisuje pokoje, v kterých se nacházel ženský fraucimor: „...ženské návštěvy byly přijímány v obytném pokoji, jenž byl podle své funkce také zařízen psacím stolem, větším počtem míst k sezení, zrcadlem a reprezentativní obrazovou výzdobou. V tomto pokoji trávila paní svůj volný čas četbou či vyřizováním korespondence. Za obytným pokojem se nacházela ložnice, v níž nesměla chybět postel s nebesy, skříň, na stěnách obrazy s odpočinkovými náměty malý oltář s pohodlným klekátkem, zástěna na převlékání a nočník. Za tímto pokojem byla umístěna společná ložnice pro ostatní členky fraucimoru“.⁴⁵

Dcera-panna byla obávaným břemenem, či potenciálním esem v rukávu při obchodním vyjednávání otce s budoucím zetěm. Údělem dcery bylo rodit potomky, musela tedy projít životní fází matky. Existovaly však i jiné možnosti pro uplatnění dívky ve společnosti.⁴⁶

II. 2. Dospělost šlechticů v raném novověku

Velkým zlomem v životě většiny žen byl sňatek.⁴⁷ Mohl být uzavřen z lásky, ale ve většině případů byl z rozumu, kdy šlo o rodinné jmění či rodinnou čest, byl doprovázen dlouhým procesem rituálů.⁴⁸ Prvním krokem byl výběr partnera.⁴⁹ Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdruzic⁵⁰ vhodnou manželku popisoval: „*Těž od Pána Boha dost krásou obdařena byla, nevelké tváře, veselých očí a vzezření, rusých vlasů, vždycky červená, dost bílá, pysky červené, ruce bílé, subtilná, na svou ženskou osobu dosti rozumná, smyslná v psaní, rozumného a vážného promluvení, pokorná, přívětivá podle náležitosti, pracovitá v šití, na vazbách, ve vázání čepců a jiného velmi, že nikde nezahálela, též svých věcí pilna, rodičů svých a potom též manžela svého poslušna, je upřímně milující. Žádný darebný věci a šprýmy u ní nebyly, též pýcha od ní vzdálena byla; na to místo pokora se jí držela, žádného pak lání ani klení od ní nikdež slyšet nebylo.*“⁵¹ Krása a vtip u žen byly nepodstatné, předností ženy byla zbožnost a pracovitost. Muži byli upozorňováni, aby se při výběru manželky vyhnuli ženám krásným a inteligentním, neboť to nevěštilo nic dobrého. Naopak si měli hledat ženu méně hezkou a chytrou, zato cudnou, ctnostnou, věrnou, moudrou, pobožnou, pracovitou, která by měla na starosti především výchovu dětí a správu domácnosti. Šlechtici často svoje budoucí manželky

⁴⁵ POSPÍŠILOVÁ, P. *Šlechtická manželství*. s. 22-23.

⁴⁶ Takovou možností byl například odchod do kláštera. GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Brno, 2003. s. 115. ISBN 80-7021-653-0.

⁴⁷ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 316-330.

⁴⁸ JANÁČEK, J. *Ženy*. s. 18-31. Zde Janáček pojednává o sňatku Polyxeny z Pernštejna a Viléma z Rožmberka.

⁴⁹ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 152-159.

⁵⁰ Jan Jiří z Polžic a Bezdruzic byl evangelík, který odešel po Obnoveném zřízení zemském po exilu.

⁵¹ KOLDINSKÁ, M. *Každodenost*. s. 54.

hledali ve fraucimoru významných šlechticů, které jim setkání s vyvolenou musely povolit. Důležitou roli zde hráli také přátelé a známí šlechtice, jež se stávali „dohazovači“.⁵²

Po volbě vhodného partnera došlo k fázi, kdy žena přijímala dvoření. Mladíci a bohaté nevěsty se mohli řídit svými city, ale vždy pouze se souhlasem svých rodin či poručníků. Roli hrálo společenské postavení, bohatství a od konce 16. století i náboženská orientace. Společenské postavení bylo velmi důležité zvláště pro ženy. Bylo povoleno, aby se šlechtic oženil s ženou níže postavenou o jeden stupeň, ačkoli to nebylo obvyklé, žena tím přejímala společenskou úroveň manžela. Žena, pokud to šlo, chtěla za chotě získat muže výše postaveného, neboť ji to zaručovalo určitou jistotu a blahobyť.

Seznámení většinou zprostředkoval některý z příbuzných či blízký přítel rodiny, někdy i církve. U katolické to byli většinou jezuité, u bratří měly nezastupitelnou roli dobře míněné rady kněží Jednoty bratrské.⁵³ Náboženství nehrálo dlouho významnou úlohu ve sňatcích mezi katolíky a nekatolíky, avšak s postupnou konfesionalizací společnosti se začala tato situace vyhrocovat. Od konce 16. století tento zlom nastal u katolíků, pro něž bylo nemyslitelné vzít si nekatolíka. Toto chování podporovali Habsburkové a papežští legáti.⁵⁴ Smíšená manželství se zde objevovala i na počátku 17. století, byla však méně častá a nejednotné vyznání manželů v osobním životě se odráželo na jednání okolí, které se snažilo omezit kariéru muže žijícího v tomto prostředí. V takových manželstvích děti přebíraly konfesi po otci, ale existovaly i výjimky.

V případě zájmu obou stran se nápadník šlechtičně zamluvil a začala fáze dvoření pod přísným dohledem společnosti. Mladík svou vyvolenou často navštěvoval, zahrnoval dárky a věnoval jí velkou pozornost. Po určité době následovaly oficiální výprosy nevěsty, ke kterým si ženich zval své přátele, aby se za něj přimluvili. Poté následovaly zasnuby, při nichž se většinou určilo i datum samotného svatebního obřadu.⁵⁵ Po zasnubách proběhly troje ohlášky.⁵⁶

Důležitým aktem při sňatku bylo sepsání svatební smlouvy, která upravovala majetkové poměry manželů.⁵⁷ Smlouva se uzavírala buď několik dní před sňatkem, nebo přímo v den svatby. Otec nevěsty nebo její zástupce se tím zavázal vyplatit věno a nevěsta

---

⁵² MAŤA, P. Rituál zasnub. s. 14. Adam ml. z Valdštejna pomáhá Zdeňku Brtnickému z Valdštejna získat Magdalénu z Thurnu, jež pobývala v fraucimoru Marie Magdalény Trčkové. Problémem bylo, že o Magdalénu z Thurnu projevil zájem i Šternberk.

⁵³ BŮŽEK, V.-HRDLÍČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 312.

⁵⁴ MAŤA, P. *Svět*. s. 638.

⁵⁵ MAŤA, P. Rituál zasnub. s. 11-15. Petr Maťa ve svém článku pojednává o zasnubách Zdeňka Brtnického z Valdštejna.

⁵⁶ Ohlášky byly uzákoněny roku 1215 na základě IV. lateránského koncilu.

⁵⁷ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 34-49.

získala možnost tzv. obvěnění, které by jí zajistilo důstojnou existenci po úmrtí manžela.⁵⁸ Obvěnění bylo také stanoveno podle toho, jestli dívka byla panna. V tomto případě měla získat dvouapůlnásobek věna, stejně zvýhodněna byla i vdova, jež získávala dvojnásobek.⁵⁹ Tyto majetkové vztahy byly zajištěny zemským právem.

Dále následovala předsvatební zpověď snoubenců a nakonec samotný svatební obřad, který byl od Tridentského koncilu vykonáván knězem za přítomnosti dvou svědků. Za souhlas obou snoubenců bylo považováno požehnání rodičů. Sňatek byl zapsán do matriky.⁶⁰ Tradičním symbolem spojení manželů byl i v raném novověku prsten.⁶¹ Původně jej měla jen žena, nepoukazoval pouze na připoutání si ženy, ale měl především symbolický význam.

Za právoplatné dovršení sňatku byla dlouho považována i veřejná svatební noc. Zatímco ženy přicházely do manželského lože čisté a neposkvrněné, jak jim velela křesťanská morálka, šlechtici většinou už měli určité sexuální zkušenosti, které získávali na kavalírských cestách od kurtizán.⁶² Na okázalosti svatby přidávala také řádná hostina. Velkolepost, jídlo a pití jasně poukazyvaly na úroveň rodu nevěsty.⁶³ Zábavu zaručoval především tanec a hry.⁶⁴

Svatba se konala většinou v domě otce nevěsty, avšak objevují se i výjimky.⁶⁵ Celé svatební veselí trvalo asi tři dny. Vše bylo završeno „přínosem“ nevěsty do sídla ženicha, kde se žena musela sžít s jiným prostředím, než které dosud znala. Nastává období poznávání se, seznamování se s domácností, hospodářstvím a každodenními radostmi i starostmi. U manželek, které měly politicky aktivní muže, převládala samota. Tu se snažily potlačit psaním osobních dopisů příbuzným i přátelům.

Manželství bylo, jak již jsem výše psala, plodem chladného kalkulu, neboť instituce sloužila především jako mechanismus hromadění, uchování a předávání majetku. Avšak není dobré se domnívat, že šlechtici a šlechtičny byli nešťastnými.⁶⁶ Často v sobě našli zalíbení či alespoň úctu. Vše bylo o toleranci, která mohla přerůst přes vzájemnou důvěru i v lásku. Pro ty, které se nesžily s manželem, mohla být vysvobozením jeho smrt.⁶⁷ Šlechtic

---

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 76-84.

⁵⁹ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 323.

⁶⁰ Zápisy do matrik jsou nutností až od Tridentského koncilu.

⁶¹ Původně jej měla pouze žena. Nepoukazoval jen na připoutání si ženy, ale měl především symbolický význam. Prsteny byly ustanoveny Tridentským koncilem, avšak podmínkou bylo, aby byly posvěceny.

⁶² BŮŽEK, V. „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“. s. 8.

⁶³ Jsou zachovány různé dopisy, které pojednávají o tom, na které svatbě bylo jaké jídlo či kronikářské zápisy. BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 327.

⁶⁴ RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 72-74.

⁶⁵ Výjimkou byl například třetí sňatek Karla staršího ze Žerotína, který probíhá na jeho panství. LIŠKA, D. Tři osudem stíhaná manželství. s. 33-39.

⁶⁶ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 310-311.

⁶⁷ O těchto problémech se dozvídáme z korespondence, která je psána pouze v situacích, kdy je pisatel vytržen z každodenního života.

i šlechtična svou nespokojenost v manželství uspokojovali u jiných příslušníků opačného pohlaví. Muži tedy mohli zamířit například do známého a vyhledávaného institutu, jakým byl dům U Tří červených růží, který vlastnil Jan Makovský z Makové.⁶⁸ Praha v té době byla centrem všech setkání a šlechtici sem museli často na dlouho dobu přijíždět. Stejně tak manželkám, které se cítily doma osamělé, napomáhala uvolněná atmosféra Prahy k možným anonymním setkáním. Šlechtičny, které měly za manžela politicky velmi aktivního muže, hledaly též útěchu v jiné mužské náruči, většinou mezi mladými. Nelze opomenout, že s nevěrou a láskou jde ruku v ruce také žárlivost.⁶⁹

Tehdejší manželství bylo většinou svazkem nerozlučitelným, i když ve vzácných případech se vyskytly důvody k odloučení či zrušení sňatku, např. pokrevní příbuznost, cizoložství (pouze cizoložství ženy bylo důvodem ke zrušení manželství), impotence, malomocenství, odpadlictví či mužova mimořádná krutost.⁷⁰

Průměrná délka života byla nízká a manželství často končilo dřív, než žena překročila plodný věk. Tělesný styk byl zcela běžnou součástí manželského života, avšak byl aktem především reprodukčním. Vášnivý pohlavní styk byl hříchem,⁷¹ jediným cílem milostného manželského aktu mělo být plození dětí.⁷² Ne všechny dny v roce mohli manželé plodit děti. Mezi takové dny patřilo období šestinedělí, dny liturgických svátků, ale také v době menstruace.⁷³

Brzy po sňatku většina žen otěhotněla, avšak nejednou výjimkou byly ty, které dlouho po uzavření manželství nemohly zplodit potomka.⁷⁴ V tomto případě se ženy uchýlovaly k lékařským příručkám k léčení neplodnosti.⁷⁵ Manželé, jež nemohli dlouhou dobu zplodit dítě, upínali své prosby k Bohu, mimo to svá sídla zdobili různými předměty, které byly znakem plodnosti, čímž se snažili do domu přivolat mateřství. Žena měla při plození potomka mít pasivní roli. Především muž měl být aktivní, neboť on měl zabezpečit pokračování rodu, žena byla pouze „nosičem“, v kterém plod zrál a rostl.⁷⁶ Posláním renesančních žen bylo stát

---

⁶⁸ BŮŽEK, Václav. *Rytíři renesančních Čech*. Praha, 1995. s. 89-91. ISBN 80-85775-28-8.

⁶⁹ V korespondenci mezi manžely je žárlivost častým úkazem. Například korespondence Sylvie Černínové s manželem Heřmanem. TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*. s. 24.

⁷⁰ HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců. s. 249-273.

⁷¹ KOLDINSKÁ, M. *Každodennost*. s. 117-135. Tato část knihy pojednává o erotice a sexu.

⁷² BŮŽEK, V. „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“. s. 9. Karel Eusebius z Lichtenštejna radí podrobně svému synovi Johannu Adamovi Adreasovi, která poloha je nejvhodnější k zplození dítěte.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 10.

⁷⁴ Takovou ženou je například Polyxena z Lobkovic, která se svým manželem dlouho po sňatku nemohli zplodit potomka. RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 67-104.

⁷⁵ BŮŽEK, V. „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“. s. 10. V takových situacích se doporučují lázně či prášek ze zajecích kostí, fenyklu a medu.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 9.

se matkami a mateřství bylo jejich povoláním i životním naplněním. Žena se tímto dostala do své druhé fáze či role v životě a to do role matky.

Těhotenství trvalo asi 40 týdnů, někdy mohl být porod předčasný a jindy zase opožděný. Potraty během těhotenství byly také časté, protože porod nebyl lehkou událostí v životě žádné ženy. Hrozila zde smrt novorozeněte, matky anebo také obou. Obavy z porodu také pramenily z víry v Boha. Žena v této době byla považována za tu hříšnou Evu a za svoje skutky byla potrestána právě porodními bolestmi. Samotný akt porodu se odehrával v části šlechtického domu, kde měl fraucimor svou světnici. Rodiče u porodu asistovaly porodní báby, které si šlechtici doporučovali mezi sebou. Tyto ženy se snažily o co nejlepší průběh porodu, zajišťovaly budoucí matce útěchu v bolesti. K jejich činnosti v této době bylo sepsáno již několik příruček.⁷⁷ Do porodní místnosti nebyl umožněn vstup žádnému muži. Porod byl tedy čistě ženskou záležitostí.⁷⁸ Běžný porod byl takový, kdy dítěti z matčina lůna „... *nejprve hlava, potom hrdlo a plece s rameny, tak že ruce stažené býti mají dolov, podle bokuov, a tvář nahoru k nebi a neb proti pupku matere své*“.⁷⁹ Pravidelně měly problémy s porodem ženy malé, tlusté nebo velmi mladé. Poloha, ve které žena nejčastěji rodila, je zachována na nákresech porodních křesel s průřezem v sedátku. Mezi další polohy patřil porod v dřepu a vsedě. Naprosto odsuzovaný byl porod, kdy žena leží na zádech. Rodička si mohla pomáhat tlačáním a dalšími možnými způsoby. Na průběh porodu dohlížela porodní bába, především na to, aby ani rodička ani novorozenec nezemřeli. Po porodu byla pupeční šňůra ovázána konopím a odstřižena. Novorozeně bylo umyto a porodní bába ho zabalila do plen. Šlechtična měla zůstat po porodu na porodním lůžku a to až do konce svého šestinedělí. Po této době opět uléhala do „své“ postele. Doba, kdy žena žila odděleně od ostatních během šestinedělí, byla ukončena úvodem, který probíhal v kostele za přítomnosti blízkých. Žena přestala být považována za nečistou a mohla se navrátit zase ke svému životu.⁸⁰

Život žen v dospělosti byl cyklem porodů, péče o dítě a dalších porodů, rodily každých 24-30 měsíců. Zámožné měly ještě více dětí než ženy nemajetné. Rodit děti je výsadou i břemenem ženy. Kojenecká úmrtnost však byla děsivá. Děti v západní Evropě měly asi 20 až 50 % naději na přežití. V této době bylo mnoho nemocí, například mor, úplavice, chřipka, černý kašel, tuberkulóza, podvýživa...

---

⁷⁷ KLAUDYÁN, Mikuláš. *Zpráva a naučení ženám těhotným a babám pupkořezným netoliko prospěšná, ale také potřebná*; WOLKENBERK Z WOLKENBERKU, Matouš. *Růžová zahrádka žen plodných*; MELKESOVÁ, M. „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ s. 122-128.

⁷⁸ LENDEROVÁ, M. (ed.). Philippe Hecquet. s. 179-199.

⁷⁹ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 276.

⁸⁰ BŮŽEK, V. *Těhotenství ve šlechtické domácnosti*. s. 169-178.

Dítě bylo po narození co nejdříve pokřtěno hlavně kvůli vysoké úmrtnosti. Ty, které přežily, měly být kojeny 18-24 měsíců, ale skutečnost se povětšinou lišila. Ve vesnicích či městech na jednu kojnou připadlo jedno i více dětí. V době, kdy byla žena po porodu oslabena, měla kojná nezastupitelnou roli v péči o novorozence. U některých šlechticů došlo ke změně názoru na otázku kojení.⁸¹ V této době již několik šlechtických žen začalo kojit, avšak tento trend se rozvíjel velmi pomalu a většina šlechtických rodin si najímala kojné.⁸² Domněnky o tom, že laktace má antikoncepční účinky, už byly dávno vyvráceny, ačkoliv stále zde přebývalo vědomí, že sex by mohl mateřské mléko poškodit, čímž by bylo ohroženo novorozence.⁸³ Kojení bylo velmi těžké sloučit s brzkým návratem do společnosti před dokončením šestinedělí, proto v mnoha aristokratických rodinách neustále zůstávala kojná, které si mezi sebou šlechtici doporučovali. Podle rady Jana Koppa měla ideální kojná vypadat takto: „*smědé barvy byla, veliké a široké žíly, tlustý krk, široké prsy a cecky veliké a ne masité ani měkké, ani slabé měla, než plné žil aby byly, jejíž by také mléko ne řídke ani židké a ani také velmi husté bylo, než aby dobrý šmak a vuoni, též i bílú barvu mělo.*“⁸⁴ Kojné ve svém díle *Informatorium školy mateřské* kritizoval J. A. Komenský. Zdůrazňuje, že kojit by měly matky, neboť mateřským mlékem se vytváří jedinec. Podle jeho názoru kojné zmenšovaly úroveň rodu. „*Kdo odtud nevidí, že dítky cizím mlékem chované cizích, ne rodičů svých, povah nabývají? Jestliže manželé cizím semenem zahrádky své obsívati nedopouštějí, proč sobě zrostlinky své cizím deštěm zavlažovati dají?*“⁸⁵ V jejich rukách umíralo mnoho dětí, ať už to bylo na výše jmenované nemoci, tak také na podchlazení a otrávení. Někdy taky kojné zacházely s dětmi velmi krutě. Kromě kojných, které bydlely na panství se šlechtickou rodinou, byly zde přítomny také chůvy, jež měly za úkol dítě vychovávat a zajišťovat veškerou každodenní péči.⁸⁶

Z korespondence rodičů lze vypožorovat zájem o dítě, který prožívali s radostí i obavami, ať už šlo o jejich vzdělání či dobrý vývoj.⁸⁷ Takový zájem a cit je spíše dán šlechtičně, i přes množství chův, které ženu ochuzovaly o krásné období dětství jejího potomka. Šlechtic však vztah k dítěti musel hledat společně strávenými chvílemi. U chlapce otec tuto lásku získal snadněji, neboť snem každého šlechtice bylo mít syna, pokračovatele

---

⁸¹ KOLDINSKÁ, M. *Každodennost*. s. 45.

⁸² KOPIČKA, P. *Kojné pro děti Heřmana Jakuba*. s. 80-91.

⁸³ Tak také vysvětluje B. Bastl, proč ženy-šlechtičny nekojily. BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 505.

⁸⁴ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 285.

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 286.

⁸⁶ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 506.

⁸⁷ Takové dopisy jsou například dochovány mezi Jáchymem z Hradce a Annou Hradeckou z Rožmberka. Stejně tak můžeme čerpat informace z dopisů Zuzany Černínové z Harasova, jejíž vnučkou byla Zuzrlička, o kterou se Zuzana po smrti své dcery Alžběty starala. KALISTA, Z. (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova*. s. 151.

rodu. K dceři přilnula většina otců až po delší době.⁸⁸ Zdrobněliny jmen byly také jakýmsi výrazem lásky vůči dítěti.⁸⁹

II.3. Stáří šlechticů v raném novověku

Se stářím úzce souvisí nemoci.⁹⁰ Nemoc, běžný průvodce životem v období stáří, trápila stále častěji a ve větší míře. Do šlechtických rodin proto přibývá nový člen, nepostradatelný společník k nejstarším. Byl jím lékař. Přátelé často radili nemocnému, jak by se měl s takovou nemocí vypořádat.⁹¹ Kromě lékařů byly využívány také lázně, kde se šlechticům i jejich manželům dostalo služeb ranhojičů, lazebníků a mnoha dalších, kteří zajišťovali koupele, úpravu vzhledu (stříhání vlasů, vousů či nehtů). Nejdůležitějším prostředkem zde však bylo pouštění žilou. Díky těmto procedurám se často nemocnému ulehčilo, proto byly šlechtou hojně navštěvovány. Na přelomu 16. – 17. století dochází v lázních také k rozšíření pití léčebných pramenů, které měly očišťovat organismus.

Když už se nemoc stávala neléčitelnou, přišla fáze psychické přípravy na smrt. K překonání bolesti při smrtelné nemoci sloužila modlitba. U umírajících, jež byli katolíky, nesměl u postele chybět kněz, který poskytne umírajícímu poslední pomazání.⁹²

Smrt byla během života každé šlechticny častou událostí. Byla všudypřítomná, čekala na bojišti, na cestách i v domácnosti. Způsobem života, který byl v souladu s konfesí, se připravovaly šlechticny na svoji smrt. Mimo jiné mezi přípravu patřilo také sepsání poslední vůle.⁹³ V ní šlechticny přerozdělily svůj majetek mezi rodinu a přátele a také zabezpečily život svého služebnictva. Nejvýše do dvanácti dnů po smrti musel být vložen testament zemřelého do zemských desek. Vytouženým přáním každého člověka bylo umřít doma ve své posteli mezi blízkými. Podle demografických ukazatelů muži umírali dříve než ženy, a proto se většina žen ocitla ve třetí životní fázi – staly se z nich vdovy. Byla to bytost nezávislá, často vlastníci určité dědictví po svém manželovi. Životní etapa, která následovala po smrti chotě, jí poskytovala nové možnosti. V mládí za ní rozhodoval otec, v dospělosti manžel, nyní mohla jednat sama za sebe.

---

⁸⁸ Ke své prvorozené dceři Bohunce našel vztah až po pobytu ve Francii, kterému předcházela smrt jeho první ženy. LIŠKA, D. *Tři osudem stíhaná manželství*. s. 33-49.

⁸⁹ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 288.

⁹⁰ O zdraví a nemocech šlechticů se můžeme dovídat z jejich korespondence, kdy na začátku sdělují adresátovi svůj zdravotní stav a vyzývají se na jeho. Tyto formulace můžeme vidět také v politické korespondenci mužů.

⁹¹ Nejvzdělanějším mužem v tomto ohledu byl Karel starší z Žerotína, který vlastnil velmi dobře vybavenou lékařskou knihovnu a byl blízký mnoha dobrých lékařů. KNOZ, T. „...S pomocí boží dosti mírně se mám.“. s. 183-199.

⁹² KRÁL, P. *Žena a smrt*. s. 105-131.

⁹³ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 84-149.

Samozřejmě mezi lidmi panoval strach ze smrti, strach z neznámého. Vdova se během života mohla setkat se třemi druhy smrtí. Smrt vlastního dítěte mohla být velmi bolestivá, leč v raném novověku častá. Jestliže zemřelo dítě brzy po narození a bylo pokřtěno, nebyla situace tolik smutná. Některé ženy měly děti u kojných, a proto je často tato situace ani nerozlítostnila. Avšak došlo-li k úmrtí staršího dítěte či hůře jediného dědice, znamenalo to pro blízké velkou životní ránu.⁹⁴ Smrt manžela mohla být bolestivá, ale pro některé ženy mohla znamenat vysvobození z nedobrého manželství.

Vdova musela spolu s dědicem připravit pohřební slavnost. Tato slavnost byla rituálem plným symboliky. Nejprve nebožtík spočinul v smutečně vyzdobené místnosti na panství. Dobrá organizovanost obřadu poukazovala na dobrou rodinu, a proto se šlechtičkami často spolupracovali lidé, kteří měli s pohřby své zkušenosti, pomáhají jim například sestavovat smuteční průvod.⁹⁵ Ženy měly při smutečním obřadu důležitou funkci, kterou bylo vyjadřování velkého zármutku hlasitými projevy, jež měly poukázat na její zoufalství a bolest ze ztráty manžela. Ženy jako manželka a další blízké zemřelého byly ve smutečním průvodu doprovázeny muži, kteří jim měli být v této situaci oporou. Celý obřad byl dokreslen zvukovou kulisou. Kromě blízkých a lidí v úzkém kontaktu se zemřelým přicházeli na pohřeb také zvědavci. Jestliže měl pohřeb důležitý šlechtic, kostel byl obklopen chudými, kteří za slib modlitby za zemřelého dostávali almužnu.

Tento okamžik byl zlomový pro každou ženu. Žena, pokud byla poručnicí nezletilých, na sebe brala odpovědnost za správu domácnosti a majetku, jenž jí a dětem zanechal manžel. Vdovy vyjadřovaly také svůj smutek svým oděvem a chováním. Nosily černý šat, který byl podoben šatu jeptišek.⁹⁶ Některé tento oděv nesvlékly až do své smrti. Chovaly se zdrženlivě, mnoho času trávily v modlitbě. Jestliže se žena chtěla znovu vdát, nosila často smuteční šat až do své svatby, některé však svůj černý oděv odložily již dříve. Zemřel-li ženě manžel, když byla mladá, měla dvě možnosti. Buď se o sebe postarat sama, anebo se znovu provdat.

Komenský v takových chvílích nabádal k pohlavní zdrženlivosti, a pokud je to možné nevstupovat do dalšího manželství. Také porovnával oba tyto stavy a došel k názoru, že nejdůležitějším stavem je stav vdovský, protože má zkušenosti z obou předešlých: *„Všelijak středně se míti šlechtným vdovám náleží, a to v chození mezi lidí, v řeči, v šatstvu, v jídle*

---

⁹⁴ Takové neštěstí se stalo Karlu st. z Žerotína, kdy se svoji druhou manželkou zplodil dědice-Bedřicha, avšak ten zemřel necelé dva měsíce po smrti své matky. LIŠKA, D. Tři osudem stíhaná manželství. s. 40.

⁹⁵ BŮŽEK, V.-HRDLIČKA, J.-KRÁL, P.-VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 370-371.

⁹⁶ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*. s. 387.

*i pití. Mají Bohu pilněji sloužiti nežli v manželství lze bylo. S strany bližních jsou povinny pannám a manželkám ctnostmi svítiti.*⁹⁷

V 16. – 17. století se na ženu-vdovu pohlíželo jinak. Po smrti manžela získala obvěnění. Je zřejmé, že čím žena více znamenala ve společnosti, tím měla menší obavy o svoji budoucnost. V této době žena získala pocit svobody. Navrátilo se jí její věno, nejčastěji v podobě nějakého statku, na kterém bylo pojištěno. Nebožtík tento právní akt udělal především proto, aby při možných dědických tahanicích měla jeho manželka jistotu, že svůj díl dostane, čímž ji ochraňoval a zajišťoval jí po své smrti hmotné zabezpečení. Samozřejmě každý šlechtic, který měl nárok sepsat svoji závěť, mohl své manželce odkázat větší majetek, než bylo její obvěnění. Neshody v rámci dědického řízení byly řešeny na zemském soudu.⁹⁸

Posledním typem smrti je smrt jí samé.⁹⁹ V poslední fázi života byl šlechtičně nejbliže Bůh, k němuž se upínala a vroucně modlila. Smrt šlechtičny se od muže šlechtice velmi lišila. Smrti muže byla věnována větší pozornost, než-li smrti ženy. Muž byl většinou pohřben až za několik měsíců, zatímco většina žen za několik dnů, maximálně týdnů. Pohřeb ženy nevyžadoval takové přípravy a byl řešen pouze v kruhu rodinném. Byly většinou ukládány do hrobu po bok svého manžela. Máme málo pramenů, které by se podrobněji zabývaly pocity mužů nad smrtí své manželky, ale můžeme se domnívat, že tato smrt zanechala smutek a ránu v psychice mnohých. I když jim ležela na srdci reprodukce jejich rodiny a brzy se povětšinou oženili, vzpomínky na ženu dlouho přetrvávaly.¹⁰⁰

Erasmus Rotterdamský, renesanční holandský učenec, se pokoušel srovnat tyto tři životní role ženy. Dle jeho názoru se vdovský stav téměř rovná stavu panenskému. Vdova měla být především poctivá. Vdovský stav také převyšoval v mnohém stav manželský a panenský a stál nad nimi. Vdova byla žena, dá se říci, nezávislá, zatímco manželka byla závislá na manželovi a panna na otci, proto si taky tyto dva stavy velmi vážily zkušených rad vdovy. Erasmus k rolím v životě ženy říká: „... *tak stav panenský jako květ rozkošný, manželský jako ovotce hojný, vdovský jako strom spanilý, z kteréhož to obé pošlo.*“¹⁰¹

⁹⁷ KRÁL, P. Žena a smrt. s. 111.

⁹⁸ BŮŽEK, V.- HRDLIČKA, J.- KRÁL, P.- VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*. s. 361.

⁹⁹ KRÁL, P. Žena a smrt. s. 105.

¹⁰⁰ Karel st. ze Žerotína napsal o smrti své ženy Elišky Krajířové z Krajku: „*nebezpečná choroba těla... byla vystřídána o mnoho těžším onemocněním ducha, jež vzplálo..i z předčasné smrti mé nejdražší manželky. Pán mi ji totiž vyrval v těch právě minulých dnech. Nejen že jsem něco takového neočekával, ale ani jsem neměl představu o tak kruté ráně, již se cítím zasažen nakolik, že mě asi stěží bude moci někdo někdy potěšit*“. REJCHRTOVÁ, N. (ed.). *Karel starší ze Žerotína*. s. 117.

¹⁰¹ KRÁL, P. Žena a smrt. s. 110.

III. Život Kateřiny z Valdštejna

III. 1. Mládí Kateřiny z Valdštejna (1565-1589)

Kateřina se narodila kolem roku 1565. J. Bečková se domnívá, že se tak stalo v Hostinném v severovýchodních Čechách,¹⁰² avšak R. Tibitanzlová ve své magisterské práci uvádí, že tím městem, kde byl započat Kateřinin život, byl Hrádek nad Sázavou.¹⁰³ Rožmberský kronikář V. Březan přináší informace, že manželství Kateřiny se Smilem Osovským (více kapitola III.2.) mělo být uzavřeno také v Hrádku nad Sázavou, z tohoto důvodu se můj názor shoduje s myšlenkou R. Tibitanzlové.

Její otec, u kterého vyrůstala, patřil mezi vysokou šlechtu, avšak nevlastnil velký majetek. Přesto se jí celkově dostalo dobrého vzdělání. Otec Jan z Valdštejna a matka Magdalena z Vartenberku měli kromě ní také syna Adama mladšího z Valdštejna, který se v roce 1614 stal nejvyšším hofmistrem a velmi vlivným dvořanem císařovým.¹⁰⁴ Druhým jejím bratrem byl Karel.¹⁰⁵ Po smrti Jana z Valdštejna se Magdalena z Vartenberku opět provdala. Jejím druhým manželem se stal Jan z Lipé, se kterým zplodila syna Pertolda Bohobuda z Lipé.¹⁰⁶ Pertold byl tedy Kateřininým a Adamovým nevlastním bratrem.¹⁰⁷

Nemohu vynechat ani srovnání sourozenců. Každý byl totiž jiného vyznání. Adam katolíkem, Kateřina luteránkou a Pertold patřil k Jednotě bratrské.¹⁰⁸ Tito tři sourozenci vlastnili později jedna z nejvýznamnějších panství na Moravě: Židlochovice, Třebíč a Moravský Krumlov.

Vztahy mezi nimi lze vypořádat z korespondence z let 1631 – 1635. Kateřinin vztah k Adamovi ml. z Valdštejna byl velmi uctivý.¹⁰⁹ Mezi nimi putuje také korespondence, která

---

¹⁰² BEČKOVÁ, J. *Erby*. s. 17.

¹⁰³ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 6.

¹⁰⁴ Více informací o životě Adama z Valdštejna lze nalézt v publikaci: KOLDINSKÁ, M.-MAŤA, P. (edd.). *Deník*.

¹⁰⁵ Zprávy o Karlovi jako bratru Kateřiny z Valdštejna lze nalézt: STLOUKAL, K. *Královny*. s. 288. Karel umírá 14. srpna 1592. Avšak v rozrodu, jenž v knize prezentuje Tomáš Knoz není ani zmínka o Karlovi, stejně jako u dalších autorů, kteří se o této problematice vyjadřují. KNOZ, T. *Državy*. s. 471.

¹⁰⁶ Pertold Bohobud z Lipé se narodil roku 1590. Jeho manželkou se 4. října 1606 stává Marie Zárubova z Hustiřan. V roce 1618 se zapojil do povstání české a moravské šlechty. Neboť jeho konfesí byla Jednota bratrská, byl mu zkonfiskován veškerý majetek včetně Moravského Krumlova, který získává kníže Gundakar z Lichtensteina. Roku 1625 odchází do té doby nejvyšší maršálek Království českého do vyhnanství ve Slezsku, později do uherské Skalice, v které roku 1643 umírá. Se svojí manželkou měl syna Čeňka Hovoru z Lipé, jímž tento český rod vymřel. <http://akmk.ic.cz/?text=22-strucna-historie-moravskeho-krumlova-1260-1991>, dne 20. března 2007, 22:30.

¹⁰⁷ BEČKOVÁ, J. *Erby*. s. 18.

¹⁰⁸ KNOZ, T. *Državy*. s. 108.

¹⁰⁹ Ve svých dopisech Kateřina svého vlastního bratra oslovuje „*Vysoce urozený pane, pane bratře můj nejmilejší*“. DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. 143.

se striktně týkala současné politické situace.¹¹⁰ Snažil se jí i jejím poddaným pomoci. Považoval ji za moudrou ženu, což lze usuzovat z listů, ve kterých jí psal o současné politické situaci a pobělohorské době. Adam byl také blízkým přítelem obou Kateřininých manželů. Při cestě z Prahy do Vídně si většinou udělal jedno i vícedenní přestávku v Třebíči.¹¹¹ Jak můžeme později zjistit, neoslunily ho zřejmě krásy města, protože když měl možnost vlastnit třebíčské panství, předal ho svému staršímu synu Rudolfovi. V Třebíči ho spíše držel klidný rodinný život jeho sestry s manželem.

I vztah Kateřiny s druhým bratrem, byť nevlastním, byl kladný. Častá korespondence mezi ní a Pertoldem či jeho manželkou Marií z Lipé vypovídá o velmi blízkém styku. Kateřina měla ve velké oblibě také syna Pertolda a Marie, Čeňka, kterému neopomněla v žádném dopise zaslat pozdrav či políbení.¹¹²

O jejím dospívání máme velmi málo informací, jisté je, že se jí dostalo vzdělání především v oblasti epistolografie, jež je prezentována v jejích dopisech.¹¹³ Během života se z ní vytvořila žena s velkým rozhledem. Zlomovým okamžikem, jako u každé šlechtičny, která se dostala do této fáze života, byl sňatek, který se uskutečnil v době, kdy bylo Kateřině dvacet čtyři let.

III.2. Dospělost Kateřiny z Valdštejna (1589-1612)

III. 2. 1. Manželství se Smilem Osovským z Doubravice

Doba dospělosti počala u Kateřiny odchodem z fraucimoru v roce 1586, kdy jí bylo dvacet jedna let. Již v této době byla zaslíbená Smilu Osovskému z Doubravice.¹¹⁴ Sňatek se Smilem Osovským se konal v roce 1589. O této události psal Václav Březan: „*Smil Osovský z Doubravice pojímal k manželství pannu Kateřinu z Valdštejna, 29. octobris Mandaléna na Hrádku nad Sázavou a Moravském Krumlově, zamluvivši dceru svú, pannu Kateřinu*

---

¹¹⁰ Kateřina svému bratru Adamovi psala v dopise dne 1. října 1635 svůj názor na válku, která právě probíhala: „*Z novin oznámených VMti děkuji, žádajíc pána Boha, aby se sám nad křesťany smilovati, ty krvavý války zastaviti a všechněm svatej pokoj navrátiti ráčil.*“ TAMTÉŽ II. s. 353

¹¹¹ Kateřina svému bratru v tomto dopise přeje šťastnou cestu do Třebíče. „*Dočtouce se taky z téhož přípisu psaní VMti, že račte oumyslu bejti z Budějovic Českéjch se hnouti a na Třebíč přijeti, pročez sem nechtěla pomínouti, VMti se tímto sesterskej psaním ohlásiti a VMti mnohýho štěstí a průvodu božího k takový cestě vinšuji, tak abyšte se ráčili moci ve všelijakém dobrém způsobu na Třebíč dostati a VMti při tom také o našem zdejší způsobu oznámiti.*“ TAMTÉŽ II., s. 132.

¹¹² Políbení či pozdrav Kateřina vždy posílala prostřednictvím dopisů s jeho matkou Marií z Lipé. Upřímně se také raduje z dopisu, který Čeníček napsal sám. „*...že mi psaní své zdvořilé posíláš a co umíš, ukazuješ, ráda sem je viděla a četla a tudy to poznala, že tě předce skutek chválí, tak tě nemohu než pochváliti, pokudž tak jest, že sám píšeš, žádajeť od pána Boha dalšího prospěchu a umění ve všem dobrém.*“ TAMTÉŽ II., s. 95.

¹¹³ BEČKOVÁ, J. *Erby*. s. 17-18.

¹¹⁴ V této době si také Adam mladší z Valdštejna, její bratr, poznamenal do svého deníku: „*...dnes, jest zamluvena sestra má panu hejtmánovi za manželku.*“ KOLDINSKÁ, M.-MAŤA, P. (edd.). *Deník*. s. 213.

z Valdštejna, k stavu manželskýmu za panna Smila Osovského z Doubravice a na Třebíči, Jeho Milost císaře radu k neděli po svatém Šimoniši a Judovi k večeri k sjezdu na Krumlov Moravský, pánů přátel dle vykonání nazejtří, tj. v pondělí 30. octobris, přínosu též panny nevěsty panu ženichovi na Třebíč pozvala.“¹¹⁵

Smil Osovský se narodil počátkem března 1548 ve Valči, patřil do rodu Osovských z Doubravice.¹¹⁶ Tento rod odkoupil třebíčské panství od Pernštejnů roku 1556, přesněji toto panství s velkým dluhem zakoupil Burian Osovský, otec Smila. Burian musel prodat část svého území, aby mohl třebíčské panství získat.¹¹⁷ I přesto měl stále nedostatek peněz ke splacení pernštejnského panství, a proto roku 1560 prodal další území, jež zakoupil především Jan Zahrádecký ze Zahrádek.¹¹⁸

V roce 1563 Burian Osovský z Doubravice zemřel. Správy na panství se ujala kvůli nezletilosti synů Jana a Smila manželka Buriana, Eliška z Lichtenburka. V této době se třebíčské měšťanstvo odvolalo k císaři, neboť aktivní hospodářská politika Buriana Osovského omezovala jejich práva. Maxmilián II. se však do řešení tohoto sporu nepustil a přenechal stížnost zemskému soudu, jenž zasedal tentokrát v Olomouci. Do Olomouce se měly sporné strany, neboli měšťané, Eliška z Lichtenburka a další osoby, kterých se tento konflikt týkal, dostavit. Město bylo dle rozhodnutí soudu v právu, ale stížnosti poddaných na šlechtické majitele panství nemohly být zasedajícím šlechticům v zemském soudě sympatické. Tento spor skončil smírným vyrovnaním, což byl pro město úspěch. Měšťany tato situace stavěla do pozice závislosti na vrchnosti. Dle urbáře se Osovští vzdali vaření piva ve Vladislavi a v Kamenici, ale opět založili další výnosný pivovar v Čechtíně.¹¹⁹

---

¹¹⁵ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 8; PÁNEK, Jaroslav. (ed.). *Václav Březan: životy posledních Rožmberků I*. Praha, 1985. s. 356.

¹¹⁶ Jedná se o starý moravský rod, jehož předky byli Benešovici – stejného původu – z Kravař. Na základě toho také nosili v červeném štítu erbu starobylé znamení zavnuté střely, nazývané též odřivous. Svě jméno přijali dle Doubravice u Boskovic a jako předek rodu je uváděn Zbyněk z Doubravice. Jedná se o jednoho z rytířů válečných výprav Jana Lucemburského. Doubravici však prodali a koupili okolo roku 1390 tvrz Osovou, která jim patřila až do roku 1561. V 16. století ji také renesančně přestavěli. Na počátku 15. století žili čtyři bratři – Jimram, Oldřich, Smil, Zbyněk. Další generace – Hynek, Jiří, Václav a Zikmund zdědili Osovou a Hrotovice, jež rovněž přestavěli na renesanční sídlo. Vlastnili několik sídel, až Burian v roce 1556 koupil od Vratislava z Pernštejna Třebíč. Burian měl s Eliškou Bítovskou dva syny – Jana a Smila. Po smrti Jana se panství ujal Smil. Třebíčské panství držel až do své smrti (1613). FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 79.

¹¹⁷ Tímto územím byla tvrz Valeč s pivovarem, Vilémovice, Plešice, Chroustov, Lidměřice, Palekovice, tvrz a ves Bedrovice, Zábrdovice, Rokytní, tvrz a ves Vokarec, Pyšel, 9 lidí z Hartvíkovic, Říčánky, tvrz Hroznětín, ves Pozďatín, Vlčatín, Běchovice a 6 lidí v Popůvkách. TAMTÉŽ.

¹¹⁸ Luky, Předboř, Votín, Kozlov, Studnice, Rychýřka, Svatoslav u Luk prodal Burian Janu Zahrádeckému ze Zahrádek a Říčánky od něj odkoupila Mandalena z Mírova. TAMTÉŽ.

¹¹⁹ Z čechtínského pivovaru plynul roční příjem 2000 zlatých ročně. Pivovary v Kamenici a Vladislavi se staly obecními. TAMTÉŽ, s. 84.

Po smrti Jana, staršího syna Buriana Osovského, se vlastníkem třebíčského panství stal mladší syn Smil Osovský z Doubravice.¹²⁰ Budoucí manžel Kateřiny z Valdštejna byl velmi vzdělaný a zajímal se o politickou situaci na Moravě i v Čechách. Nejprve získal funkci nejvyššího komorníka, později, od roku 1602, užíval hodnosti nejvyššího sudího zemského soudu. Smil byl aktivní nejen v zemské správě, ale byl také literárně činný.¹²¹ Smil obhajoval stavovské svobody, avšak nikdy nevystupoval proti králi a uznával jeho moc v zemi, vůči níž byl zavázán svou věrností. Díky dluhům, které mu jeho otec zanechal, se musel zaměřit na hospodářskou politiku. Jeho řízení třebíčského panství vedlo až k narušování práv měšťanů, která získali již za Pernštejnů. Často proto vznikaly mezi ním a měšťany konflikty, které se řešily až u zemského soudu, ale také až u císaře.¹²²

K řešení hospodářské krize mu nemalým dílem přispěly jeho dva sňatky. Smilovou první manželkou se roku 1572 stala Bohunka ze Žerotína, která však po šestnácti letech manželství zemřela.¹²³ Na náhrobku, který se dodnes nachází na třebíčském zámku, je vyobrazena s lilíí, která byla znakem neplodnosti. Druhou jeho manželkou se v roce 1589 stala Kateřina z Valdštejna.¹²⁴ Obě tato manželství Smilovi přinesla finanční výhody.

Smil zemřel roku 1613 bezdětný a ve svém testamentu odkázal třebíčské panství své manželce Kateřině, která již před jeho smrtí prokázala, že se dokáže sama o panství postarat.¹²⁵ Smil byl pro Kateřinu velkým vzorem, zvláště v hospodářské politice. Odkázal jí panství, které díky všem jeho nařízením dobře fungovalo. Smil za dobu svého života učinil velký kus práce, aby se Třebíč dostala z dluhů, které zapříčinil jeho otec.

---

¹²⁰ První zprávy o něm jako majiteli máme v roce 1568. Jednalo se o smlouvu Smila Osovského s cechem o valchu. Valcha byla u mlýna, jenž byl prodán Burianem mlynáři Antošovi se zárukou svobodného užívání valchy pro soukeníky. Smil si vynutil za každé sukno poplatků dva bílé groše od domácích a čtyři od přespólních. Ročně příjmy z valchy činily cca 100 zlatých. Valcha měla být opravována soukeníky či mlynářem Antošem. Smil však slíbil v případě poruchy valchy dodej dřeva z panských lesů. Domácí soukeníci, jež krájeli sukno přespólním, odevzdávali pouze 2 bílé groše. Roční příjem z tohoto prodeje činil cca 15 zlatých. SOkATřebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 2.

¹²¹ Sepsal paměti z jednání, soudů, sněmů a poselstev, mezi další jeho díla patří Deník o přijetí Rudolfa II., Kodex Daubravicanus z let 1575-1613 a velkým přínosem bylo také jeho dílo Diárium, v němž líčí cestu do Polska, kde byl doprovodem arciknížete Maxmiliána. Avšak nejcennější z jeho děl jsou jeho Paměti, v kterých lze najít důležité informace o událostech té doby, především poukazuje na habsburský problém mezi Rudolfem a Matyášem. FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 81.

¹²² TAMTÉŽ, s. 80-81.

¹²³ BEČKOVÁ, J. *Erby*. s. 19-20.

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 17-19.

¹²⁵ „*Této druhé své manželce zapsal r. 1590 věna jejího na svém vlastním zboží a dědictví svobodném a žádném nezávazném, na městečku Kamenice, s kostelním podacím, na vsi Lhotě s kostelním podacím a dvoře při téže vsi, na vsi Čechtíně, dvoře a pivovaře při téže vsi, na vsi Koutech, na vsi Chlumu s kostelním podacím, na vsi Horním Smrčném, na vsi Vržanově, na vsi Číchově, na dvoře a mlýn, který slove Chrástovský, na rybníštích, lesích, desátku obilním, na krčmách a šencích pивních a na všech náležitých užítích k svrchu psaným vesnicím, dvorům, mlýnu a pivovaru, jakž to od starodávna k tomu všemu přináleží, 7.500 zl. Mor. Ku pravému jejímu věnnému právu, a nad věno z lásky manželské 4.500 zl. Mor. V desky zemské. Na oněch 1200 zl. Mor. Přijala paní Kateřina pana Smila na pravý spolek a učinila jej svým pravým společníkem.*“ NIKODÉM, V. *Dějiny města*. s. 206-207.

Osobní život Kateřiny se Smilem byl harmonický. Kateřina v něm našla muže, který ji mnoho naučil. Díky němu se dostala do společnosti přední šlechty a spřátelila se s mnoha mocnými lidmi. Ráda navštěvovala také tvrz v městečku Kamenice, která byla v této době opravena.¹²⁶ Místo, kde se městečko Kamenice nacházelo, mělo také velkou výhodu, neboť tímto směrem procházela zemská cesta z Třebíče přes Polnou až za hranice Moravského markrabství, tudíž se ve městě často nacházelo mnoho vznešených pánů.¹²⁷

Jako téměř každá šlechtična i Kateřina měla v dospělosti svůj fraucimor. Z dílčích zpráv ho lze doložit, avšak bližší informace o něm nelze zjistit. Pro Kateřinu spíše než dámské záležitosti bylo typické účetnictví a správa panství.

Smil ani s Kateřinou nepočal dítě. V době jeho smrti již bylo Kateřině padesát let a nebyla už schopná reprodukce. Na řadě je tedy otázka neplodnosti Kateřiny. Dle mého názoru je naprosto nemožné, že by děti nechtěla, neboť, jak pramení z její korespondence, měla děti velmi ráda. Syna svého nevlastního bratra Pertolda Bohubuda z Lipé téměř v každém dopise adresovém jeho manželce pozdravuje a zasílá mu políbení. Další možností, jež se mi zdá více pravděpodobná, je skutečnost Smilovy neplodnosti. Vzpomeňme na lilii na náhrobku jeho první ženy, která by mohla být dokladem toho, že Smil nebyl schopen potomka zplodit. Bylo to jistě pro Kateřinu velkým životním zklamáním, které se právě snad odrazilo v její lásce vůči třebíčskému panství, a snad proto veškerou svou energii věnovala tomu, aby hospodářství na třebíčském panství vzkvétalo.¹²⁸

III. 2. 2. Smil Osovský z Doubravice jako pán třebíčského panství (1568-1612)

Když se majitelem třebíčského panství stal Smil Osovský z Doubravice, v hospodářství mu pomáhal Šimon Vídeňský z Českého Ostrova, později se osamostatnil a chod panství řídil sám.¹²⁹

V průběhu jeho správy se v Třebíči během čtyřiceti let naprosto změnil ráz panství. Z feudálního velkostatku, jehož příjmem byly především peněžní renty poddaných a výnos rybníkářství, se stal velkostatek s rozvíjejícím se vrchnostenským hospodařením na panských

---

¹²⁶ HOSÁK, Ladislav-ZEMEK, Metoděj (edd.), *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě i ve Slezsku 1: Jižní Morava*. Praha, 1981. s. 120.

¹²⁷ KNOZ, T. *Državy*. s. 111.

¹²⁸ RYPÁČEK, F. J. *Paní Kateřina*. s. 172-174.

¹²⁹ O chodu panství v této době lze čerpat informace především z urbáře z let 1556, 1573 a 1629 a purkrechtních knih. MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, Urbář třebíčského panství z roku 1629, č. 134; SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní kniha předměstí Jejkov a Nové Město, 1604-1825, inv. č. 208; SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní kniha předměstí Stařečka, 1604-1823, inv. č. 209; SOKA Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

dvorech a se zvyšujícím se robotním zatížením poddaných. Utvořil ekonomicky prosperující panství, na němž se utužovalo nevolnictví poddaných, a upevnil vztahy podřízenosti k měšťanstvu. Vytvořily se také cechy a rozvíjela se řemeslná výroba.¹³⁰ Třebíč přestala mít pouze vnitřní trh, ale zboží bylo vyváženo i do jiných moravských měst.

Smil také vydal dvě Zřízení, která pak po dlouhou dobu upravovala vztahy měšťanů a vrchnosti. Roku 1573 v platnost vyšlo Zřízení selské. Byla to sbírka nařízení, jež měla svůj prapůvod ve feudálních rádech. Toto zřízení platilo především pro konšele a rychtáře, neboli pro představitele města, jež se stali vykonavateli Smilovy vůle. Část Zřízení byla také zaměřena k hajným, jež měli chránit majetek Smila a především všech poddaných. Smil se v něm také věnuje upozornění na zákaz sbírání suchého klestí a pasení dobytka poddaných na panských lukách a lesích. Lov zvěře na panském území byl též nepovolený. Zákaz se dále týkal chovu honících psů. Vztahoval se i na močení konopí v rybnících panských či lovu z těchto rybníků pod trestem vyloupení očí.¹³¹

Uvědomoval si, že pouze pod hospodáři, kteří budou střežit jeho práva, by mohlo panství fungovat podle jeho představ, a proto měl tedy zájem na tom, aby na gruntech byl takový hospodář. Na dosazení nového hospodáře si stanovil souhlas vrchnosti, tedy sebe samého. Z prodeje gruntu se také podle těchto nařízení odváděla daň gruntovního zbroje. V dalším nařízení byla péče vrchnosti o poddané v otázce pracovní morálky. Nutil je světit církevní svátky, zakazoval ve všední den hry, posvícení atd. Ve Zřízení se také zmiňoval o otázce sirotků. Většina sirotků musela jít do služby, jež pro ně měla být výdělečnou, avšak povinností jejich pánů bylo spravovat pohledávky a dědictví na gruntech. Sirotci museli ještě jednou ročně dojít na zámek kvůli přepočítání a evidování jejich počtu.¹³²

V Selském zřízení bylo také několikrát zmiňováno nebezpečí požáru, které městu hrozilo. Při sporech na vesnickém soudu udávalo Zřízení jako trest pro ty, jež by se zde nechovali důstojně, vsazení do klády. V pondělí dopoledne bylo umožněno poddaným vyřizování u panských úředníků. Ve Zřízení byla velmi zdůrazněna problematika tržní. Obilí, drůbež a vlna měly být prodávány pouze na třebíčském panství na svobodných trzích. Na plnění těchto nařízení měli dohlížet rychtáři a konšelé. Konšelé dále měli za úkol dohlížet na poctivost řemeslníků, především tedy pekařů, mlynářů, šenkýřů a řezníků, neboť ti měli největší možnost šidit. Zřízení se věnovalo v této otázce především cechu řeznickému, jenž

¹³⁰ Z cechů to byli především kloboučníci, tkalci, krejčící, mydláři, řezníci a nejvýznamnějším a největším cechem byli soukeníci. SOKA Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 7.

¹³¹ Srov. SOKA Třebíč, fond AO Podklášteří, inv. č. 1, sign AP1. - Zřízení selské Smila Osovského. Dále KUBEŠ, A. Zřízení selské, kteréž vesnicím ku panství Třebíčskému patřícím vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice. In *ČMM* 8, 1876, s. 17-25.

¹³² TAMTÉŽ.

prodával v Třebíči maso za více než na jiných trzích, a proto Smil zavedl kontrolu dobytka přivezeného a prodaného. Dokonce dovoloval přespolním řezníkům při dodržení podmínek, jež stanovil, prodej jejich masa ve městě.¹³³

O deset let později, tedy v roce 1583 vydal Smil další Zřízení, tentokrát městské.¹³⁴ Smil tímto nařízením upravoval moc městské rady, která se od roku 1583 stala pouze prodlouženou rukou vrchnosti. V úvodu Zřízení byly Smilem vypracované přísahy rychtářů, konšelů a hajných, v nichž slibovali věrnost a spravedlivé vystupování ve svém úřadu. Novou povinností konšelů se stala nutná účast u každého zasedání městské rady. Také purkmistr získal další povinnost, jíž bylo střežení městské pečeti. Smil se i zde opět zmiňoval o problému požáru a k městskému zřízení připojil protipožární opatření, v němž psal o určitých místech, kde budou neustále k dispozici háky, žebříky a kožené konve k hašení ohně. Městská rada měla také zvláštní nařízení, kterým bylo prověřování komínů. Nařízení ohledně ohně došlo až tak daleko, že v domech byl zákaz uchovávat slámu, seno a dřevo, v pekárnách a sladovnách bylo nařízeno opatrné zacházení s ohněm a při nočních pochůzkách nesměli mít měšťané ani louče, dokonce bylo zakázáno i používání třísek. I přes tato všechna ochranná opatření se město požáru neubránílo.¹³⁵ Požár propukl v roce 1599 kvůli neopatrnému zacházení s ječným sladem.¹³⁶ Pro tento požár, jenž zničil 113 domů, byly háky, žebříky a konve nedostačující.

Informace o vnitroměstských poměrech lze čerpat především z purkrechtní knihy.¹³⁷ Jsou zde především informace o prodeji nemovitostí, jež odprodávala po zemřelých městská rada. Budoucí majitel musel složit tzv. závdavek, a pak mu byla určena výše splátek (tzv. vejrunků). Jestliže chtěl někdo zakoupit dům, musel mít ručitele. Tím se mohl stát člověk, který měl alespoň nějaký majetek, kterým by v případě úmrtí či nesplácení plateb budoucího majitele mohl dům splatit. Ceny domů byly v každé části města jiné. Pohybovaly se okolo 600 zlatých, na náměstí měl dům cenu okolo 800 zlatých, v přilehlých ulicích 300 zlatých. Židovské domy byly nesrovnatelně levnější, jejich cena se pohybovala okolo 100 zlatých. Závdavky byly velmi nízké, z čehož plyne, že téměř nikdy nebyla splacena celá částka do

---

¹³³ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 89-90.

¹³⁴ SOKA Třebíč, AO Podklášteří, inv. č. 1, sign. AP1.

¹³⁵ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 89.

¹³⁶ Mimo zmínky v purkrechtech o prodeji spálenišť byla dochována i báseň Jana Plachetia z Velkého Meziříčí o tomto velkém požáru. NIKODÉM, V. *Dějiny města Třebíč*. s. 232-239.

¹³⁷ Jsou zachovány knihy z Podklášteří z roku 1590-1810 a z vnitřního města, Stařečky (1604-1823) a Jejkova (1604-1825). Tento pramen má velké množství informací o měšťanech, ale je nutné ho podrobit dostatečné kritice. SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní kniha předměstí Jejkova a Nové Město, 1604-1825, inv. č. 208; SOKA Třebíč, AM Třebíč, purkrechtní kniha předměstí Stařečka, 1604-1823, inv. č. 209; SOKA Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

smrti bývalého majitele. Jestliže majitel neměl dostatek peněz k vejrunkům a jeho ručitel také ne, musel dům pod cenou prodat.

Na přelomu 16. – 17. století lze v Třebíči pozorovat příliv německého obyvatelstva.¹³⁸ Z let 1604 – 1620 jsou v purkrechtních knihách dochovány zprávy o přistěhování 12 Němců, kteří si zakoupili velmi drahé domy v centru, tedy na náměstí.¹³⁹ Mezi další přistěhovalce patřili například Italové či lidé z Uher.

Jestliže mluvíme o obyvatelstvu Třebíče, nelze opomenout ani Židy.¹⁴⁰ Ačkoliv v urbáři z roku 1573 lze nalézt v Podklášteří pouze šest Židů, již v roce 1629 lze na stránkách urbáře zaznamenat přírůstek židovského obyvatelstva na jedenáct lidí. Ze začátku byli Židé sousedy Podklásterských, avšak na přelomu 16. a 17. století se vytvářelo židovské město, které se nacházelo u řeky Jihlavy. Židovské domy byly velmi laciné a malé, což zapříčinilo nemožnost rozšiřování obydlí, a díky velikosti pozemku zde nebylo možné ani utvářet zahrady. Od konce 16. století se židovská osada velkým tempem rozšiřovala. V purkrechtu jsou Židé bráni jako spíše sociálně slabší obyvatelstvo, jež se neliší od ostatního obyvatelstva. Většina této židovské menšiny byla řemeslníky. V purkrechtu je také evidována židovská škola,¹⁴¹ která byla založena roku 1601 a spadala do správy židovské obce.¹⁴² Na počátku 17. století byla také postavena Nová synagoga.¹⁴³

Náboženské poměry v 16. a potažmo 17. století na Moravě a potažmo v Třebíči byly velmi složité.¹⁴⁴ Osovští byli přívrženci bratrského vyznání a za jejich vlády se náboženská svoboda na panství vztahovala na všechny evangelické církve. Protože byla vrchnost vyznání bratrského, nelze se divit, že zde byl na Jejkově založen sbor českých bratří. Jeho duchovním správcem se stal Jakub Petrozelin Kunštatský, do jehož rukou se na počátku 17. století dostala i fara sv. Martina. Petrozelin byl přívržencem tzv. synkretismu.¹⁴⁵ V roce 1575 rozhodovala Jednota o zřízení bratrské školy na třebíčském panství.¹⁴⁶ Nacházely se tu dva velmi silné bratrské sbory, a to v Třebíči a Ivančicích. Nakonec bylo rozhodnuto, že školy budou

¹³⁸ SAMEŠ, Čeněk. Kdo se přistěhoval do Třebíče 1629-1635. In *Horácko* 28. 4. 1933, s. 1-2.

¹³⁹ SOka Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

¹⁴⁰ MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573.

¹⁴¹ JOURA Jiří. Škola v Židech – Zámostí. In *Naším krajem* 12, 2006, s. 26-28.

¹⁴² SOka Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

¹⁴³ Více informací o vzniku a vývoji židovského města v Třebíči lze čerpat FIŠER, Rudolf. *Třebíč: město a čas*. Třebíč, 2004. ISBN 80-85571-06-4; PETIŠKA, Eduard. Historický vývoj židovské obce v Třebíči. In *Region Třebíče* 3, 1996, s. 12; KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Brno, 2003. ISBN 80-7204-285-8.

¹⁴⁴ HREJSA, F. *Luterství, kalvinismus a podobojí*. s. 265-309.

¹⁴⁵ Základní myšlenkou synkretismu bylo sblížit nekatolickou církev na celé Moravě po vzoru České konfese. Mezi zastánce této myšlenky patřil mimo jiné i Karel starší ze Žerotína. Po jeho sňatku s Kateřinou se tyto snahy rozšířily po třebíčském panství evidentněji.

¹⁴⁶ CVRČEK, J. Paměti o sborech bratrských na Moravě. s. 120-127, 261-268, 353-360.

založeny při obou sborech. Tehdy byl do města také povolán nový bratrský správce, jímž byl tiskař ivančického kancionálu a Kralické bible Václav Solín.¹⁴⁷ Manželka Buriana Osovského Eliška z Lichtenburka podpořila bratry tím, že zakoupila bratrskému špitálu dům na Jejkově se zahradou. Zlatá doba bratrských sborů skončila až na počátku 17. století.¹⁴⁸

Od poloviny 16. století docházelo v Třebíči k úpravě domů v renesančním stylu, tyto snahy vyvrcholily na přelomu 16. a 17. století. Celé náměstí tehdy získalo renesanční ráz. Dominovaly mu tzv. Malovaný dům se sgrafitovou fasádou a tzv. Černý dům. Přestavbou prošel také třebíčský zámek, jenž dostal v této době konečně podobu panského sídla. Vznikly u něj hospodářské budovy, jež byly budovány v západní části dvora. Došlo k přestavbě kostela sv. Trojice a při něm byl vybudován hřbitov. Další důležitou stavbou se stala synagoga v Podklášteří. Dominantou města byla také věž u kostela sv. Martina, jež v té době sloužila jako městská hláska.¹⁴⁹

V této době byla Třebíč městem, jež mělo rozvinutou a organizovanou řemeslnou výrobu. Každý cech měl svoje artikule, přičemž nejvíce rozvinutým byl cech soukenický.¹⁵⁰

III. 3. Stáří Kateřiny Žerotínské z Valdštejna 1612-1637/1638

III.3.1. Manželství s Karlem starším ze Žerotína

Druhým partnerem Kateřiny z Valdštejna se měl stát dlouholetý přítel jejího prvního manžela Smila Osovského z Doubravice, Karel st. ze Žerotína. Žerotín byl šlechtic a politik, jenž patřil k nejdůležitějším mužům na Moravě. V mládí pobýval na dvorech ve Francii, Anglii, Nizozemí i Itálii, kde získal početné politické styky, které později využíval. Po návratu do Čech se z něj stala dobrá patrie pro mnoho potenciálních manželů. Byl vzdělaný a nad ostatními vynikal svým rozhledem. Karel byl bratrského vyznání, nakloněn kalvinistům.¹⁵¹ Na jeho panstvích vzkvétala Jednota bratrská, zejména v odvětví školství,

¹⁴⁷ FIALOVÁ, V. *Zachariáš Solín*. s. 25-26.

¹⁴⁸ ŘÍČAN, R. *Dějiny Jednoty Bratrské*. s. 353.

¹⁴⁹ Kolem poloviny 13. století založil opat Martin, představený třebíčského benediktinského kláštera, nový kostel sv. Martina. Během 14. století se kostel odpoutal od kláštera a stal se farním. Někdy po roce 1335, kdy osada pod klášterem získala městská práva, byla před kostelem jako součást městského opevnění postavena mohutná hranolová věž. Během 15. století ve městě zakotvila protestantská víra. Roku 1502 nechal nový majitel panství, Vilém z Pernštejna, opravit poškozený kostel, zejména klenby, krovy, z té doby pocházejí také tzv. „pernštejnské dveře u sakristie“. Roku 1628 získal panství Adam z Valdštejna, který do kostela po dlouhé době dosadil katolického faráře. Prvním z nich byl farář Bureš, který se pustil do zvelebování svého svatostánku, nechal opravit varhany, zřídil boční oltáře sv. Václava a Zvěstování P. Marie, začal stavět faru. Více informací lze nalézt FIŠER, Rudolf. *Z historie benediktinského opatství*. In *Horácké noviny* 24-48, 2003.

¹⁵⁰ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 103-104.

¹⁵¹ Jeho příklon ke kalvinistům je dán tím, že část svého života strávil ve Francii, kde se zúčastnil bojů francouzských hugenotů a zde se také setkal s Jindřichem IV. LIŠKA, D. *Tři osudem stíhaná manželství*. s. 36-37.

tiskáren a sborů. Velikostí svých statků byl třetím nejmocnějším mužem na Moravě po biskupovi Františkovi z Ditrichštejna a svým bratranci Ladislavovi Velenovi ze Žerotína.¹⁵² V roce 1608 se stal moravských zemským hejtmanem a na tomto postu byl až do roku 1615. Kateřina svého nastávající znala velmi dobře, neboť Karel často navštěvoval pana Osovského na Třebíči či naopak, Smil navštěvoval Karla.¹⁵³

Pro Karla byla Kateřina Osovská z Valdštejna již čtvrtou manželkou. První jeho manželství sjednali představení Jednoty bratrské, Jan Kalef a Jindřich Švarz, s Barborou Krajířovou z Krajku.¹⁵⁴ První jeho sňatek, jenž byl domluven, se stal pro Karla nešťastným, a proto smrt jeho ženy po dvou letech byla pro něj vysvobozením ze „špatného“ manželství. Jediným štěstím se stala jejich dcera Bohunka, která se narodila v červnu roku 1590 a ke které Karel po smrti Barbory velmi přilnul.¹⁵⁵

Dne 5. února 1596 proběhla Karlova již druhá svatba. Tentokrát si bral Elišku Krajířovou z Krajku.¹⁵⁶ Karel i Eliška byli šťastní a zamilovaní, což jim však osud dlouho nedopřál. Po prvním společném potomku, dceři Aleně, se příštího roku Elišce narodilo mrtvé dítě. Karlovým snem bylo získat dědice. Tento sen se mu splnil v roce 1599 v podobě syna Bedřicha. Téhož roku v zimě však jeho milovanou manželku postihla těžká nemoc a brzy jí podlehla. Karel byl z toho zničený, což je zcela patrné z dopisů, které zasílal příteli Štěpánu Illesházymu z Illesházu: „...Vzal mně ji Bůh, ješto jsem neočekával ani se nadal tak kruté rány, která mně tak proryla, že naděje nemám, abych kdy se z ní zotavil. Doufal jsem, kdyby v tom byla vůle Boží, že onoho přešťastného manželství, v němž jediném blažení jsem měl, déle užívati budu. Avšak poněvadž se všemohoucímu Pánu, jemuž odmlouvati hříchem jest, jinak vidělo a on mne jistě tímto hořkým navštívením zničení nechce, protož klidnou myslí, pokud křehkost lidská to připouští, ztrátu mou snášeti a přírodě nejvyšší právo její postoupiti chci... Zůstavila mi žena má dvě děti, dceru a syna, ze jejichžto pohledu poněkud útěchu

---

¹⁵² Mezi Karlova nejvýznamnější panství, které zdědil po svém otci Janu ze Žerotína, patřila Náměšť nad Oslavou, Rosice, Přerov, Dřevohostice, Jinošov a v Čechách Brandýs nad Orlicí. KNOZ, T. *Državy*. s. 20-22.

¹⁵³ V dopise dne 9. dubna 1612 zval Karel starší ze Žerotína Smila Osovského z Valdštejna na návštěvu: „jsem oumyslu při konci toho týhodne na Rosice se navrátiti a tu již byla-li by vůle Boží až do soudu svatojanského se pozdržeti. Ráčíte-li mezi tím časem chvíli sobě obrati a ke mně pro příčinu Vsti vědomou přijeti chťiti, rád Vst uhlídám a Vsti na službu hledati chci.“ BRANDL, V. (ed.). *Spisy Karla staršího ze Žerotína*. s. 68-69.

¹⁵⁴ Barbořin rod pocházel ze Štýrska a do Čech se přistěhoval ve 14. století. Barbořin otec, Arnošt Krajíř z Krajku zemřel po jejím narození a zanechal po sobě čtyři syny a tři dcery. Tři synové zemřeli a správy se ujal jeho poslední žijící syn Adam, jehož manželkou je Marta z Veselice. Ta Adama přežila a snažila se získat nejen Kosmonosy, ale také Mladou Boleslav. Za svého spojence si zvolila Jiřího staršího z Lobkovic, který se jako přívrženec a žák jezuitů pokusil vyvrátit toto území z moci Jednoty bratrské. Na základě tohoto konfliktu se Barbora a její sestra Markéta uchýlily pod ochranná křídla Jana Kalefa. LIŠKA, D. *Tři osudem stíhaná manželství*. s. 35-36.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 36-37.

¹⁵⁶ Eliška byla dcera Jindřicha Václava Krajíře z Krajku a Aleny ze Zástřizl. Tato mladá a velmi pěkná žena se narodila roku 1582 a byla mladší o osmnáct let. TAMTÉŽ, s. 38-40.

čerpám...“¹⁵⁷ Klid mu však nebyl dopřán a po dvou měsících Elišku následoval i jeho milovaný dědic, syn Bedřich.

Mohlo by se zdát, že Karel po druhém velkém životním utrpení již nebude mít chuť k dalšímu sňatku, avšak i nadále zůstával jeho snem dědic, a proto se rozhodl pro třetí sňatek s Kateřinou Annou z Valdštejna.¹⁵⁸ Karel si odvezl svoji budoucí choť z Dubence do Rosic, kde se 24. srpna 1604 konala již třetí Karlova svatba. Veselí trvalo několik dní. Brzy po sňatku Kateřina onemocněla.¹⁵⁹ Pokud to zdravotní stav Kateřiny dovolil, mohl Karel na pár dní odcestovat, avšak neustále ji nechával pod dozorem ošetřovatelek a lékařů.¹⁶⁰ Od června již neměla Kateřina naději na přežití a 7. srpna Karlovi zemřela již třetí manželka.¹⁶¹ Během šestnácti let Karel ztratil tři manželky, několik dětí, jež byly mrtvě narozené, a dědice Bedřicha. Jeho politický život také nebyl zrovna jednoduchý. Byl na pokraji svých sil a právě v tomto těžkém období hledal oporu u rodiny a svých přátel.

Zdá se být zvláštní, že Kateřina tak záhy po sňatku onemocněla. Bylo nemyslitelné, aby si Karel bral nemocnou ženu, chtěl přece dědice, a ani peníze v tomto případě, kdy Kateřina pocházela ze středně bohaté rodiny, nemohly hrát žádnou roli. Ve spojení s její nemocí se mluví o černém kašli či zánětu pohrudnice nebo souchotinách. Avšak J. Janáček to vidí jinak: „*Kateřina Anna byla podle všech známek nemocná od mládí a v manželství se její choroba, s největší pravděpodobností tuberkulóza, rychle zhoršovala.*“¹⁶² Kateřina Anna byla pohřbena 30. srpna 1604 vedle Karlových nejbližších Elišky Krajířové z Krajku a syna Bedřicha. Po smrti své třetí manželky zůstal dlouho sám. Jedinou radost měl v dcerách Bohunce a Aleně, které již v této době dospívaly. Manželem Bohunky se stal Hynek Bruntálský z Vrbna a jim se 13. června 1612 narodil syn Karel. Také Alena, mladší Karlova

---

¹⁵⁷ BRANDL, V. (ed.). *Spisy Karla staršího ze Žerotína*. s. 277.

¹⁵⁸ Kateřina Anna z Valdštejna patřila do nepřilíš bohaté rodiny. Narodila se roku 1584 a vyrůstala se sestrou Marií Bohumilou a bratrem Albrechtem, pozdějším frýdlantským vévodou a císařským generálem. Jejím otcem byl Vilém z Valdštejna a matkou Markéta Smiřická. Po smrti matky (1593) a otce (1595) se stala Kateřina sirotkem. Jejím poručníkem se stal Karel z Valdštejna. V době, kdy Karel byl velmi nemocen, se ujala sirotků teta Jitka. Karel starší z Žerotína se v této etapě života seznámil s Kateřinou Annou z Valdštejna. I ona, stejně jako manželky předešlé, patřila k Jednotě bratrské. LIŠKA, D. *Tři osudem stíhaná manželství*. s. 43-45.

¹⁵⁹ KNOZ, T. „...S pomocí boží dosti mírně se mám.“. s. 185.

¹⁶⁰ Mimo jiné u jejího lůžka také často pobývala manželka Adama ml. z Valdštejna, což je zcela patrné v dopise, jež Karel st. z Žerotína zasílal dne 28. června 1605: „*Vsti oznamuji, že jsou se JM. paní manželka a JM. paní sestra Vsti ke mně a ženě mé tak laskavě nakloniti a včerejšího dne k nám přijeti ráciily, což poněvadž se svědomím a povolením Vsti stalo, nemohl jsem pominouti, aby Vsti také za to i na místě ženy své poděkovati neměl.*“ BRANDL, V. (ed.). *Spisy Karla staršího ze Žerotína*. s. 417.

¹⁶¹ Dne 11. srpna zaslal Karel starší z Žerotína dopis Adamovi mladšímu z Valdštejna, v němž ho zval na pohřeb své třetí manželky, jeho sestry Kateřiny Anny Žerotínské z Valdštejna: „...poněvadž pak prohlídaje k mnohým nynějšího času příběhům a zvláště pak, že to její mrtvé tělo ničehož již víc nepotřebuje, než aby co nejdříve k zemi navráčeno a do ní pochováno bylo: protož jsem sobě k tomu obral ten outerý po sv. Bartoloměji, totiž 30. den tohoto měsíce srpna...“ TAMTÉŽ, s. 444.

¹⁶² JANÁČEK, Josef. *Valdštejna a jeho doba*. Praha, 1978. s. 52-53. ISBN 80-86328-17-1.

dcera z druhého manželství, našla zalíbení a později i dobrého manžela v osobě Jiřího z Náchoda, jenž se stává dva roky po svatbě Bohunky jejím manželem.

Díky těmto životním událostem bylo manželství s Kateřinou Osovskou z Valdštejna pro Karla tak dlouho očekávaným klidem a harmonií. Kateřina vstoupila do manželství nezávislá, s osobním majetkem v podobě třebíčského panství, které zdědila po svém zesnulém manželovi.¹⁶³ I v této době se projevoval velmi blízký vztah Kateřiny s Adamem mladším z Valdštejna a Pertoldem z Lipé, neboť právě tito dva tento sňatek ujednali.¹⁶⁴ Svatba se konala 22. června 1614. O životě, jenž nastal Kateřině po uzavření druhého manželství, se lze zprostředkovaně dozvědět z jejího pera. Její korespondence byla vydána F. Dvorským, ovšem pouze z let 1631-1635.¹⁶⁵ O období, které počínalo datem uzavření sňatku do roku 1631, není mnoho informací.¹⁶⁶

V této době se manželé Žerotínští nejčastěji nacházeli na panství v Náměšti nad Oslavou, Třebíči, Rosicích a Přerově. V době, kdy Kateřina byla na jiném než třebíčském panství, ji zasílal Zachariáš Kamenický mnoho dopisů.¹⁶⁷ V jeho dopisech lze nalézt převážně sdělení, která souvisela s peněžními transakcemi.¹⁶⁸ Také Kateřinu informoval o členech dvora, o poddaných, služebnictvu a událostech v Třebíči.¹⁶⁹ Dalším pisatelem v této době byl také její vlastní bratr Adam ml. z Valdštejna (o jejich vzájemném vztahu více v kapitole III.1.).¹⁷⁰ Tento muž byl již před sňatkem Kateřiny z Valdštejna blízkým přítelem jejího druhého manžela. I po sňatku se s Karlem často navštěvovali. Karel několikrát zajel na návštěvu za Adamem ml. z Valdštejna i bez své manželky Kateřiny Žerotínské

---

¹⁶³ KNOZ, T. *Državy*. s. 110.

¹⁶⁴ VON CHLUMECKÝ, Petr. *Carl von Zierotin*. s. 835.

¹⁶⁵ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*.

¹⁶⁶ MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, Korespondence Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna, inv. č. 3007, sign. 147; MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, inv. č. 3015, sign. 154/6. (korespondence 1616-1638). Tyto dopisy, jež jsou Kateřině adresované, editovala ve své diplomové práci Radka Tibitanzlová. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*.

¹⁶⁷ Tento muž byl jeden z nejdůležitějších osob na třebíčském panství, byl hejtmanem. Mezi jeho nejdůležitější pravomoci patřilo dohlížet na vedení pozemkových a sirotčích knih, dále při sporných situacích stát mezi rychtářem (vesnickou samosprávou) a majitelem panství. TAMTÉŽ, s. 16.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 68.

¹⁶⁹ Dne 23. srpna 1617 zaslal Zachariáš Kamenický list Kateřině Žerotínské z Valdštejna, v němž ji informoval o návštěvě jejího bratra Adama ml. z Valdštejna, který se svou chotí zavítal do Třebíče. „*Vaší Milosti milostivá paní oznamuji, že včerejšího dne v hodinu na noc jeho Milost nejvyšší pan hofmistr Království českého i s její Milostí paní na Třebíč k večeri přijeti a zde dnes u snídání zůstati ráčil a na noc na Krumlov a dá-li Pán Bůh dne ztřejšího za pilnou příčinou na Rosice jeti, strojč ráčí...*“ TAMTÉŽ, s. 67.

¹⁷⁰ Jako příklad bych uvedla dopis adresovaný Kateřině dne 16. dubna 1617. Adam ml. z Valdštejna své sestře psal o synech Rudolfovi a Maxmiliánovi. „*O mejch pacholotech Vám oznamuji, že mi píší, že, děkuje Pánu Bohu, zdraví sou a již sem je oba, paní, opatřil, když domů přijedou, aby věděli, komu sloužiti.: Rudolf jest komorníkem arciknížete Maxmiliána a Maxmilián arcikníže Ferdinand(a), takže již jich od tohoto času žádnej předjiti nebude.*“ TAMTÉŽ, s. 46.

z Valdštejna.¹⁷¹ Z těchto let se také dochovalo mnoho dopisů, které se týkaly soudního procesu s Janem Jankem.¹⁷²

Kateřina měla velmi blízký vztah k dcerám Karla st. z Žerotína.¹⁷³ I se synem Bohunky, tedy vnukem Karla st. z Žerotína, měla Žerotínka prvotně velmi dobrý vztah.¹⁷⁴ Jejich vztah se zhoršil po smrti druhého manžela Kateřiny Žerotínské z Valdštejna (více informací lze nalézt v části, kde píšou o těžké nemoci a z ní pramenící smrti Karla st. z Žerotína).

Především je nutné si uvědomit, že třebíčské panství nikdy nepřípadlo Karlovi z Žerotína. Žerotín jej ponechal v rukách své manželky, což se později, tedy v době Obnoveného zřízení zemského, ukázalo jako velmi dobrá strategie. Jejich manželství bylo založeno na přátelství a harmonii. Pro Karla to byla první manželka, která se o něj s láskou starala. Oba k sobě měli velkou důvěru a úctu. Byli partnery nejen v osobním životě, ale také jim vzájemně záleželo na mínění toho druhého ve věcech politických. Jejich vzájemná korespondence se převážně týká politické situace, která v této těžké době pro ně byla zásadní. Karel v Kateřině našel silnou osobnost, manželku a ošetřovatelku.

Po celou dobu manželství požíval Karel ze strany třebíčských poddaných velké důvěry a byl pro ně oporou díky svým známostem, které jim nejednou pomohly.¹⁷⁵ Přijali ho velmi záhy po sňatku za svého ochránce a pána. Nelze opomenout, že Kateřina kromě toho, že byla oporou Karla z Žerotína, také spravovala třebíčské panství. Smil v ní ještě v době svého života objevil talentovanou hospodářku a dobrou počtářku a často ji nechal nahlížet a kontrolovat účetnictví. Ke konci jeho života je nejpravděpodobnější, že se Kateřina o tyto

---

¹⁷¹ Tyto návštěvy jsou zcela zřetelné z dopisu, který napsal Kateřině její bratr Adam ml. z Valdštejna. „...nyní pak se u mne Váš stařeček zastavil, ale znal se to na pánu, že jest byl neveselaj, nechtěl sem s ním než o tu horníšš komoru mluvíti, prosím vás, má paní sestro, zeptejte se pána při dobrý příležitosti, abych mohl věděti, chce-li mi ji za to, co jsem pravil nechati, tak abych věděl se čím spraviti, s tím Váš do konce, neb bych já stařečka nerad v ničem urazil.“ TAMTÉŽ, s. 49.

¹⁷² Jan Janko byl třebíčský poddaný, proti kterému byl v letech 1618-1619 veden soudní proces. Důvodem byla urážka Doroty Dionisiové, na základě čehož vznikl spor mezi jejím mužem Andrešem Dionisiem a Janem Jankem. Oba uvěznění zasílali Kateřině Žerotínské z Valdštejna dopisy, zda-li by mohli již být propuštěni z vězení. Takovým příkladem byl dopis ze dne 26. března 1619, kdy Jan Janko žádal o propuštění a sliboval, že se bude chovat co nejlépe. TAMTÉŽ, s. 108.

¹⁷³ Toto je zcela patrné z oslovení v dopise, jež Bohunka z Žerotína zasílala Karlově druhé manželce. „Paní mamičko“ HRUBÝ, F. *Moravská korespondence a akta*. s. 14.

¹⁷⁴ Kateřina Žerotínská z Valdštejna se o Karla Bruntálského z Vrbna starala, vychovávala jej a také částečně sponzorovala jeho kavalírskou cestu do Itálie. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřiny ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 25.

¹⁷⁵ O pomoci Karla staršího z Žerotína Třebíčským zde nalézt mnoho pramenů. MZA Brno, Nová sbírka, G2, Třebíč, 4. 571/47.

záležitosti starala sama.¹⁷⁶ Hospodářství, oblast, o kterou se Kateřina nejvíce zajímala, pro ni bylo úkolem číslo jedna.¹⁷⁷

Klidný život jim však nebyl dlouho dopřán. Velkým zlomem pro ně bylo vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1628. Karel st. z Žerotína byl přizván kardinálem Františem z Ditrichštejna ke spolupráci na Obnoveném zřízení zemském, což však pro nemoc musel odmítnout.¹⁷⁸ Po vydání tohoto Zřízení se Žerotín vypravil do Prahy k císaři Ferdinandovi II. se žádostí, zda-li by mohl zůstat ve vlasti bez změny vyznání.¹⁷⁹ K tomuto činu vzhlíželo mnoho nekatolíků na Moravě. Kdyby Karel st. z Žerotína konvertoval, jistě by ke katolické víře také přešlo mnoho dalších nekatolických moravských šlechticů. Žerotín však odmítl přistoupit ke katolicismu a rozhodl se radši pro exil. Dle slov R. Tibitanzlové si takové odmítnutí mohl dovolit. Prvním důvodem byla jeho spřízněnost s Albrechtem z Valdštejna, který v této době byl jeden z nejvýznamnějších osob v českých zemích.¹⁸⁰ Dalším pádným důvodem byla skutečnost, že i v době Bílé hory neustále zachovával věrnost císaři.¹⁸¹ Nelze opomenout ani jeho přátelský vztah s kardinálem Františkem z Ditrichštejna, který R. Tibitanzlová uvádí jako důvod poslední.¹⁸²

Prodal za podpory Adama mladšího z Valdštejna část svých statků.¹⁸³ Karlovi po prodeji zůstalo přerovské a brandýské panství, kde měl ekonomickou základnu pro koupi exilového domu ve Vratislavi. Mezi jeho další nemovitosti nadále patřily dva domy, jeden v Olomouci a druhý v Brně.¹⁸⁴ I Kateřina převedla své panství do rukou svého staršího bratra Adama mladšího z Valdštejna, který však Třebíč přenechal svému synovi Rudolfovi. Díky tomuto aktu poskytl manželům Žerotínských třebíčský zámek, jenž nyní náležel do rukou katolíka, prozatímní domov. Z Třebíče odjeli Karel a Kateřina 24. července 1629.¹⁸⁵

Po vyřízení mnohých záležitostí odešli pan a paní Žerotínovi 27. září 1629 do exilu. Domovem se jim stala Vratislav. Kateřina se v několika dopisech vyjadřovala, že by Třebíč

---

¹⁷⁶ KNOZ, T. *Državy*. s. 109.

¹⁷⁷ O této skutečnosti vypovídá především její korespondence. DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. VII.

¹⁷⁸ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 20.

¹⁷⁹ Zatímco šlechtic se mohl rozhodnout sám, k jakému vyznání přistoupí, poddaní se rozhodovat nemohli. Museli přijmout rozhodnutí vrchnosti. VÁLKA, Josef. *Česká společnost 15. – 18. století II: bělohorské období*. Praha, 1982. s. 81.

¹⁸⁰ Byl totiž bratrem třetí manželky Karla st. z Žerotína, Kateřiny Anny Žerotínské z Valdštejna.

¹⁸¹ Více informací v kapitole III.3.2.

¹⁸² TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 20.

¹⁸³ Jednalo se o Náměšť nad Oslavou, Rosice a Troubsko, jež připadly do rukou Albrechta z Valdštejna, který obratem tyto panství prodal Janu Křítiteli z Verdenberga. KNOZ, T. *Državy*. s. 326-328.

¹⁸⁴ Po smrti Karla staršího z Žerotína vznikl právě o dům v Brně spor mezi Kateřinou Žerotínskou z Valdštejna a Karlem Bruntálským z Vrbna. Dům se nacházel na Zelném trhu, nynějším Náměstí Svobody v Brně. REJCHRTOVÁ, N. (ed.). *Karel starší ze Žerotína*. s. 416.

¹⁸⁵ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. VI.

nikdy neopustila, kdyby tomu bylo vyhnutí, neustále toto panství považovala za své.¹⁸⁶ I poddané nazývala svými.¹⁸⁷ Informace o třebíčském panství Kateřina v exilu čerpala prostřednictvím rozsáhlé korespondence, jež putovala po trase Třebíč – Vratislav. Částečně se o situaci měšťanů dozvídala díky svým poddaným, které si vzala s sebou do Vratislavi.¹⁸⁸ Na základě korespondence z let 1631 – 1635 lze sledovat místa, kde se manželé v dané době nacházeli.

---

¹⁸⁶ KNOZ, T. *Državy*. s. 156.

¹⁸⁷ Zcela evidentní je to na příkladu dopisu Kateřiny Žerotínské z Valdštejna, jež adresovala Rudolfovi z Valdštejna dne 22. ledna 1631 z důvodů propuštění staré hospodyně Doroty, jež byla slepá a velmi nemocná, ze služeb. Rudolfovi nařídila, aby ji ponechal „na penzi“ a žila na třebíčském zámku, dále ho žádala o přidělení určité finanční sumy. DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. 61. Dalším typickým příkladem byla i Alžběta koželužka, jež z Třebíče odešla do Kateřiných služeb a musela se opět do Třebíče z určitých příčin vrátit. „*Oznamuji VMti, že jest na mne Alžběta koželužka, která předešle v Třebíči bydlela, a nyní se zde s manželem svejm zdržuje, snažně k VMti za přímluvu žádala, a to v tom, poněvadž se do Třebíče v některých příčinách a potřebách svejch vypraviti míní, abyšte jí v tom, v čemž by se k Vmti utekla, ráčili přichrániti a poručiti fedrovati. Protož k žádosti její tak činím, a VMt žádám a prosím, že to pro ni račte učiniti, a což by možnýho a naležitýho bylo, abyšte jí v tom neráčili opouštěti, nýbrž sobě poručenou učiniti, a tak této přímluvy mé jí skutkem užiti dáti, poněvadž, co se pro ni od VMti stane, sama sobě to oblibovati budu.*“ TAMTÉŽ I., s. 286.

¹⁸⁸ Příkladem je například již výše zmiňovaná Alžběta koželužka.

Tabulka č. 1. – Itinerář místa a doby, kde se manželé Žerotínští nacházeli (1630-1635)

Místo	Doba
Vratislav	14. 1. 1630 – 20. 6. 1630
Olomouc	30. 6. 1630 – 7. 8. 1630
Brandýs nad Orlicí	11. 8. 1630 – 22. 8. 1630
Hrádek nad Sázavou	30. 8. 1630
Brno	13. 9. 1630 – 18. 9. 1630
Židlochovice	5. 10. 1630
Brandýs nad Orlicí	13. 10. 1630 – 10. 11. 1630
Olomouc	15. 11. 1630 – 22. 11. 1630
Vratislav	25. 11. 1630 – 12. 12. 1630
Krnov	19. 12. 1630
Vratislav	27. 12. 1630 – 30. 8. 1633
Přerov	8. 9. 1633 – 12. 9. 1633
Brno	14. 9. 1633 – 10. 10. 1633
Přerov	14. 10. 1633 – konec roku 1635

S Kateřinou snášel Karel životní problémy, prožili spolu těžké období stavovského povstání, dobu pobělohorskou, exil a život ve Vratislavi. Manželé však ve Vratislavi nebyli šťastní, i když zde bylo mnoho jejich přátel, kteří též emigrovali do tohoto města, nenalezli zde domov a oběma se po Moravě velmi stýskalo. Kateřina udržovala korespondenci s měšťany, především Pavlem Kvasničkou¹⁸⁹ a Wolfgangem Sekerou.¹⁹⁰ Dalším poddaným,

¹⁸⁹ Pavel Kvasnička byl člověk, jenž byl také blízkým přítelem Kateřiny z Valdštejna. O této skutečnosti vypovídá Kateřinin dopis adresovaný Pavlu Kvasničkovi, v němž ho informovala o tom, že mu nebrání v možnosti odejít z Třebíče. „Abych měla na pána hrubě o takovou odpověď tisknouti, obávám se, abych tím více nepokazila než napravila, zvláště, když jiní, kteří snad větší příčiny než ty k tomu mají, aby se z Třebíče odebrali, však předce tam zůstávají. Než poněvadž srozumívám, že se pán sám ke mně vypraviti strojí, snad se to brzy stane a při té příležitosti že dotčená odpověď dána bejti moci bude. Já sice, abych tobě toho od osoby své měla nepříti a brániti, aby domu svého prodati a z Třebíče, kdyby tam nemohl dále bezpečně zůstávati, jinak se odebrati neměl, toho oumyslu nemám. Jakož pak poněvadž v svehch psaních vždy dokládáš, že pan strejc se v tom k těm osvědčuje, kdo by poddanejm jeho a katolickejm bejti nechtěl, že žádnýho takovýho tam trpěti a před tím, co by dále horšího přišlo, zastati a chrániti nemůže.“ TAMTÉŽ II., s. 342.

¹⁹⁰ Wolfgang Sekera byl přítelem Kateřiny z Valdštejna, jež s ním konzultovala duchovní správu v Třebíči v době, kdy už vrchností byl Rudolf z Valdštejna. Jeho prostřednictvím tak mohla kontrolovat počínání Rudolfa a chod trebičského panství. „A při tom sem tomu ráda z něho porozuměla, že z milosti boží jak zdraví těla, tak i strany duše pokoje u vás ještě užíváte, přejíc vám toho věčně, a vinšuji od pána Boha, aby i na další časy při tom obojím vás všecky chrániti a zachovávatí ráčil. A poněvadž ste pak toho dokládali, že se vám knězem hrozí, co dále za tím následuje a s vámi se děje, nebo slyším, že by již kněz k vám dosazen byl, jestliže tomu tak jest, jak

jenž jí byl oporou a pomocí již ve dvacátých letech, byl i v této těžké době Vilém Khynost z Khynostu.¹⁹¹ Do exilu jí také přicházely stížnosti od poddaných na úředníky Rudolfa i na něj samého, které se vždy snažila napomenutím vyřešit.¹⁹²

Roku 1633 se oba na základě povolení Ferdinanda II. vrátili a usídlili se na Přerově. V té době již byl Karel velmi nemocen.¹⁹³ Kateřina ho ošetřovala a pečovala o něj. Je nutné si však uvědomit, že Kateřina byla stejně stará jako Karel a její zdraví také nebylo nejlepší. Jak Karel, tak i Kateřina trpěli dnou. Byla to v dnešním slova smyslu civilizační nemoc, která se týkala převážně šlechty. Touto nemocí trpěl i bratr Kateřiny, Adam ml. z Valdštejna. Dna se u Karla začala projevat již v roce 1596, kdy často trpěl bolestmi nohou.¹⁹⁴ Nemoc se však rychle zhoršovala a Kateřina se snažila všemi způsoby svému manželovi ulehčit bolest.¹⁹⁵

Blízkost Kateřiny, jež mu v posledních třech letech života byla velkou oporou, Karel vnímal velmi intenzivně. Kateřina však před ním nedala znát, jak velmi jí jeho zdravotní stav trápí.¹⁹⁶ Dva měsíce před smrtí Karla staršího ze Žerotína psala Kateřina svému synovci a majiteli třebíčského panství: „...*kdybych měla říct, že by s námi lépe bylo, nemohu, než spíše že vždycky hůře a čím dále tížeji a protivněji se pánem mejm i se mnou ukazuje.*“¹⁹⁷

---

se s ním máte a co se jiného u vás koná, žádám, že mi o tom, o čemž byste znali, že se psáti může, oznámíte.“ TAMTÉŽ I., s. 71.

¹⁹¹ Osud Viléma Khynosta z Khynostu je také velmi zajímavý. Díky své službě v Třebíči byl povýšen do rytířského stavu. Jeho manželkou byla Barbora Hajdová z Poříčí. Manželé Khynoští nebyli pro Kateřinu pouze měšťany, ale také blízkými přáteli. Základním úkolem Viléma bylo pečovat o zámek, například v době krize řídil obranu. Byl důležitým prostředníkem mezi třebíčskými měšťany a vrchností. KNOZ, T. *Državy*. s. 122-123.

¹⁹² Takovou stížností je například dopis, na který Kateřina reagovala a tuto reakci zaslala Zikmundovi Sokolovskému (třebíčskému purkrabímu). „*Co se dotejče ouředníka jeho neobyčejného zacházejí s poddanejnmi: v pravdě nad tím nemám žádného zalíbení a dosti mi to za těžké a lítostivé slyšeti přichází. Avšak nevím, proti tomu co říci, bych pak jemu co o to říkati chtěla, vím dobře, že by tak platno bylo (jakž to sám znáš), jako aby hrách na stěnu vsypal; neb mnoho-li napravil, když sem již prvé i dosti říkala, i na něj panu Rudolfovi žalovala, a tehdaž sem ještě tam sama byla, ovšem, když já tu nejsem, nýbrž vidět, že čím dále hůře sobě počíná, protož nevidí mi se mnoho sobě s ním zaneprázdnění činiti, než toho k jinštmu času odložiti.*“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I.* s. 105.

¹⁹³ KNOZ, T. „S pomocí boží dosti mírně se mám.“. s. 183-199.

¹⁹⁴ V dopise dne 3. dubna 1623 psala Kateřina Bohunce z Žerotína o zdravotním stavu jejího otce. „...*Tvůj pantáta na dna nemocen leží, maje v rukách i nohách.*“ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 50.

¹⁹⁵ Kateřina zaslala dopis Adamovi s Valdštejna, v němž ho žádala o léky, které by ulehčily bolest jejího manžela. Adam jí dne 10. března 1633 léky poslal a v dopise jí napsal i způsob užívání. „...*protož mů srdce, již budete vědět, jak v tom kráčet, nebo jistě mi věřte, kdybych mohl dílem své krve panu švadru sloužiti, že bych tak rád učinit chtěl.*“ TAMTÉŽ, s. 24.

¹⁹⁶ Povětšinou se z těchto strastí zpovídala svému bratrovi Adamovi z Valdštejna, jak tomu bylo i v případě dopisu, jenž mu zaslala 2. března 1635. „...*hned potom až jedný hodiny zase se všecek proměnil, tak smutnej byl, že s žádným nic nemluvil, nic nejedl a sám o sobě nevěděl, jen tak jako zabitej tiše ležel...mnohem bídnejší a mdejší byl než-li před včerejškem...dnes při řeči a dobrý paměti zůstává...ta růže, kterou v levý noze má, zase se mu nahoru dává a téměř po všem těle rozlívá...pro doktora Vadeborna sme poslali, ještě nepřijíždí.*“ REJCHRTOVÁ, N. (ed.). *Karel starší ze Žerotína*. s. 391-392.

¹⁹⁷ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 25.

Kateřinín druhý manžel zemřel po dlouhé nemoci dne 9. října 1636.¹⁹⁸ Ještě před svou smrtí v roce 1632 sepsal Karel starší ze Žerotína svůj kapitál, ve kterém „*manželce své věno i nadvěno i jináče 50 000 tolarů, učiní na rejnský 58 333 zlatých rejnských 20 krejcarů.*“¹⁹⁹ Žerotín zemřel ve věku sedmdesáti dvou let a patnácti dnů v náručí své manželky. V té době se také v Přerově nacházeli Zikmund z Tiefenbachu²⁰⁰ a Karlův vnuk Karel Bruntálský z Vrbna.²⁰¹ Kateřina, podruhé ovdovělá, musela ještě před uložením těla do žerotínské hrobky sjednat povolení k pohřbu.²⁰² To se jí po více než dvou měsících podařilo a Karlovo tělo mohlo být dne 22. listopadu 1636 uloženo do rodinné hrobky v Brandýse nad Orlicí.²⁰³ Poslední rozloučení s Karlem starším ze Žerotína proběhlo v naprosté tichosti. Kateřina nazývala Karla i po jeho smrti „*svým klenotem a manželem přemilým*“.²⁰⁴ Nebylo mu ani v hrobě dopřáno klidného odpočinku a jeho rakev byla několikrát otevřena, později prodána, kosti zbaveny veškerých klenotů, se kterými se nechal pohřbít.²⁰⁵

Karel ve svém testamentu, který sepsal roku 1636, odkázal své manželce důchod v hodnotě 500 zlatých ročně a doživotní užívání domu v Brně.²⁰⁶ Karel Bruntálský z Vrbna, dědic, který získal po svém dědovi největší část majetku, však Kateřině tento dům nechtěl uvolnit. Tímto aktem, jenž Karel Bruntálský vykonal, vznikl vleklý spor mezi ním a Kateřinou. Díky tomuto sporu usuzuji, že nemůže být pravdou fakt, který poukazuje na to, že Kateřina zemřela v Brně v domě na Zelném trhu.²⁰⁷ Domnívám se tedy, a práce R. Tibitanzlové mi to dokazuje, že Kateřina zemřela v Třebíči.²⁰⁸ Ještě před svou smrtí sepsala poslední vůli (rozbor jejího testamentu je v kapitole III.3.2.). V části tohoto kšaftu Kateřina psala: „*Těž mrtvé tělo mé v místě k tomu v Třebíči od dávna ode mě obraném, kdež také mrtvé tělo nebožtíka dobré paměti pana manžela mého předešlého, pana Smila Osovského z Doubravice odpočívá, beze všelijakých nádherných prachtů a ceremonií zbytečných toliko prostých, však počestným způsobem (co nejdřív možné) složití a pohřbiti*

¹⁹⁸ Ani Karlovým dcerám nebylo dopřáno dlouhého života. Bohunka umírá pět měsíců před smrtí svého otce a Alena zemřela již roku 1617. I jeho vnuk Karel, syn Bohunky, zemřel brzy, již dva roky po smrti svého dědečka, čímž veškeré potomstvo Karla staršího ze Žerotína vymřelo. KNOZ, T. *Državy*. s. 470.

¹⁹⁹ HRUBÝ, F. (ed.). *Moravská korespondence a akta*. s. 389.

²⁰⁰ Zikmund z Tiefenbachu byl druhý manžel Karlovy dcery Bohunky z Žerotína.

²⁰¹ V této době bylo Karlovi Bruntálskému z Vrbna dvacet čtyři let. Více informací o tomto významném šlechtici lze čerpat z publikace HAAS, Antonín. *Karel Bruntálský z Vrbna*. Praha, 1947.

²⁰² Tělo evangelíka totiž nemohlo být uloženo do katolické země. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 26.

²⁰³ Kateřina toto povolení získala díky pomoci kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. TAMTĚŽ.

²⁰⁴ Z ŽEROTÍNA, Karel. *Deset listů Karla st. z Žerotína*. s. 49-53.

²⁰⁵ KNOZ, T. „S pomocí boží dosti dobře se mám.“. s. 197-198.

²⁰⁶ MÜLLER, Karel. Poslední vůle Karla st. ze Žerotína z roku 1636. In *Sborník SOKA Přerov 1996*, s. 5-9.

²⁰⁷ KNOZ, T. *Državy*. s. 471.

²⁰⁸ Nad datem skonu Kateřiny Žerotínské z Valdštejna se názory historiků rozcházejí. STLOUKAL, K. (ed.) *Královny*. s. 288. uvádí, že k úmrtí Kateřiny došlo v prvních týdnech roku 1638, avšak KNOZ, T. *Državy*. s. 471. se domnívá, že Kateřina Žerotínská zemřela v roce 1637.

dali.“²⁰⁹ Kateřinino tělo bylo pohřbeno v hrobce Osovských z Doubravice, která se nacházela v pohřební zahradě bratrského sboru. Ke komplexu zahrady patřil kostel, jenž byl později přebudován na klášter kapucínů, v 20. století byl zbořen a na tomto místě byl vystaven pivní sklep. V této době byly její kosti vykopány a poté uloženy do země v klášterní zahradě.²¹⁰ V dnešní době na území, kde se nacházelo kapucínské centrum, stojí zimní stadion.

III.3.2. Kateřina z Valdštejna a třebíčské panství v letech 1612-1629/1638

Na sklonku druhého desetiletí 17. století žilo třebíčské panství způsobem života, jenž byl městu dán vrchnostenskou správou Smila Osovského z Doubravice. Díky jeho Zřízení z let 1573 a 1583 byla upravena práva měšťanů a stanoven určitý chod třebíčského panství (viz kapitola III.2.2.). Po smrti Smila Osovského z Doubravice se panství ujala vdova po zesnulém Smilovi, Kateřina z Valdštejna. Kateřina po svém manželovi zdědila toto panství a tím se stala jedinou paní a „správkyní“. Je nutné si uvědomit, že toto panství bylo dosti rozlehlé a nezatížené dluhy, ačkoliv původně získali Osovští z Doubravice panství s vysokým dluhem od Pernštejnů. V tomto ohledu jsou velkým přínosem urbáře z let 1556 a 1573.²¹¹ V prvním urbáři je třebíčské panství vymezeno třemi hrady, městem Třebíč a osmdesáti pěti vesnicemi.²¹² V druhém urbáři je evidováno město Třebíč, ulice Masařka, šest předměstí, dvě městečka a třicet vesnic.²¹³

O hospodaření Kateřiny na třebíčském panství se dozvídáme především z její korespondence. Kateřina se velmi zajímala o problémy hospodářské a správy s tím související. Byla neobyčejně zdatnou hospodářkou. Třebíčský duchodní písař Kašpar Zbudovský a tamější purkrabí Zikmund Sokolovský ji na její příkaz informovali o veškerých podrobnostech, které se týkaly vedení třebíčského panství.²¹⁴ Kateřina pravidelně

²⁰⁹ SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

²¹⁰ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I.* s. XI.

²¹¹ MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556; MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573.

²¹² MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556.

²¹³ MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573.

²¹⁴ Příkladem takového dopisu je list zasláný 9. října 1634 Kašparovi Zbudovskému Kateřinou Žerotínskou z Valdštejna. Žádala v něm o vyhledání dvou sirotek, které by potřebovala k sobě do služby. „*Co se těch sirotek, který k své službě a potřebě z statku svého Třebíčského vzíti míním, dotejče: nevidí mi se toho učiniti, abych je měla z fraucimoru paní hrabinky neb ze dvorův bráti, tak jakž mi o tom navržení činíš, že soudíš, že by pan strejc ani paní teta proti tomu nebyli, o čemž já taky tak smejšlím, ale já nechci jim tím obtěžovati, neb můžeš sám souditi po sobě, kdyby ty měl čeládku, kterou by sobě již vycvičil a zvedl, a jinej aby ti ji vzal, jakť by to milé bylo. Pročež nechťje já tudy žádného pohnutí činiti, poněvadž vím, že jest více sirotek na panství nežli dva a že jest ještě dosti z čeho vybrati, poroučím, jak prvé i nyní, aby spolu s Zykmundem, poněvadž po vesnicích jezdíte a sirotků i hospodyní, při nichž sou, povědomi ste a víte, kde kteří jak při městě tak i městečkách neb vesnicích slouží, aneb nevíte-li, můžete se na všecko rychtářů a jiných doptati, nějaký dvě osoby, tak jakžť sem již prvé jmenovala, jednu za pradlí a druhou nějakýho vejrosta vyhledati a opatřiti hleděti, což by se k mé službě hoditi*

kontrolovala, zda-li dodržují přesně její instrukce. V peněžních záležitostech se projevovala Kateřinina nedůvěra a opatrnost a v účetnictví její puntičkářství.²¹⁵

Kateřina byla mírná vůči měšťanům, avšak – jak dokládá její korespondence – nedovolovala porušování feudálních práv. Dokazuje to například její dopis adresovaný Pavlu Kvasničkovi, který se chystal odejít do emigrace, a ona mu dovolila opustit třebíčské panství.²¹⁶ Tento muž patřil také mezi několik měšťanů, jež Kateřina považovala za svoje přátele.²¹⁷

Předzvěstí velkých změn na třebíčském panství bylo stavovské povstání. Zpočátku se zdálo, že Moravu nezasáhne, protože zde převážilo stanovisko Karla staršího ze Žerotína, jenž se k této události stavěl negativně a nesouhlasil s ní. Přestože si uvědomoval smysl a důvod defenestrace, kterou provedla menšina aktivních nekatolíků v Čechách, neschvaloval ji a nepovažoval ji za přiměřený prostředek obrany stavovských práv. Toto stanovisko napomáhalo samozřejmě Habsburkům, ale ani na jejich stranu se Moravané otevřeně nepřidali. Morava se tedy pokoušela sehrát roli prostředníka, neboť zemský sněm odmítl spolupráci s českou nekatolickou šlechtou, ale na druhou stranu nesouhlasil ani s průchodem císařských vojsk Moravou.²¹⁸

Třebíč v této době nebyla ohrožena žádnými vojenskými ani jinými akcemi, protože její majitelka Kateřina Žerotínská z Valdštejna nestála jako žena v centru událostí té doby. I když současníci pohlíželi na třebíčské panství jako na državu Karla st. ze Žerotína, nikdy se Třebíč nestala oficiálně částí rozlehlého Žerotínova komplexu, který sahal až po Troubsko. I když se později katoličtí moravští stavové snažili zabrat majetek nekatolíků, k osobě Karla st. z Žerotína si to nikdo nedovolil. Mimo jiné byla Třebíč před tímto bráněna zemskými

---

mohlo a dobrého chování zvedení bylo, poněvadž k tomu dosti času do vánoc máte, neb já jich dříve nemíním z služby jejich, kde která zůstává, k strhnouti, než až by dosloužily.“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy II.* s. 184.

²¹⁵ V dopise, jenž Kateřina zaslala Kašparovi Zbudovskému dne 9. února 1635, mu vytýkala nepořádek, který měl v zapisování peněz sirotčích. „...Ač nesmejším, abyšte tak nesmyslni bejti a tomu rozuměti neměli, než že ste tak nedbalivi, že jen všeho robotně odbejváte, litujíce některou liteeru více napsati a domnívajíce se snad, že já taky to tak běžně od vás přijímám: ale poněvadž já na svý věci pozor dávána nechci, aby v nich nějaký spletky a neřády bejti měly, protož vy taky na to pozor dejte, aby se toho příčinou vaší nedálo.“ TAMTÉŽ II., s. 352.

²¹⁶ TAMTÉŽ II., s. 342.

²¹⁷ To, že si byli blízký, usuzuji z dopisu, jenž 4. října 1633 adresovala Kateřina Pavlu Kvasničkovi. V tomto listu jej žádala o přivezení některých věcí z jarmarku v Linci. „Poněvadž vím, že za příčinou svejch handlů po jarmarcích jezdíš, a smejším, že i k příštímu do Lince neb do Kremže se vypravíš: z té příčiny poroučím, aby mi tak koupil dvě futra králickový prostý, jedno hřbetový a druhý podbříškový, však ať sou něco hodnýho a dobrýho. Též asi 15 funtů kaštanů a 4 nebo 5 soudků meštrejchu. Co za to dáš, oznam mi při odeslání mně toho, poručím, ať by zase peníze navráceny byly. S tím se dobře měj.“ TAMTÉŽ I., s. 248.

²¹⁸ Více informací lze nalézt: MATĚJEK, František. Bílá hora a moravská feudální společnost. In *ČCH* 22, 1974, s. 81-104.

deskami, kde jako jediná vrchnost byla zapsána Kateřina z Valdštejna, a proto také Třebíč nestihl stejný osud jako později panství brandýské.²¹⁹

V roce 1619 se již Moravané na stranu českých povstalců připojili. Volba falckého kurfiřta Fridricha V. za českého krále toho roku byla dalším úspěchem povstalců. Zimní král, jak je Fridrich V. nazýván, byl korunován ve Svatovítském chrámu Jiřím Dykastem a Janem Cyrillem.²²⁰ Král Fridrich se také v lednu 1620 ocitl v Brně za účelem přijetí holdu od moravské šlechty, kam putoval přes Polnou a Třebíč. V Třebíči také Fridrich přes nelibost Karla st. ze Žerotína přespál. Někteří historikové se domnívají, že tak učinil především kvůli osobě Karla st. z Žerotína. J. Janáček si myslí, že cílem Fridrichovy návštěvy Třebíče bylo odradit Karla od prohabsburské politiky.²²¹ Žerotín ho však neuznával jako českého krále a nevěřil ve vítězství českých povstalců nad habsburským panovníkem. Díky evropským politikům byl také dobře informován o současné situaci v Evropě, což v něm vzbuzovalo ještě větší nedůvěru vůči českým nekatolickým stavům. Nezapomeňme na to, že složil také přísahu legitimnímu králi, kterou nechtěl Karel porušit. T. Knoz se domnívá, že to bylo především díky spojenectví s Václavem Budovcem z Budova.²²² Vítanějším byl Fridrich Falcký v sídle Pertolda Bohobuda z Lipé, nevlastního bratra Kateřiny, jež se nacházelo v Moravském Krumlově.²²³

Důležitost třebíčského panství lze také vypořádat z dalšího setkání, které zde Karel měl. Byla to návštěva jeho bratrance Ladislava Veleny ze Žerotína a Georga Erasma Tschernembla, kteří se snažili získat Karla na svou stranu, tudíž ho podnítit k větší politické aktivitě vůči Habsburkům.²²⁴ Avšak Karel, věrný svým názorům, odmítl. Tím se Karel dostal do obtížné situace, kdy mohlo dojít ke ztrátě jeho politické a osobní důležitosti. Byl v izolaci hlídán vojáky až do doby, než se stáhl na zámek do Rosic, odkud sledoval další události.

O událostech v tomto období se dozvídáme od třebíčského písaře Jana Suchenia Novobydžovského.²²⁵ Novobydžovský píše o „*hrozných a strašlivých proměnách, anobrž i zkáze jak království českého, tak celé země této moravské, a to příčinou té nešťastné a záhubné války...*“.²²⁶

---

²¹⁹ KNOZ, T. *Državy*. s. 57-70.

²²⁰ Jan Cyrill byl třebíčský rodák a tchán J. A. Komenského.

²²¹ JANÁČEK, Josef. *Valdštejnova pomsta*. Praha, 1992. s. 263. ISBN 80-202-0389-3.

²²² O vztahu Karla a Václava Budovce vypovídá publikace: REJCHRTOVÁ, Noemi. *Václav Budovec z Budova*. Praha, 1984. s. 124-125.

²²³ KNOZ, T. *Državy*. s. 118.

²²⁴ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 104.

²²⁵ RYPÁČEK, František Jaromír. Apendix městského písaře Jana Suchenia Novobydžovského ke kronice Eliáše Střelky Náchodského z roku 1655. In *Program třebíčského gymnázia pro rok 1891-1892*. Třebíč, 1892.

²²⁶ TAMTÉŽ.

Prohra českých povstalců na Bílé hoře silně ovlivnila Moravu. O porážce na Bílé hoře psal i Jan Suchenius Novobydžovský: „...*Když armáda Jeho Milosti Císaře již zesílená odtud se hnula a do království českého zase táhla, oni též jí po boku maširovali, a když se na Bílou horu dostala, u Prahy se s ní potýkati museli, kdež od vojska Jeho Milosti Císaře Ferdinanda Druhého s knížetem bavorským a jinými nápomocnými spojeného, nad ně mnohem silnějšího, přemoženi a rozptýleni jsou. Král Fridrich zemi gustoval, skrz Slezsko a Branibory do Holandska se obrátil a tam, zemí svých dědičných mocí císařskou zbaven jsa, až do smrti s královnou a dětmi zůstával...*“.²²⁷ Po této události se Karel starší ze Žerotína opět stal důležitou osobou a dostal se znovu do čela moravské šlechty. Na rosickém zámku došlo v této době také k mnohým politickým setkáním, při kterých se řešil další postoj vůči císaři.²²⁸

Samotný průběh bitvy na Bílé hoře je možno také sledovat v korespondenci Kateřiny z Valdštejna. Eliška z Žerotína v listopadu 1620 Kateřině psala o událostech v Praze, na základě čehož se česká a moravská šlechta stěhovala ze zámků do městských paláců, které měly ochranné hradby. Sdělovala jí také informace o tom, že král Fridrich Falcký a jeho věrní utekli z českých zemí.²²⁹ Eliška jí žádala o odpověď a vyrozumění ohledně postoje moravské šlechty vůči této události. Město po té, co zjistilo, jak dopadla česká nekatolická šlechta na Bílé hoře, žádalo vrchnost o ochranu, v čemž jim bylo díky stykům Adama ml. z Valdštejna vyhověno. Tyto informace lze čerpat z dopisu, jenž Jakub Petrozelín adresoval Kateřině a děkoval jí za slíbenou ochranu.²³⁰ Karel starší ze Žerotína již 9. prosince 1620 obdržel dopis od císaře Ferdinanda II, který se stal ochranným listem na jeho statky i třebíčské panství. Obsahem tohoto listu, *salvy quardii*, byl slib neškodit poddaným na panství, naopak je ochraňovat. Třebíč měla to štěstí, že se jí díky tomu vyhnula katastrofa, jakou zažila města, jako byla například nedaleká Jihlava či Znojmo, která byla městy královskými. Avšak ochranný list postupem času ztrácel na významu a již v prosinci 1620 se vojska začala přemísťovat do západní Moravy. Tato situace se odráží v korespondenci správce bratrského sboru ve Velkém Meziříčí Samuela Kosorského a ivančického bratrského seniora Jiřího Erasta manželům Žerotínským.²³¹ Během prosince se na Kateřinu obraceli i další pisatelé, které nenechala situace klidnými.²³² Vojska nakonec městem pouze prošla a zanechala zde několik mužů, jež měli být pro Třebíč ochranou. I oni však město rabovali a chovali se násilně

²²⁷ TAMTÉŽ.

²²⁸ Vývoj ve 20. letech 17. století lze vypořádat z práce KNOZ, T. *Državy*. s. 308-314.

²²⁹ Eliška Žerotínská z Valdštejna byla s Kateřinou spřízněna. Elišky otec byl bratrem otce Kateřiny, Jana z Valdštejna. Kateřina byla tedy sestřenicí Elišky. Jejím manželem byl Kašpar Melichar ze Žerotína. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 63.

²³⁰ HRUBÝ, F. (ed.). *Moravská korespondence a akta*. s. 14.

²³¹ TAMTÉŽ, s. 33-36.

²³² Mezi ně patří například Jiří Humpolecký, Marie Anna z Hodic atd.

vůči třebíčským poddaným. Vojáci neumožňovali měšťanům vycházet mimo hradby, narušovali nekatolické obřady a kradli dobytek a drůbež. I přes to všechno byla Třebíč oproti jiným městům ve výhodě a užívala si relativního klidu. Díky tomu Třebíč mohla půjčit zdevastovanému Znojmu a Jihlavě v roce 1621 určitý obnos peněz.²³³

Třebíčský písař Jan Suchenius Novobydžovský se ve svém díle naprosto vyhnul informacím o staroměstské exekuci v létě roku 1621. Snad proto, že byl nekatolík a nechtěl zaujímat negativní postoj vůči císaři. V této době byl totiž vyvíjen velký tlak na nekatolíky. Docházelo proto často ke konverzím ke katolicismu, což budilo u většiny katolíků veřejné pochybnosti a pohoršení. Jak psal v dopise Adam ml. z Valdštejna své sestře: „...*Pochlebenství a proměny tak spěšný v náboženství podstaty nepřinese...*“.²³⁴

V květnu 1621 největší nátlak na Třebíč povolil. Bylo to především dílo Karla st. z Žerotína. Poděkováním pro něj a Kateřinu byly dopisy, které jim byly adresované.²³⁵ I přes ochranný list, jež město Třebíč vlastnilo díky spolupráci Karla staršího z Žerotína a Adama mladšího z Valdštejna, se však do města v roce 1622 nastěhoval císařský jezdecký pluk. Požadované peněžité částky, potrava pro ně i jejich koně byly pro třebíčské panství velkým břemenem.

Tlak na město se posléze stupňoval během let 1622-1623.²³⁶ Ubytované vojsko především vyjídalo město a s přesvědčením, že brání město, si bralo peníze, jež jim nenáležely.²³⁷ Roku 1623 se zase k městu přiblížilo sedmihradské vojsko v čele s Gáborem Bethlenem z opačné strany panství. Ruku v ruce s bankrotem v roce 1622 šla také neúroda v roce 1623, jejímž důsledkem bylo zdražení obilí. V těchto letech, která jsou pro Třebíč jedny z nejtěžších, se vrchnost na panství téměř vůbec nezdržovala. Pozornost Třebíči v této době věnovat také Petr Chihkl²³⁸, po jehož výhrůžném dopise nastala v městě panika. Třebíčský hejtman Vilém Khynost z Khynostu najal ochranu v podobě mušketýrů, jež na

---

²³³ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s.115.

²³⁴ HRUBÝ, F.(ed.). *Moravská korespondence a akta*. s. 72.

²³⁵ KNOZ, T. *Državy*. s. 120-121.

²³⁶ Třebíčský hejtman Vilém Khynost z Khynostu napsal dne 4. října 1622 dopis Karlovi ze Žerotína, ve kterém mu přibližoval situaci na třebíčském panství. V této době se zde mělo usídlit a ubytovat vojsko. „...*hned včera s tím nejvyšším leitenantem o to mluvili a jemu poručení to oznámili, v čemž se ohlásil, že on nemůže dříve se hejbatí, pokud ta kompanie jeho nepřítáhne a dokud ordinací od svýho nejvyššího nedostane, mezitím pak že každéj den i tolikýž každou hodinu na Martina očekává.*“ TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 72.

²³⁷ Ve městě se usídlilo vojsko, jež bylo vedeno císařským generálem Baltazarem Marradasem. FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 106-107.

²³⁸ Petr Chihkl byl velitelem vojsk sedmihradského knížete Gábora Bethlena. TAMTÉŽ, s. 115.

vlastní náklady povolal na třebíčské panství.²³⁹ V této těžké době se městská rada obrátila na vrchnost s prosbou a žádostí o pomoc a pokyny k současné situaci. Vrchnost začala ihned jednat a odstranila nebezpečí v podobě Chihklena. Třebíč mohla ohrozit už jen císařská vojska, což se přes zděšení třebíčských měšťanů stalo realitou. Dne 6. prosince 1623 se v městě ubytovalo třítisícové vojsko a strávilo zde dvacet tři dní.²⁴⁰

Následující dva roky, tedy 1624 a rok 1625, není o Třebíči téměř žádná zpráva. Byly pouze dochovány dílčí informace o snaze vyřešit finanční situaci města. Třebíčská městská rada prostřednictvím Františka z Ditrichštejna vymáhala na královské Jihlavě a Znojmu svůj dluh, který nechtělo ani jedno město Třebíči splácet.²⁴¹

V druhé půli 20. let 17. století byla Třebíč zasažena novým uherským vpádem a v prosinci 1626 se opět v Třebíči objevila císařská vojska. Finanční náklady, jež se pojily s císařskými vojsky, měly za následek nedostatek peněz. To vše se Třebíčští snažili řešit žádostmi ke Kateřině o půjčku.²⁴² Kateřina městu na základě jejich žádosti půjčila 12 265 kop grošů a město se jí zavázalo vše splácet. Splátky měly probíhat nejen v penězích, ale také v naturáliích.²⁴³ Tento dluh však nikdy nebyl celý uhrazen. Kateřina nejprve některé splátky městu prominula, později v testamentu zbytek dluhu městu odpustila.²⁴⁴

Druhá polovina 20. let se i přes vytrvalý odpor opozičních předáků stala dobou posílení absolutismu a protireformace. Po vypovězení novokřtěnců přišel úder, jenž byl mnohem většího rázu. Bylo jím Obnovené zřízení zemské, které bylo na Moravě vyhlášenodne 10. května 1628. Netýkalo se jen vrchnosti, ale také měšťanů. Do emigrace mezi prvními odešli oba třebíčští nekatoličtí kněží, farář od sv. Martina Jakub Petrozelín i bratrský kazatel Vavřinec Justýn. Před odchodem si však museli vyřešit majetkovou situaci, jež je vázala k Třebíči. Bratrský kazatel Vavřinec Justýn odkázal svůj dům Karlu st. z Žerotína, Petrozelín jej prodal literátskému kůru. Dle purkrechtní knihy také Petrozelín přijal od představených kůru Jana Groše a Jana Suchenia závdavek 30 zlatých moravských.²⁴⁵ O velikonočních svátcích roku 1629 došlo k poslednímu kázání a Petrozelín opustil město, Justýn odešel později ze zdravotních důvodů, které ho ještě chvíli v Třebíči zdržely.

---

²³⁹ Vilém Khynost z Khynostu se k této situaci vyjadřuje v dopise adresovaném Kateřině z Valdštejna dne 20. listopadu 1623. „*my se velice obáváme jak jedný, tak i druhý strany. Uhrů se bojíme, aby nás nezpludrovali a císařskejch podobně, aby se k nám nepoložili.*“ HRUBÝ, F. (ed.). *Moravské korespondence a akta*. s. 354-355.

²⁴⁰ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 116.

²⁴¹ TAMTÉŽ, s. 118.

²⁴² TAMTÉŽ, s.119.

²⁴³ Dne 17. srpna 1637 odváděl Rudolf z Valdštejna Kateřině pravidelnou dávku věcí běžné potřeby, zejména potraviny. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 58-59.

²⁴⁴ SOA Praha, rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

²⁴⁵ SOKA Třebíč, AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

Nelze zjistit, kolik měšťanů v této fázi odcházelo do emigrace. Poddaní však emigrovali povětšinou legálně na základě žádosti, již museli podávat k vrchnosti. Mnozí dosáhli propuštění z poddanství a zhostného listu, v odchodu jim však bránily finanční problémy.²⁴⁶ Ačkoliv poddaní půjčovali městské radě peníze k zaplacení vojáků v letech 1626 a 1627, rada nebyla schopna tyto peníze splácet, a proto se poddaní dožadovali pomoci na zámku od vrchnosti.²⁴⁷ Žerotín poslal jako reakci na tuto skutečnost ostrý dopis městské radě, kde jim nařizoval okamžité vyplacení dlužných částek.²⁴⁸

Převážná část emigrantů se stěhovala do Uher či do Polska. Kolik lidí kvůli náboženským poměrům odešlo do emigrace, dnes nelze zjistit, avšak na základě purkrechtních knih se lze domnívat, že město emigrací příliš neztratilo.²⁴⁹ V první řadě z města odešli kněží, jejichž cestu financoval Karel st. ze Žerotína.²⁵⁰ Tito kněží se přesunuli do Vratislavi, kde připravovali pro manžele Žerotínské jejich budoucí domov. Mezi další poddané, jež odešli do emigrace, patřili učitelé Jan Macanius, Jan Collidus a Jan Piscator, nebo také někteří úředníci a třebíčští měšťané. I přes dobrý vztah manželů Žerotínských k poddaným nemohlo dojít k masovému úbytku obyvatel. Tyto emigrace byly vyváženy přílivem přistěhovalců, především z Čech, kteří v Třebíči nalézali částečnou náboženskou toleranci.²⁵¹

Marná byla snaha Karla staršího ze Žerotína, jenž se dovolával slibu císaře, že jemu poskytne na jeho panstvích náboženskou svobodu, Ferdinand II. jej nevyslyšel. Po vydání emigračního patentu se manželé Žerotínovi chystali odejít z Moravy. Ačkoliv císař Karlovi nabídl, aby setrval na Moravě, Žerotín toto odmítl, avšak využil některých výhrad, které mu byly přislíbeny.²⁵² Důvody Karel uvedl v dopise adresovaném bratrskému knězi Jiřímu Ernstovi, kde napsal, že se nechce stát svědkem násilné protireformace a že se chce vyhnout rozepřím s katolickým duchovenstvem, kterými na něj útočí.²⁵³

Karel jednal ještě před odchodem o prodeji svého majetku především s Albrechtem z Valdštejna. Díky Karlovým ústupkům toto jednání nemělo dlouhého trvání a počátkem června již mocný Valdštejn odkoupil Náměšť, Rosice a Troubsko.²⁵⁴ Karel spíše pomýšlel na

---

²⁴⁶ Mezi takové patří například Tobiáš Zach, Václav Štefan, Kryštof Vodonecký, Nikodém Zach...

²⁴⁷ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 118.

²⁴⁸ TAMTÉŽ.

²⁴⁹ SOKA Třebíč. AO Podklášteří, purkrechtní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

²⁵⁰ Jednalo se především o Jakuba Petrozelína, do Olavy se přemístil Vavřinec Justýn. Mezi méně významné patřili například Matěj Aida (kamenický farář), Jakub Petrozelín ml. (červenolhotský farář).

²⁵¹ RYBIČKA, Antonín. Emigrace třebíčská r. 1628-1629. In *Památky archeologické a místopisné* 15, 1892, s. 476-477.

²⁵² KNOZ, T. *Državy*. s. 146.

²⁵³ HRUBÝ, F. *Moravská korespondence a akta*. s. 209-213.

²⁵⁴ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 117.

vystěhování do Slezska, než-li do Uher, byl však rozhodnut, že neopustí území habsburské říše. Ve Slezsku díky tzv. saskému akordu panovaly optimální náboženské poměry a Karel se prostřednictvím svého informátora obrátil k Vratislavi, avšak nepříznivé informace o potlačování kalvinistů ho odradily a začal přemýšlet nad vhodnějším slezským či polským městem. Nakonec volba přeci jen padla na Vratislav.

Na jaře roku 1628 přebral na základě reversu třebíčské panství Adam ml. z Valdštejna.²⁵⁵ Tato smlouva byla uzavřena 15. května 1628. V ní Kateřina napsala: „...*týž statek vejš dotčený vysoce urozenému pánu, panu Adamovi z Valdštejna a dítkám jeho mužského pohlaví dědičně odkázala, tak aby po smrti mé mohl a moc měl v něj se se vším plným panstvím a právem sobě i erbům svým k ruce a držení budoucně uvázati, jej držeti a užívati... po smrti jeho, posloupně na všechny pány syny panský, z jednoho na druhého právem nápadním, z nejstaršího na nejstaršího v živobytí zůstávajícího, připadl...“.*²⁵⁶

Kateřina v reversu stanovila také základní požadavky vůči své osobě: „...*za druhé má pan bratr můj i erbové jeho po něm touto smlouvou zavázani býti mně každého roku počna hned po odstoupení statku pro lepší vyživení mé, v to místo, kde bych bytem byla, sumu šest tisíc zlatých vejš položeného počtu moravského, polovici jednu o sv. Jiří a druhou o sv. Václavě, do živobytí mého na hotově i bez jakého mého o to zaměstnání, práce neb nákladu na minci dobré, stříbrné, v království českém a zemích k němu přináležejících obecně berné, bez zadržování nebo odkladu vydávati a spravovati a v to místo, kde bych bytem byla, na svůj náklad dovážeti a dodávat...“.*²⁵⁷ Kateřina si tímto reversem podmínila slib svého bratra Adama o vyplácení tohoto důchodu.

V této smlouvě si také udala podmínku, že v případě svého návratu z emigrace by se ujala opět třebíčského panství a stala by se zde vrchností, avšak k této situaci nikdy nedošlo. Adam však toto panství a jeho správu vložil do rukou svého staršího syna Rudolfa, jenž se zde stal vrchností. Rudolf byl nábožensky snášenlivý a odvětvím, na které se především chtěl zaměřit, bylo upadající hospodářství. I když Rudolf zřejmě neměl i přes válku velké finanční problémy, nedodržel revers především v otázce Kateřininých důchodů. V Kateřinině korespondenci lze nalézt mnoho dopisů, ve kterých se Rudolfovi s placením připomínala.²⁵⁸

---

²⁵⁵ SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22. Tato listina je také uložena v podobě opisu: MZA Brno, Nová sbírka, G2, Třebíč, 4. 571/47.

²⁵⁶ TAMTÉŽ.

²⁵⁷ TAMTÉŽ.

²⁵⁸ Dne 17. února 1631 Kateřina Žerotínská opětovně žádala svého synovce Rudolfa o svůj důchod, který jí byl vymezen v reversu. „*Nemohu se tomu dosti nadiviti, z jaké příčiny to pochází, že na psaní VMti asi přede třmi nedělni, tj. 22. Januarii pominulého měsíce učiněné a odeslané, ani žádné odpovědi ani vzkázání ani nic jiného dostati a tak, co se se mnou strany těch peněz, který mi račte míti již od dávného času složití, obmejšlí a začínati*

Dle korespondence, jež byla mezi Rudolfem a Kateřinou, se Kateřina snažila vlídným slovem upozornit Rudolfa na svoji situaci, kdy v zahraničí neměla dostatek peněz na žití a Rudolf přitom užíval lehce nabytého majetku. Ačkoliv Rudolf odepisoval, že peníze nemá, neboť musí velkou sumu splácet Janu de Witte, Kateřina na to ihned reagovala, že je to jeho soukromá věc a v reversu má svůj důchod příslibený jeho otcem Adamem mladším z Valdštejna.²⁵⁹ Hotovost byla nakonec v tomto případě Kateřině vyplacena, avšak problém nadále přetrvával. V korespondenci lze zcela přesně sledovat, kdy Rudolf své tetě nedal její důchod, dal se zpožděním či dal přesně ve stanovený den. Poslední varianta je patrná v korespondenci, v níž Kateřina děkovala Rudolfovi za zaslání peněz včas.²⁶⁰

Po uzavření reversu zaslal Karel st. ze Žerotína také dopis svým třebíčským poddaným, v němž je o této smlouvě informoval. Ti, jež by s touto situací nesouhlasili, měli svoje mínění zaslat neprodleně Kateřině z Valdštejna.²⁶¹ Správa třebíčského panství se nezměnila. I nadále Kateřině měli úředníci vypracovávat všechny účetní materiály. Také si vymínila právo nadále využívat třebíčské čeládky a poddaných, popřípadě jim udělovat výhostné listy či je povolát k sobě do Vratislavi.²⁶²

Poddaní se v době, kdy byl Rudolf z Valdštejna vrchností, neměli tak dobře jako za Kateřiny. Rudolf neustále vyvíjel tlak a chtěl po nich nové zdroje příjmů. Bratrský sbor chátral a slova katolického kněze, jenž žádal o finanční příspěvek Rudolfa, také nebyla vyslyšena. K této situaci se vyjadřuje Kateřina ve svém dopise: „...*Tam taky ještě až posavad pokoje v náboženství užívají, než při tom dosti rozmarilí sou a všelijaký rozpustilosti provozují...*“.²⁶³

Na Rudolfa měšťané pohlíželi jako na bezohlednou vrchnost, jež jim zavedla tzv. poplatek z panského domu a která se snažila narušit živnosti ve městě vařením piva

---

*chce, věděti nemohu: což že mne tak samejmi toliko trošty a zámluvami obdbejvati, penězi pak takovejmi až posavad zdržovati ráčíte, nemůže mi než velice lítostivé do VMti to přicházeti, že za mé nemalé VMti v tom již prokázané pohodlí a dobrodiní tak ničemně mám ojevna bejtí. I abych aspoň přezvědětí mohla, na čem při té věci zůstávám, ještě VMti toto psaní naschválně činím a za to žádám, abyšte mne nějakou místnějši odpovědí, nežli se to až do této chvíle stalo, spravili a nadepsanou summou peněz, znajíc to sám, že jest věc sama z sebe povinná a spravedlivá a že já peněz zde se pánem svejím v tomto pohostinství našem vlastně potřebuji, bez dalších takových odkladů spokojiti ráčíte.“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I.* s. 30.*

²⁵⁹ SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22.

²⁶⁰ V dopise ze dne 18. listopadu 1633 děkovala Kateřina Žerotínská Rudolfovi za včasné zaslání jejích peněz. „*Včerejšiho večera dostanouce se sem vyslaní vašnostini, který za VMti mi dodali, z něhož se mi po nich peníze, jak ty, který za VMti za termin svatého Jiří roku tohoto složený v schování a opatrování zůstávaly, i také ty, které mi ouřad Třebíčkej při témž čase složiti...*“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I.* s. 284.

²⁶¹ KNOZ, T. *Državy.* s. 150.

²⁶² SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22.

²⁶³ Tento dopis byl adresovaný dne 10. února 1631 Barboře Khynostové, jež byla manželkou třebíčského hejtmána Viléma Khynosty. DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I.* s. 26.

a šenkováním vína. V lednu 1630 z těchto důvodů odjel Karel z Vratislavi do Brna, kde před komisí bojoval za zájmy své čtvrté manželky a jejích poddaných.²⁶⁴ Návrhem komise bylo, aby Kateřina odstoupila od jakýchkoliv úroků a došlo k zmenšení důchodu, který jí měl být vyplácen. Žerotínovi se podařilo vyjednat prodloužení termínu splátek důchodů své manželky. Tyto problémy velmi vyostřovaly vztahy synovce a tety, neboť manželé Žerotínští byli na těchto penězích závislí. Vlastní pohledávky Rudolfa a jeho neochota vzbuzovaly v Kateřině pohoršení, stejně jako jeho vrchnostenská politika, kterou uplatňoval na třebíčském panství.

V roce 1631 dokonce v dopise Kateřina otevřeně upozorňovala Rudolfa na možnost použití soudní cesty v otázce splácení peněz.²⁶⁵ O pár let později se jejich vztah zřejmě zlepšil, neboť se Rudolf a jeho rodina stali dědici velké části majetku, který Kateřina vlastnila.²⁶⁶

Díky císařskému povolení se roku 1629 Karel i Kateřina mohli na Moravu vrátit, ale museli to nahlásit příslušnému úřadu. Manželé Žerotínští se tehdy usídlili na panství v Přerově, jenž si Karel jako jedinou svou državu ponechal před odchodem do emigrace. Kateřina díky tomu měla blíž k Třebíči a mohla rychleji komunikovat prostřednictvím korespondence s měšťany i samotným Rudolfem. V této době na Třebíči vzrůstal další problém, jímž bylo nové válečné ohrožení. Kateřina proto okamžitě, jak tuto situaci zaznamenala, zaslala dopis svému bratru Adamovi ml. z Valdštejna a žádala jej o ochranu poddaných. Už samotný akt, kdy Kateřina žádala o pomoc svého bratra, nikoliv Rudolfa, vypovídá o její nedůvěře vůči synovci.²⁶⁷

---

²⁶⁴ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s.117.

²⁶⁵ „...nebo neráda bych ještě začala, abych jakejm jinejm způsobem, nežli přátelskejm, svýho od VMti vyhledávati měla.“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. 30-31.

²⁶⁶ SOA Praha, RA Valštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A

²⁶⁷ Dopis byl Adamovi z Valdštejna zaslán dne 29. listopadu 1631. „Na kteréžto psaní sem jim odpověď dala a skrze ni na VMt, jakožto pána a vrchnost jejich, ukázala a toho b ní doložila, poněvadž sem je a celý ten statek VMti se všelijakou správou podle smlouvy, mezi námi stalé, postoupila a odevzdala, když by se k VMti v té i v jiných potřebách svých obrátili a utekli, že nepochybuji, nežli že račte věděti, jak je opatřiti, podle čehož že oni budou povinni největší zření své k VMti míti, učinivše jim při tom zakázání, že taky nepominu sama VMti o to psáti a VMti jich poručiti. Jakož pak, vypravujíce pán tvůj k VMti posla, při té příležitosti to činím a VMti přítomnejm psaním za to sestersky prosím, že nadepsané Třebické, jak město tak i jiné poddané toho statku, račte sobě laskavě poručené jmíti a jich v potřebách a žádostech jejich slušnejch, jak prvé tak i dále ještě, neopouštěti, nýbrž radou a pomocí svou chrániti a jim jisté nějaké vyměření a navržení, kdyby něco nebezpečného jim následovati a na ně dokročiti chtělo, jak by se v takovým způsobu chovati a v čem na pozorou míti měli, učiniti, a zvláště, jestliže by ten lid cizí, o kterým se slyší, že jest do království Českého místy vpád učinil a Prahu opanovati měl, dále se k nim přiblížil, tak aby buď vyrabováním neb ohněm zkažení nebyli, aneb jinač na dokonalou zhoubu nepřišli, a podle toho jak já tak i VMt veliké škody nésti nemusili.“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I*. s. 143.

Karel starší ze Žerotína zemřel 9. října 1636 v Přerově a asi po roce byl následován Kateřinou, svojí čtvrtou manželkou.²⁶⁸ I krátce před smrtí, kdy Kateřina uznala Rudolfa z Valdštejna jako pána Třebíče, se neustále cítila jako držitelka panství ona sama.²⁶⁹

Ještě před smrtí Kateřina požádala Ferdinanda II. o povolení sepsat závěť, přičemž jí bylo vyhověno. Závěť byla sepsána 6. února 1637. Musela být ještě jednou potvrzena Ferdinandem III. v březnu 1638. Testament byl velmi důležitý pro třebíčské panství. V něm opět potvrdila revers s Adamem mladším z Valdštejna s dědičnými nároky jeho mužských potomků a potomkům dalším. Upřesnila v něm i další dědické nároky. Při vyměření Rudolfovy linie by třebíčské panství připadlo linii jeho mladšího bratra Maxmiliána. Panství se tímto testamentem stalo seniorátem.²⁷⁰

Důležitou částí testamentu byla také zmínka o nemožnosti zmenšování území prodejem či zadlužováním. V testamentu se stanovila suma, která měla být závazkem pro budoucího majitele panství. Jednalo se o vyplacení 6 000 zlatých dceři Rudolfa při její plnoletosti. I na další blízké příbuzné Kateřina pamatovala.²⁷¹ Částky jim měly být předány buď v hotovosti, nebo na základě dlužních úpisů. Ani na své poddané nezapomněla a menší částku odkázala i kněžím, úředníkům a služebnictvu.²⁷² V dodatku závěti z 28. prosince 1637 věnovala 546 zlatých také špitálu a odpustila městu dluh, který se pohyboval ve výši 2 922 zlatých. Vykonavateli její vůle se stali synovec Rudolf a Marie Zárubová z Lipé.²⁷³

Po smrti svého otce Adama se ujal Rudolf také panství v Židlochovicích, kam přesunul veškeré finance získané na třebíčském panství. Rudolf nikdy nedosáhl tak vysokého postavení jako jeho otec Adam ml. z Valdštejna. I jeho bratr, Maxmilián, jenž se stal vojákem, stál výše než samotný Rudolf. Adam svého staršího syna předurčil ke správě svých panství. Rudolf vedl aktivní hospodářskou politiku na všech územích, kde se stal vrchností. Vynutil si na měšťanech další velmi vysoký poplatek, který platil naštěstí jen za jeho života

---

²⁶⁸ Literatura se nad otázkou dne, kdy Kateřina Žerotínská z Valdštejna zemřela, rozchází. K. Stloukal ve svých *Královnách, kněžnách a velkých ženách českých* jako dobu uvádí první týdny roku 1638. STLOUKAL, K. (ed.) *Královný*. s. 72. Avšak T. Knoz ve své knize *Državy Karla st. z Žerotína po Bílé hoře: osoby, příběhy, struktury* tvrdí, že zemřela v roce 1637, jak lze nalézt v jeho genealogické příloze – Valdštejnové. KNOZ, T. *Državy*. s. 471.

²⁶⁹ KNOZ, T. *Državy*. s. 164.

²⁷⁰ SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

²⁷¹ TAMTÉŽ.

²⁷² Obsahem dopisu ze dne 28. března 1638 bylo sdělení o vyplacení různých částek služebnictvu, jejíž výše byla uvedena v testamentu Kateřiny. Jan Stárek získal 50 zlatých, Tobiáš Hlaváček Kamenický 20 zlatých, krejčí Pavel Turín 25 zlatých a Ondra zahradník třebíčkej 15 zlatých. TIBITANZLOVÁ, R. *Kateřina ze Žerotína, rozená z Valdštejna*. s. 181.

²⁷³ Marie Zárubová z Lipé byla manželka Pertolda z Lipé, jenž byl nevlastním bratrem Kateřiny.

a života jeho syna Adama Františka. R. Fišer ho ve své knize přirovnal k „...typu feudála s necitelným a kořistnickým přístupem ze druhé poloviny 17. století.“²⁷⁴

Důležitým zdrojem informací pro tuto dobu je také urbář z roku 1629, který nechal vyhotovit Rudolf z Valdštejna.²⁷⁵ Při srovnání s urbářem z roku 1573 z něj vyplývá, že došlo k znovu upevnění panství. V tomto urbáři bylo třebíčské panství vymezeno jedním poddanským městem, dvěma městečky a třiceti třemi vesnicemi. Nezastupitelnou roli na Třebíči měli úředníci, neboť třebíčský zámek se nestal pro Rudolfa sídelním místem, pouze sem čas od času dojížděl.²⁷⁶ Rudolf zemřel roku 1641 a panství převzala jeho manželka Zdislava ze Sezimova Ústí za nezletilého syna Adama Františka z Valdštejna.

---

²⁷⁴ FIŠER, R.-NOVÁČKOVÁ, E.-UHLÍŘ, J. *Třebíč*. s. 112.

²⁷⁵ MZA Brno, Velkostatek Třebíč, Urbář třebíčského panství z roku 1629, inv. č. 134.

²⁷⁶ Valdštejn si ponechal velkou část Kateřininých úředníků, jako byli například Kašpar Zbudovský, Zikmund Sokolovský a další.

IV. Srovnání Kateřiny Žerotínské z Valdštejna s některými šlechticemi raného novověku

Kateřina z Valdštejna byla jedinečnou ženou, jež se zajímala o hospodářství, ale přitom stihla svému manželovi vytvořit i rodinné prostředí. Dle slov T. Knoze a J. Janáčka byla ženou české renesance, avšak podle předchozích kapitol lze zcela evidentně usuzovat, že není možné ji pouze nazvat „ženou české renesance“. V této kapitole bych chtěla Kateřinu srovnat s třemi šlechticemi, jež žily ve stejné době jako ona, a poukázat na jedinečnost šlechtičny, která byla nejprve manželkou Smila Osovského z Doubravice a později Karla staršího ze Žerotína.

Jejich životy chci srovnat na základě korespondence, jež vedly. V dnešní době jsou tyto listy osobní povahy velmi oblíbeným zdrojem pro mnoho historiků, neboť na základě nich lze posuzovat individuální stanoviska, psychologické stavy a názory konkrétního jedince.²⁷⁷ Díky těmto listům, jež neprošly cenzurou, lze zjistit mnoho informací z myšlenkových pochodů jedinců té doby, ale také zprávy z každodenního života. Životy, jež bych chtěla srovnat s Kateřiníným, patří Polyxeně Lobkovické z Pernštejna²⁷⁸ (1566-1642), Sylvii Černínové z Caretto-Millesima²⁷⁹ (1606-1664) a Zuzaně Černínové z Harasova²⁸⁰ (1600-1654).

Polyxena Lobkovická z Pernštejna je zajisté nejlepším příkladem renesanční ženy.²⁸¹ Stejně jako Kateřina měla Polyxena dva životní partnery, kteří se pohybovali mezi nejvýznamnějšími šlechtici raného novověku. První byl nejvyšší purkrabí Vilém z Rožmberka a druhým byl nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic.

Polyxena patřila do velmi významného rodu pánů z Pernštejna. Byla dcerou Vratislava z Pernštejna a Marie Manriquez de Lara.²⁸² Polyxena pocházela z velké rodiny, měla dva bratry a čtyři sestry, kteří se dožili dospělosti.²⁸³ První sňatek Polyxena uzavřela ve dvaceti

²⁷⁷ MAREK, P. *Svědectví o ztrátě starého světa*. s. 22.

²⁷⁸ RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 67-105; TÁŽ. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna. s. 105-114; LUTTER, P. Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. s. 107-124; MAREK, P. *Matka a syn*. s. 195-201; TÝŽ. *Svědectví o ztrátě starého světa*. TÝŽ. Poselství lásky a osamění. s. 114-119.

²⁷⁹ TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*.

²⁸⁰ DVORSKÝ, F. (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova*.

²⁸¹ JANÁČEK, J. *Ženy*. s. 82-83.

²⁸² FRITZOVÁ, Charlotte-RŮŽIČKA, Jindřich. Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna. In *Sborník prací východočeských archivů* 3, 1975, s. 63-77.

²⁸³ Vratislav z Pernštejna a Marie Manriquez de Lara y Mendoza měli spolu v letech 1556-1577 dvacet jedna dětí, z čehož bylo dvanáct dcer a osm synů. Dvanáct jich však v dětství zemřelo a dospělosti se dožilo devět dětí, tedy sedm dcer a dva synové. Prvním synem byl Maxmilián, který byl předurčen k duchovnímu stavu, avšak v roce 1593 ve svých osmnácti letech zemřel. Druhým synem byl Jan z Pernštejna, který zemřel v boji 30. 9. 1597. Polyxena byla devátým dítětem v pořadí. RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 69. Více

letech,²⁸⁴ naše Kateřina se vdala ve dvaceti čtyřech letech. Obě jako svého prvního manžela získaly staršího muže. Vilém z Rožmberka byl v této době již velmi starý a Smil Osovský z Doubravice, i když nebyl tak stár, byl přesto proti Kateřině podstatně starší. Korespondence Polyxeny s jejím prvním manželem je protkána úctou.²⁸⁵ Polyxena roku 1592 ovdověla.²⁸⁶ Z majetku Viléma z Pernštejna si oblíbila především Roudnici, kterou dostala jako obvěnění.²⁸⁷ Stejně tak Kateřina z Valdštejna si na Třebíči velmi oblíbila Kamenici a získala ji jako obvěnění a spolu s ní celé třebíčské panství. I Polyxena se brzy po smrti svého prvního manžela provdala, jejím vyvoleným byl Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, kterého pojala za manžela roku 1603.²⁸⁸ V této době již Polyxena nebyla nejmladší, překročila třicátý sedmý rok a její manžel byl o dva roky mladší. Zdeněk Vojtěch z Lobkovic však svoji ženu velmi miloval.²⁸⁹ Jejich manželství bylo téměř „ideální“. Oba dva se velice ovlivňovali, byli horlivými katolíky. Jak jsem psala v druhé kapitole, Kateřinino druhé manželství bylo též harmonické a s manželem si velmi rozuměli, avšak je tu velká odlišnost od Polyxeny. Tímto rozdílem je víra. Polyxena a Zdeněk Vojtěch byli katolíci, tudíž nebyli ohroženi Obnoveným zřízením zemským, Kateřinino manželství s Karlem bylo založeno na jiné víře. Kateřina byla luteránkou a Karel st. z Žerotína patřil k Jednotě bratrské. Je nutné zde zmínit, že Kateřina během svého života velmi podporovala Jednotu bratrskou, ať už to bylo nejprve kvůli Smilovi, jenž též patřil k bratrům, nebo ve stáří, kdy pomáhala bratrským kněžím společně se svým druhým manželem realizovat jejich emigraci.²⁹⁰

Polyxena měla s Kateřinou ještě jedno společné. I ona se velmi zajímala o hospodářství a správu panství.²⁹¹ Vedla politiku „příklonu k poddaným“, což naprosto souhlasí s postojem Žerotínky k třebíčským poddaným. Stejně lze sledovat korespondenci mezi manželky. Zatímco Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic svoji Polyxenu nazývá „můj

---

informací lze nalézt v publikaci VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna (Českomoravský rod v zrcadle staletí)*. Pardubice, 1993. s. 42-43. ISBN 80-86182-24-X.

²⁸⁴²⁸⁴ Rožmberkovi v této době bylo dvaapadesát let. M. Ryantová píše, že nikdo se nezastavoval nad stářím ženicha, ale nad „přestárlou“ nevěstou. RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 73.

²⁸⁵ Polyxena ve svých dopisech Rožmberka oslovuje „můj pane“ či „vysoce urozený pane“. PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance*. Praha, 1989. s. 226. ISBN 80-7038-006-3.

²⁸⁶ O pohřbu Viléma z Rožmberka lze nalézt informace JIREČEK, Josef–JIREČEK, Hermenegild (edd.). *Zřízení zemská království českého XVI. věku*. Praha, 1882. s. 375-376; RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 76.

²⁸⁷ KŘIVKA, Josef Roudnický velkostatek na sklonku 16. století. In *Historie a muzejnictví* 1, 1956, s. 117-136; RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 105-114.

²⁸⁸ RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 75.

²⁸⁹ MAREK, P. *Svědectví o ztrátě starého světa*. s. 43.

²⁹⁰ RYBIČKA, A. Emigrace třebíčská. s. 476-477.

²⁹¹ RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna. s. 105-114.

anděli“, „mé srdce“ či „Polixenko“,²⁹² Karel starší z Žerotína ji ve svém dopise oslovuje „srdce moje nejmilejší“.²⁹³

Ještě jedna věc tyto ženy spojuje, ale částečně ve starším věku také rozděluje. Touto životní strastí je snaha mít děti. Polyxena, stejně jako Kateřina, dlouho neměla dítě, až po překročení čtyřicátého roku života se jí narodil syn Václav Eusebius.²⁹⁴ V těžké době třicetileté války se k ní obracelo mnoho žen, jež prosily o přímluvu a záchranu jejich manželů, pro něž se snažila Polyxena udělat maximum.²⁹⁵ Po smrti svého druhého manžela se Polyxena přestěhovala do roudnického zámku.²⁹⁶ Kateřina se také po smrti Karla stěhovala z Přerova do Brna. Polyxena zemřela 24. května 1642 jako šestasedmdesátiletá dvakrát ovdovělá stařena. Tento vysoký věk byl pro tuto dobu velmi netypický, avšak Kateřina umřela také velmi pozdě, bylo to v třiasedmdesáti letech. Dle mého mínění to bylo zapříčiněno tím, že Kateřina neměla jediné dítě a Polyxena pouze jedno, a proto tyto ženy nebyly zmoženy neustálým rozením dětí a jejich zdraví bylo díky tomu na velmi dobré úrovni.

V korespondenci Karla staršího z Žerotína lze nalézt také dopis adresovaný Polyxeně, v němž jí vyjádřil poklonu, při které ji nazýval první dámou v království a obdivoval její intelektuální a morální schopnosti.²⁹⁷ Zajímavé je též porovnání vztahu Zdeňka s Polyxeninými sourozenci a naproti tomu Karla s Kateřininými. Zdeněk měl stejně jako Polyxena velice blízký vztah k jejím sestrám, především k Luise de las Llagas. P. Marek píše, že jí Zdeněk často zasílal různé umělecké předměty a věci, informoval se u ní o životě na císařském dvoře a také si jí velmi vážil pro její hlubokou zbožnost.²⁹⁸ Stejně tak dopisy mezi Karlem ze Žerotína a Adamem mladším z Valdštejna jsou psány v přátelském duchu. Adam nikdy neváhal přimluvit se za panství Karla staršího ze Žerotína či jakkoliv Karlovi pomoci.²⁹⁹

---

²⁹² STLOUKAL, K. (ed.). *Královný*. s. 267; RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 84.

²⁹³ Z ŽEROTÍNA, K. *Deset listů Karla st. z Žerotína*. s. 49-53.

²⁹⁴ MAREK, Pavel. Děťství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In BARTEČEK, Ivo (ed.). *Celostátní studentská konference Historie 1999*. Olomouc, 2000, s. 61-87; Týž. *Matka a syn*. s. 195-202. ISBN 80-244-0104-5.

²⁹⁵ Tento dopis je žádostí Kateřiny Čejkové za jejího manžela, který byl vězněn kvůli své víře. Kateřina Čejková sděluje Polyxeně, že její muž již přestoupil na katolickou víru a žádala ji, zda by již mohl být propuštěn. DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 234.

²⁹⁶ V Roudnici na Labem byl také pohřben její druhý manžel do rodinné hrobky v kapucínském klášteře. Vedle Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic byla také pohřbena po své smrti Polyxena Lobkovická. RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic. s. 94.

²⁹⁷ „.... Že paní z Rožmberka bejtí a jakž místem, tak i smyslem všecy jině paní v Čechách předcházeti račte, rozpomenouti se ráčili...“ REJCHRTOVÁ, N. (ed.). *Karel starší z Žerotína*. s. 104-105.

²⁹⁸ MAREK, P. (ed.). *Svědectví o ztrátě starého světa*. s. 54.

²⁹⁹ Adam například podporoval Karla při prodeji části jeho statků před odchodem manželů Žerotínských do exilu.

Manželský život Polyxeny Lobkovické z Pernštejna byl velmi podobný životu Kateřiny, avšak v dnešních očích malá odlišnost, jakou byla víra, naprosto změnila osud obou šlechticů v době třicetileté války. Polyxena napomáhala katolíkům a Kateřina musela jako nekatolička odejít do exilu.

Jestliže srovnáme život Kateřinin a Sylvie Černínové, lze nalézt také mnoho společných rysů. Sylvie se roku 1633 ve svých dvaceti sedmi letech provdala za Heřmana Černína z Chudenic. Heřman ke své třetí manželce našel zalíbení. Jejich korespondence je protkána steskem při odloučení³⁰⁰ a žárlivostí³⁰¹. Sylvie svého manžela oslovuje „*moje nejmilejší serce*“³⁰² či „*můj nejmilejší pane Heřmánku*“³⁰³. Jejich manželství bylo bezdětné, stejně jako manželství Kateřiny s Karlem, a proto museli manželé Černínovi z Chudenic hledat dědice, jenž by spravoval jejich statky. Nakonec v roce 1645 našli dědice v osobě Humprechta Jana Černína, syna Zuzany Černínové.³⁰⁴ Sylvie byla hlavní příčinou, že dědictví získal syn Zuzany Černínové.³⁰⁵ Po smrti Heřmana Černína z Chudenic (+ 7. březen 1651) se ujal veškerého dědictví Humprecht Jan. Sylvie se po smrti svého manžela upnula na Humprechta a stala se pro něj druhou matkou.³⁰⁶ Udržovali spolu přátelské styky a vedli spolu velmi dlouhé rozpravy o panství, jež Humprecht spravoval. Dne 3. srpna 1655 Sylvie zakoupila Lovosice a začala je nazývat svým vdovským sídlem.³⁰⁷ Toto místo si oblíbila stejně jako Kateřina po smrti Smila Kamenici. Odtud také přišel dne 7. června 1659 dopis od Sylvie, která Humprechtovi oznamovala své rozhodnutí opět se provdat.³⁰⁸ Sylvie se znovu provdala za Leopolda Viléma z Badenu, jehož pojala za chotě roku 1659.³⁰⁹ O rok později

³⁰⁰ TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*. s. 49.

³⁰¹ TAMTÉŽ, s. 24.

³⁰² TAMTÉŽ, s. 25.

³⁰³ TAMTÉŽ, s. 33.

³⁰⁴ Humprecht Jan Černín se u svého strýce těšil velké oblibě. Jeho matka Zuzana Černínová mu dne 4. dubna 1647 psala: „*Ano i ten stařeček J. M. pan hrabě Černín nad tebou srdečné zalíbení má a jest nyní dokonalého oumyslu tobě hrubě dobře po své smrti učiniti, což mi se netrefí všecko psáti. Ale, můj nejmilejší synu, můžeš se dobře dovítiti, jaké jest to vzácný pán...*“ Upomíná svého syna: „*můj roztomilej Humprechte! piš předce často panu hraběti Černínovi co nejpěkněji můžeš i někdy paní hrabince, můžeš sobě s pomocí Boží moc tím dobrého způsobiti...*“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 344-346.

³⁰⁵ Zuzana dne 28. září 1646 psala svému synovi Humprechtovi Janu do Říma: „*... jest tak takto pravda, že Bůh a paní hraběnka veliká příčina toho odkazu; co jistě jest slušná věc, abys JMti panu hraběti co nejpěkněji poníženež za tu milost poděkoval a se poroučel, též Její Mti paní hraběnce píšeš, tak abys v ničemž nehněval. Kýž jest možná jen hodinku s tebou mluvit, ale jsi tak rozumný, že víš, jak psáti.*“ TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*. s. 5.

³⁰⁶ Po smrti svého manžela Sylvie velmi přilnula k Humprechtovi Janovi Černínovi z Chudenic. Sylvie píše dne 14. března 1651 ve svém dopisu Zuzaně Černínové: „*...co sem na tom světě měla, i toho dáti, co sem nikoli odvolati nemohla. Bohdá Vašnostivý milý dítě, pan Humprecht, na ten stupeň nastúpí a toho celého rodu svíce bude, i svého pana bratra pana Heřmana tak poručného mítí bude, že na něm bude voce mítí, já potom jako jeho druhá mateř mu ve všem slůžiti připovídám.*“ TAMTÉŽ, s. 7.

³⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 9.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 10.

³⁰⁹ TAMTÉŽ.

sepisuje svoji závěť, v níž vymezovala, kdo se stane správcem panství po její smrti a přerozdělila svůj majetek.³¹⁰ Sylvie Černínová z Caretto Millesima zemřela 29. února 1664. Byla stejně jako Kateřina pohřbena vedle svého prvního chotě, v jejím případě Heřmana Černína z Chudenic, v kapli sv. Zikmunda ve sv. Vítu na Pražském hradě.

Zuzana Černínová z Harasova se však od těchto žen velmi lišila. Už samotný sňatek roku 1621 o tom jasně vypovídá. Zuzana si vzala za manžela pana Jana Černína z Chudenic.³¹¹ V jejím případě se nedá mluvit o prvotním zalíbení. Stejně tak Jan v ní našel především bohatou nevěstu, která mu měla zajistit dobrou hmotnou budoucnost. Cestu k sobě tito dva našli až po narození společných dětí. To lze vypožorovat především ve vzájemné korespondenci obou manželů.³¹² Smrt manžela dne 22. listopadu 1642 byla pro Zuzanu velkou ztrátou.³¹³ Na Zuzaně po smrti chotě spočinul těžký úkol, který ve svém životě prožila nejen Kateřina, ale také Polyxena. Tímto břemenem bylo vedení hospodářství na černínském panství. Zuzana však správu panství nevzala na svá bedra, ale vše přenechala svému strýci Heřmanovi Černínovi. On jí však nechtěl vyplácet důchod, a proto musela Zuzana prodat největší panství, co se svým zesnulým manželem vlastnili. Touto velkou černínskou državou byl Pacov.³¹⁴ Život Zuzany Černínové z Harasova se točil převážně kolem jejích dětí. Nejstarší dcerou byla Eliška, která se roku 1640 provdala za Zikmunda Myslíka,³¹⁵ avšak o pět let později zemřela na tyfus.³¹⁶ Druhou její dcerou byla Eva, která se díky nemožnosti vyplatit věno provdala až roku 1643. Jejím manželem se stal pan Albrecht Kapoun ze Svojkova, který byl blízkým přítelem manžela prvorozené Elišky Myslíkové z Černína.³¹⁷ Zuzana měla ještě dva syny, starší se jmenoval Humprecht Jan Černín, mladší byl Heřman

---

³¹⁰ Její kšaft je možné nalézt v práci Františka Tischera. TAMTÉŽ, s. 10-21.

³¹¹ STLOUKAL, K. (ed.). *Královny*. s. 311.

³¹² Zuzana svého manžela nazývá „*Moje nejmilejší holátko*“, „*mě ze všeho světa nejmilejší srdíčko*“ či „*má po Pánu Bohu všechna naděje*“. TAMTÉŽ, s. 312.

³¹³ O reakci Zuzany Černínové na smrt svého manžela se lze dočíst v dopise, který Zuzana adresovala Heřmanovi Černínovi dne 25. listopadu 1642. Jak psala: „...*před V. M. přežalostivě s zarmouceným srdcem a s pláčem tajiti nemohu, kterak pán Bůh všemohoucí mě tím největším zármutkem navštívití, s mým nejmilejším panem manželem rozloučiti, jej prostředkem smrti z tohoto světa pojíti a povolati a mě s mými milými dítkami v tom největším zármutku a sirobě pozůstaviti ráčil.*“ Žádala také v tomto dopise Heřmana o ochranu jí i jejích dětí. DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 293.

³¹⁴ STLOUKAL, K. (ed.). *Královny*. s. 314.

³¹⁵ TAMTÉŽ, s. 313.

³¹⁶ O smrti dcery Elišky informovala Zuzana svého syna Humprechta, který se v té době nacházel v Římě: „...*mou nejmilejší poslušnou dceru a tvou nejmilejší sestřičku Bětušku od nás vzíti k své neskonale věčné slávě a ji z těchto bíd a těžkostí k sobě do té věčně trvajících slávy 9. Desembris mezi 13. a 14. hodinú v Klatovech vzíti ráčil. Co to za její těžkou nemoc hlavní bylo, 12tý den po rozstouání svém se s svým nejmilejším pánem a tímto bídým světem rozloučila; vždycky jsem se toho nešťastného jetí na tu bídou vojnu bála předce sem se toho neubála. Mé nejmilejší dítě! Pro Boha tě prosím, nejstejskej sobě nad její smrtí, vůle Boží se s ní vykonala, jak se pánu Bohu líbilo, tak se stalo. Musel jsi nejmilejšího pana otce ztratiti, když se pánu Bohu líbilo...*“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 324.

³¹⁷ STLOUKAL, K. (ed.). *Královny*. s. 314.

Václav. Díky smýšlení Zuzany se v jejím vztahu se starším synem Humprechtem Janem objevily trhliny.³¹⁸ Zuzana svého syna Humprechta Jana na jeho cestách doprovázena svojí úzkostí, což mnohdy způsobilo nemalé konflikty mezi matkou a synem.³¹⁹ Částečně byly jejich vzájemné hádky zaviněny matčinou náboženskou snášenlivostí, ač Humprecht Jan, jenž byl vychován jezuitou na Novém Městě pražském, byl pevnějšího náboženského přesvědčení. Humprechtovou chotí se stala dvorní dáma císařovny Eleonory, Italka Marie Diana z rodu mantovských markýzů Hippoliti da Gazoldo,³²⁰ čímž se zcela uzavřely Zuzaně dveře do domu jejího prvorozeného syna, což bylo pro ni velkou tragédií.³²¹ I její mladší syn Heřman Václav Černín byl stejného smýšlení jako jeho bratr Humprecht Jan. Dcera Eva zatížena starostmi svého manželství jí nemohla být náhradou. Zuzana, ač obklopena dětmi, zůstala až do smrti, kterou jí přinesl rok 1654, opuštěna. Život Zuzany Černínové z Harasova byl poznamenán novou dobou, kdy došlo ke změně smýšlení, avšak Zuzana si s těmito inovacemi vůbec neporozuměla.³²² Zuzanin život se naprosto lišil od života Kateřiny z Valdštejna. Kateřina, jež neměla děti, zasvětila celý svůj život starostem o panství, zatímco Zuzana předala panství strýci a svůj život strávila péčí o svoje děti. Mezi ní a jejími dětmi byla vedena hojná korespondence, především si psala s jejím nejstarším synem Humprechtem. Zuzana v těchto dopisech Humprechtovi psala o přátelích³²³, o politické situaci³²⁴, o rodině³²⁵. Časté dopisy lze nalézt také s její dcerou Eliškou Myslíkovou z Černína. Mezi nimi byla častým tématem dcera Elišky, Zuzrička,³²⁶ kterou měla Zuzana velmi ráda. Také si často Eliška své matce stěžovala na manžela, který byl neustále mimo domov.³²⁷

Kateřina, ačkoliv především s Polyxenou má podobné životní cesty, je jedinečnou ženou této doby. Se Sylvíí Černínovou jí pojí bezdětnost. Stejně jako Sylvie našla svůj životní

---

³¹⁸ TAMTÉŽ, s. 316.

³¹⁹ O úzkostech o syna velice dobře vypovídá dopis adresovaný Humprechtovi dne 25. května 1647: „...že jsem ti kapitolu dala, proč jsi mi nepsal po panu Zárubovi, hodně jsi toho zasloužil, nebo jsem se tak natrápila a naplakala, že jsem nic o tobě nejmenšího slovíčka psaného neměla.“ DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 346.

³²⁰ Zuzana svému synu k svatbě: „vinšuji, jak předně: zdraví, štěstí, všech sedm darů ducha svatého a hojně Božské požehnání.“ V tomto dopise také přijímá svoji budoucí snachu: „já jsouce tvá upřímná matka a hrubě na tee laskavá se vším jsem dobře spokojena, poněvadž vůle Boží v tom jest a ty, můj nejmilejší synu, upřímně a věrně miluješ pannu slečnu, taky i já ji bohda milovati pro tebe, mé přenejmilejší dítě, budu – koho ty za svou nejmilejší bohda paní manželku míti chceš, já taky za svou nejmilejší paní dceru míti budu...“ TAMTÉŽ, s. 377-379.

³²¹ Uzavřením těchto dveří nebyly pouze časté spory s Humprechtem Janem, jak je výše psáno, ale především fakt, že její snacha, manželka Humprechta mluvila španělsky. Zuzana však tuto řeč neovládala. STLOUKAL, K. (ed.). *Královný*. s. 316.

³²² TAMTÉŽ, s. 317.

³²³ DVORSKÝ, F. (ed.). *Staré písemné památky*. s. 365.

³²⁴ Například o bombardování a obležení Prahy v roce 1648. TAMTÉŽ, s. 352.

³²⁵ Například o churavosti jeho sestry Evičky. TAMTÉŽ, s. 364.

³²⁶ TAMTÉŽ, s. 314-317.

³²⁷ TAMTÉŽ, s. 303-305.

úkol ve správě panství. Závěrem bych chtěla říci, že každá z těchto čtyř žen má specifický osud, avšak několik věcí je spojuje. Tím je především touha po dítěti a povětšinou povedená manželství všech těchto šlechtičen. Každá si také oblíbila určitou část manželova či později svého panství, kde si zbudovala svoje vdovské sídlo. Také se všem podařilo najít příbuzného, kterému by předaly panství, u Polyxeny to byl syn, u Sylvie Humprecht Jan, stejně tak i u Zuzany a v neposlední řadě u Kateřiny Rudolf z Valdštejna.

V. Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažila na základě informací o ženě-šlechtičně v raném novověku, které jsem shromáždila pomocí literatury k ženám na přelomu 16. – 17. století, popsat život jedné z nich. Tou šlechtičnou byla Kateřina z Valdštejna, dcera Jana z Valdštejna. Po celý svůj život byla obklopena mnoha významnými muži, jako byl například její bratr Adam ml. z Valdštejna, oba manželé Smil Osovský z Doubravice a později významný moravský hejtman Karel st. z Žerotína. Kateřina byla pro oba tyto muže dobrou manželkou, ale zvládala také velmi výborně účetnictví a hospodářskou správu. Za života svého prvního manžela zasahovala do chodu třebíčského panství a v době, kdy Smil byl již vážně nemocen, řídila panství sama. Díky tomu jí také Smil ve své poslední vůli odkázal třebíčské panství, které získala v roce 1612.

Její život do dospělosti naprosto koresponduje s životem „ženy české renesance“. Patřila také do fraucimoru, dostalo se jí v něm dobrého vzdělání a v mladém věku se provdala za Smila Osovského z Doubravice. Model „typické ženy české renesance“, který jsem vytvořila v kapitole II., však od této doby nevykresluje Kateřinin život, neboť ona nikdy nepočala dítě. Jak již jsem zmiňovala v podkapitole III.2.1., přikláním se spíše k myšlence neplodnosti Smila Osovského z Doubravice, neboť ani s první manželkou, Bohunkou z Žerotína, neměli žádného potomka. Při druhém sňatku, který Kateřina uzavřela ve svých padesáti letech, již nebyla zřejmě reprodukce schopná. Otázkou zůstává, proč Karel st. z Žerotína, který toužil po dědici, si bral za manželku tak starou ženu, jež mu již potomka nemohla poskytnout. Snad našel zalíbení v Kateřině dávno předtím, v době, kdy navštěvoval manželé Osovské na Třebíči. Odpověď na mou první otázku, tedy jestli byla Kateřina „typickou ženou české renesance“, s čímž souhlasí T. KNOZ ve své knize *Državy Karla st. z Žerotína: osoby, příběhy, struktury*³²⁸, zpochybňuji. Podle mého názoru o ní nelze říct, že byla typická. Všechny tři významné šlechtičny, s jejichž korespondencemi jsem pracovala v kapitole IV., jsou něčím typické, ale v jiném odvětví atypické, stejně jako Kateřina Žerotínská z Valdštejna.

Kateřina byla na Karlovi starším z Žerotína nezávislá díky svému majetku v podobě třebíčského panství, které získala. Smil před svou smrtí z třebíčského panství vytvořil dobře hospodářsky prosperující panství bez nejmenšího dluhu. Okleštil práva a povinnosti měšťanů, což napomohlo Kateřině také v jejím působení na panství. Karel st. z Žerotína u ní po třech

---

³²⁸ KNOZ, T. *Državy*. s. 108.

manželstvích, kdy mu manželky zemřely, našel útočiště a klid, který v době, kdy uzavřel sňatek s Kateřinou Osovskou z Valdštejna, tolik hledal a potřeboval. Kateřina mu také často pomáhala se správou panství, neboť její druhý manžel nebyl tak dobrým hospodářem jako ona.

Karel st. z Žerotína se stal v této době uznávaným pánem na Třebíči, i když jím ve skutečnosti nikdy nebyl, neboť i po sňatku si toto panství ponechala jeho manželka ve své držbě, což se jim později po vydání Obnoveného zřízení zemského velmi vyplatilo.

Jejich života se velmi dotklo stavovské povstání i třicetiletá válka. Nejenže se manželé v této těžké době zajímali o situaci v českých zemích, ale také se snažili své poddané chránit. Nemalou roli zde sehrál Adam ml. z Valdštejna, který jako katolík a významný šlechtic, zasahoval do problémů na jejich panstvích ve prospěch poddaných. Velkým zlomem v jejich životě bylo vydání Obnoveného zřízení zemského, které je odsoudilo k emigraci, neboť oba manželé byli nekatolíky. Bratr Kateřiny, Adam ml. z Valdštejna, pomohl Karlovi rozprodat část jeho panství. Náměšť nad Oslavou, Rosice a Troubsko odkoupil Albrecht z Valdštejna, bratr Karlovy třetí ženy. I Kateřina jako luteránka odevzdala Třebíč do rukou svého bratra, katolíka Adama ml. z Valdštejna, který jim zaštilil možnost ubytování na třebíčském zámku v době, kdy se připravovali na emigraci do Vratislavi. Tato doba byla pro Kateřinu velmi krutá, musela se vzdát Třebíče, svého oblíbeného zámečku v Kamenici a odejít do neznámé Vratislavi, kde nikdy nenalezla domov. Neustále proto komunikovala s měšťany či úředníky a snažila se i na dálku zasahovat do chodu panství. Velké problémy měla i se svým synovcem Rudolfem z Valdštejna, jenž se místo svého otce ujal třebíčského panství. Nesplácel totiž Kateřině důchod, který byl určen reversem. Manželé Žerotínští se později navrátili na území českých zemí, přesněji do Přerova. Karel už byl v této době dost nemocen a zanedlouho zemřel. Byl pohřben do rodinné hrobky v Brandýse nad Orlicí. Kateřina již v této době byla velmi stará. Nedlouho poté, co zesnul její druhý muž, zemřela. Jako luteránka nesměla mít slavnostní pohřeb, a proto byla na základě svého přání uložena vedle svého prvního manžela Smila Osovského z Doubravice do mauzolea Osovských z Doubravice, které se nacházelo v pohřební zahradě bratrského sboru.

Tato žena se nikdy nedočkala díků, ani později po své smrti. Pro třebíčské panství v této době byla vrchností, jež striktně dodržovala nařízení svého prvního manžela, ale také vkládala do vztahu s měšťany lidštějšího ducha. Mnozí z měšťanů byli jejími blízkými přáteli až do smrti. Třebíč v době Smila Osovského z Doubravice a Kateřiny z Valdštejna prošla velkým vývojem. Dostala se z velké zadluženosti, již zapříčinil Smilův otec, Burian Osovský z Doubravice. Vzkvétaly zde cechy, vznikaly pivovary a tržní hospodářství se také dostalo na

velmi vysokou úroveň. Doba třicetileté války, která v okolních městech napáchala nemalé škody, byla díky Kateřině a jejím kontaktům s významnými muži natolik utlumena, že mohla Třebíč zapůjčit finanční obnos blízké Jihlavě či Znojmu. Nacházeli se zde samozřejmě vojáci, avšak v době, kdy panství již nemělo žádné finance na jejich obživu, napomohla Kateřina městu vysokou půjčkou, kterou mělo splácet. Později však ve svém testamentu byly městu do té doby nesplacené peníze odpuštěny. Na přelomu 16 – 17. století se také Třebíč rozrostla díky četné výstavbové činnosti, ať už v západní části zámku či v samotném židovském městě, které vzniklo podél řeky Jihlavy.

O životě Kateřiny z Valdštejna lze čerpat informace především z její korespondence z let 1631-1635, která byla vydána F. Dvorským.³²⁹ Z těchto listů je patrná radost z psaní dopisů. Byla dochována hojná korespondence z Vratislavi, kam musela se svým druhým manželem emigrovat, dále z Olomouce, z Brandýsa nad Orlicí, z Hrádku nad Sázavou, z Brna, z Přerova, Krnova atd. Listy jsou psány převážně vlastnoručně, ačkoliv ve starším věku, kdy trpěla nemocemi, především dnou, psal dopisy její písař. Vždy se adresátovi omluvila, že sama „*trpí nemocí a pero v ruce neudrží*“. V takové situaci dopisy diktovala.

Dozvídáme se z korespondence o jejích osobních postojích vůči událostem veřejným, což je pro nás velkým přínosem. Tyto listy jsou protkány její empatií, klidem, jasným postojem a zvláštním půvabem. Odráží se v nich její vřelý cit. Z dopisů pramení její etický postoj k věci. I když se jí nedostalo vysokého vzdělání, její jazyk je vytříbený, stylistika dopisů téměř dokonalá a obsah dopisů vypovídá o tom, že byla ženou s širokým rozhledem, velkým srdcem, ženou pevnou a přátelskou. Především ji zajímaly události po Bílé hoře, kdy v její korespondenci lze vyčíst informace, ve kterých blízcí Kateřiny psali o situaci v Čechách, o škodách, o císařském vojsku a jejich útlaku na úkor obyvatel českých zemí. Český jazyk, kterým se ve své korespondenci prezentovala, patřil mezi nejlepší ve vysokých šlechtických kruzích. V korespondenci je také zcela zřetelný její kladný vztah k příbuzným, přátelům či poddaným. S nepředstíranou radostí reagovala na zprávy od nich a s upřímností z jejich úspěchu na dopisy odepisovala, stejně tak i ve smutných záležitostech, kdy se snažila pisatele podpořit vlídným slovem.

Velkou oporou v těžkých chvílích jí byl Bůh. Její neotřesitelná důvěra v Boha ji pomáhala v době, kdy byla především v emigraci, daleko od svých blízkých i přátel, kdy viděla kolem sebe válečné utrpení národa. Nikdy o Bohu nepochybovala a v jeho jménu zůstala vždy pevná ve svém přesvědčení.

---

³²⁹ DVORSKÝ, F. (ed.). *Listy I-II*.

Kateřina Źerotínská z Valdštejna byla jedinečnou ženou, jeŹ během svého života vykonala mnoho dobrého pro druhé. Po své smrti však byla zapomenuta a její tělo dlouhá léta leželo pouze v klášterní zahradě v Třebíči.

VI. Seznam pramenů a literatury

Seznam pramenů:

Státní oblastní archiv Praha:

SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22.

SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

Moravský zemský archiv Brno:

MZA Brno, Nová sbírka, G2, Třebíč, 4. 571/47.

MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1556.

MZA Brno, Velkostatek Třebíč, F 200, Urbář třebíčského panství z r. 1573.

MZA Brno, Velkostatek Třebíč, Urbář třebíčského panství z roku 1629, č. 134.

MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, Korespondence Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna, inv. č. 3007, sign. 147.

MZA Brno, RA Ditrichštejnů, Mikulov G 140, inv. č. 3015, sign. 154/6.

Státní okresní archiv Třebíč:

SOka Třebíč, AO Podklášteří, inv. č. 1. sign. AP1.

SOka Třebíč, fond Cech soukenický Třebíč, inv. č. 2.

SOka Třebíč, AM Třebíč, purkrechní knihy předměstí Jejkov a Nové Město, 1604-1825, inv. č. 208.

SOka Třebíč, AM Třebíč, purkrechní knihy Stařečka, 1604-1823, inv. č. 209.

SOka Třebíč, AO Podklášteří, purkrechní kniha Podklášteří, 1590-1810, inv. č. 5.

Vydané prameny:

BRANDL, Vincent (ed.). *Spisy Karla staršího z Žerotína, Listové psaní jazykem českým 1-3 svazek*. Brno, 1870-1872.

DVORSKÝ, František (ed.). *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I-II*. Praha, 1894-1895.

DVORSKÝ, František (ed.). *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova: listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*. Praha, 1890.

- DVORSKÝ, František (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova: dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha, 1886.
- DVORSKÝ, František (ed.). *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha, 1869.
- DVORSKÝ, František (ed.). *Dopisy Karla staršího z Žerotína 1591-1610*. Praha, 1904.
- HRUBÝ, František (ed.). *Moravské zemské desky z let 1348-1642*. Brno, 1931.
- HRUBÝ, František (ed.). *Korespondence Karla st. z Žerotína s J. A. Komenským: Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*. Brno, 1932.
- HRUBÝ, František (ed.). *Moravská korespondence a akta z let 1620-1636 II*. Brno, 1937.
- JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.). *Zřízení zemská království českého XVI. věku*. Praha, 1882.
- KALISTA, Zdeněk (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova s jejím synem Janem Černínem z Chudenic*. Praha, 1941.
- KOLDINSKÁ, Marie-MAŤA, Petr (edd.). *Deník rudolfinského dvořana Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*. Praha, 1997. ISBN 80-7203-170-8.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.). Philippe Hecquet: o tom, kterak je neslušné, aby muži ženám při porodu pomáhali. In *Sborník vědeckých prací univerzity Pardubice (C) 2*, 1996, s. 179-199. ISSN 1211-6629.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Václav Březan: životy posledních Rožmberků I*. Praha, 1985.
- PAPROCKÝ Z HLAHOL, Bartoloměj. *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. Ostrava, 1993. ISBN 80-900647-1-X.
- REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel starší ze Žerotína: z korespondence*. Praha, 1982.
- ROHLÍK, Miloslav (ed.). *Moravské zemské desky III. 1567-1641: kraj brněnský*. Praha, 1957.
- TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635 – 1651*. VKČSN 1908, Praha, 1909.
- Ze ŽEROTÍNA, Karel. *Deset listů Karla st. z Žerotína: na památku výročí smrti Karla st. z Žerotína vydala zemská správa moravskoslezská péčí zemského archivu v Brně a v grafické úpravě Eduarda Miléna*. Brno, 1936.

Seznam použité literatury:

- BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre: die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien-Köln-Weimar, 2000. ISBN 3-205-99233-4.
- BASTL, Bestrix. Mezi mocí a bezmocí: úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku. In *Dějiny a současnost* 3, 1994, s. 24-26. ISSN 0418-5129.
- BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč, 2004. ISBN 80-86894-00-2.
- BOCKOVÁ, Gisela. *Ženy v evropských dějinách*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-494-7.
- BŮŽEK, Václav. *Rytíři renesančních Čech*. Praha, 1995. ISBN 80-85775-28-8.
- BŮŽEK, Václav - HRDLIČKA, Josef - KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha, 2002. ISBN 80-7185-417-4.
- BŮŽEK, VÁCLAV. Muž, žena a dítě v aristokratické rodině na prahu novověk. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 45-67. ISBN 80-246-0375-6.
- BŮŽEK, Václav. Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku. In *Česko-slovenská historická ročenka* 2001, s. 169-178. ISBN 80-210-2743-6.
- BŮŽEK, Václav. „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“: Těhotenství očima šlechty na prahu novověku. In *Dějiny a současnost* 23, 2001, s. 8-13. ISSN 0418-5129.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7203-694-3.
- CVRČEK, Josef. Paměti o sborech bratrských na Moravě ze století XVI. In *ČMM* 23, 1899, s. 120-127, 261-268, 353-360.
- ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- FIALOVÁ, Vlasta. *Zachariáš Solín: tiskař Kralické bible*. Brno, 1968.
- FIŠER, Rudolf - NOVÁČKOVÁ, Eva - UHLÍŘ, Jiří. *Třebíč: dějiny města I*. Třebíč, 2004. ISBN 80-239-1822-2.
- FIŠER, Rudolf. Z historie benediktinského opatství. In *Horácké noviny* 24-48, 2003.
- FIŠER, Rudolf. *Třebíč: město a čas*. Třebíč, 2004. ISBN 80-85571-06-4.
- FRITZOVÁ, Charlotte – RŮŽIČKA, Jindřich. Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna. In *Sborník prací východočeských archivů* 3, 1975, s. 63-77.
- FUKALA, Radek. *Karel starší ze Žerotína*. Ostrava, 1996. ISBN 80-86058-52-2.
- GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Brno, 2003. ISBN 80-7021-653-0.

- VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha, 1991. ISBN 80-7106-178-6.
- GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropských dějinách*. Praha, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
- HAAS, Antonín. *Karel Bruntálský z Vrbna*. Praha, 1947.
- HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor: ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In *Jihočeský sborník historický* 69–70, 2000–2001, s. 5-29.
- HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku. In *Historická demografie* 28, 2004, s. 15–33. ISSN 0323-0937.
- HOSÁK, Ladislav-ZEMEK, Metoděj. (edd.). *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I: Jižní Morava*. Praha, 1981.
- HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců: vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In BŮŽEK, Václav-KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003, s. 249-273. ISBN 80-7040-627-5.
- HREJSA, Ferdinand. Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou. In *ČČH* 40, 1934, s. 265-309.
- HRUBÝ, František. Karel st. z Žerotína a moravští novokřtění. In *ČČH* 43, 1937, s. 68-72.
- HRUBÝ, František. Karel starší z Žerotína ve válce turecké r. 1594 a 1595. In *ČMM* 52, 1928, s. 199-217.
- VON CHLUMECKÝ, Petr. *Carl von Zierotin und seine Zeit (1564-1615) II*. Brno, 1879.
- JANÁČEK, Josef. *Valdštejna a jeho doba*. Praha, 2003. ISBN 80-86328-17-1.
- JANÁČEK, Josef. *Valdštejnova pomsta*. Praha, 1992. ISBN 80-202-0389-3.
- JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1996. ISBN 80-85946-25-4.
- JOURA Jiří. Škola v třebíčských Židech – Zámostí. In *Naším krajem* 12, 2006, s. 26-28.
- KLENOVSKÝ Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Brno, 2003. ISBN 80-7204-285-8.
- KNOZ, Tomáš. „...S pomocí boží dosti mírně se mám.“: Zdraví a nemoci Karla st. ze Žerotína. In *Acta Musei Moraviae: science sociales* LXXXII, 1997, s. 183-199. ISSN 0521-2359.
- KNOZ, Tomáš. *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře: osoby, příběhy, struktury*. Praha, 2001. ISBN 80-210-2685-5.
- KNOZ, Tomáš. Rezidence a dvůr Karla staršího ze Žerotína., In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999, s. 409-439. ISBN 80-7040-331-4.
- KNOZ, Tomáš. Pobělohorská konfiskace na Moravě. In KNOZ, Tomáš (ed.). *Morava v době renesance a reformace*. Brno, 2001, s. 88-92. ISBN 80-86182-24-X.

- KNOZ, Tomáš. Správní a hospodářská reforma na náměšťském panství po roce 1628. In *ČMM* 116, 1997, s. 119-136. ISSN 0323-052X.
- KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha-Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-639-8.
- KOPIČKA, Petr. Kojné pro děti Heřmana Jakuba hraběte Černína z Chudenic. In *Confluens: Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka* 1, 2005, s. 80-91. ISBN 80-903453-2-8.
- KOŘÁN, Josef Jan. *Českomoravská kronika*. Praha, 1881. s. 592-595.
- KRÁL, Pavel. Žena a smrt v 16. a 17. století. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 105-131. ISBN 80-246-0375-6.
- KRUMLOWSKÝ, Felix. *Dámské příběhy českého středověku*. Havlíčkův Brod, 2004. ISBN 80-7229-099-1.
- KŘIVKA, Jan. Roudnický velkostatek na sklonku 16. století. In *Historie a muzejnictví* 1, 1956, s. 117-136.
- KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč, 1874.
- KUBEŠ, Adolf. Zřízení selské, kteréž vesnicím ku panství Třebickému patřícím vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice. In *ČMM* 8, 1876, s. 17-25.
- KUBEŠ, Adolf. *Některé prameny k dějepisnému městu Třebíče z doby pánův Osovských z Doubravice*. Brno, 1888.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LIŠKA, David. Tři osudem stíhaná manželství Karla staršího ze Žerotína. In *Jižní Morava* 34, 1998, s. 33-49. ISSN 0449-0436.
- LUTTER, Petr. Politický a společenský život na dvoře Ferdinanda II. během dvacátých let 17. století ve světle španělské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho manželky. In BŮŽEK, Václav (ed.). *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*. České Budějovice, 1995, s. 107-124. ISBN 80-7040-139-7.
- MAREK, Pavel. Dětství a dospívání Václava Eusebia z Lobkovic ve světle španělské korespondence jeho rodičů. In BARTEČEK, Ivo (ed.). *Celostátní studentská konference Historie 1999*. Olomouc, 2000, s. 61-87. ISBN 80-244-0104-5.
- MAREK, Pavel. Matka a syn. (Polyxena Lobkovická z Pernštejna a Václav Eusebius z Lobkovic). In *Česko-slovenská historická ročenka* 2001, s. 195-202. ISBN 80-210-2743-6.
- MAREK, Pavel. *Svědectví o ztrátě starého světa: Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena Lobkovická z Pernštejna*. České Budějovice, 2004. ISBN 80-7040-804-9.

- MAREK, Pavel. Poselství lásky a osamění: Manželská soužití Zdenka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic. In *Historický obzor* 12, 2001, s. 114-119. ISSN 1210-6097.
- MATĚJEK, František. Bílá hora a moravská feudální společnost. In *ČČH* 22, 1974, s. 81-104.
- MATĚJEK, František. Osídlení Moravy a třicetiletá válka. In *Sborník historický* 24, 1976, s. 209-243.
- MAŘA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-312-6.
- MAŘA, Petr. Rituál zásnub v deníku renesančního kavalíra. In *Dějiny a současnost* 18, 1996, s. 11-15. ISSN 0418-5129.
- MAŘA, Petr. Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem. In BŮŽEK, Václav-KRÁL, Pavel (edd.). *Rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999, s. 139-162. ISBN 80-7040-331-4.
- MELKESOVÁ, Miroslava. „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“: lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století. In *Historický obzor* 10, 1999, s. 122–128. ISSN 1210-6097.
- MÜLLER, Karel. Poslední vůle Karla st. z Žerotína z roku 1636. In *Sborník SOKA Přerov* 1996, s. 5-9.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v lidové kultuře*. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NIKODÉM, Vilém. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč, 1911.
- ODLOŽILÍK, Karel. *Karel starší z Žerotína 1564–1636*. Praha, 1936.
- PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance*. Praha, 1989. ISBN 80-7038-006-3.
- PETIŠKA Eduard. Historický vývoj židovské obce v Třebíči. In *Region Třebíče* 3, 1996, s. 12.
- REJCHRTOVÁ, Noemi. *Václav Budovec z Budova*. Praha, 1984.
- RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic. In LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 67-105. ISBN 80-246-0375-6.
- RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna a její hospodářská činnost. In VOREL, Petr. (ed.). *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 8-9. 9. 1993*. Pardubice, 1995, s. 105-114.
- VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna (Českomoravský rod v zrcadle staletí)*. Pardubice, 1993. ISBN 80-86182-24-X.
- RYBIČKA, Antonín. Emigrace trebičská r. 1628-1629. In *Památky archeologické a místopisné* 15, 1892, s. 476-477.

RYPÁČEK, František Jaromír. Paní Kateřina Žerotínská z Waldštejna a Třebíčtí. In *ČMM* 19, 1895, s. 172-174.

RYPÁČEK, František Jaromír. Apendix městského písaře Jana Suchenia Novobydžovského ke kronice Eliáše Střelky Náchodského z roku 1655, In *Program třebíčského gymnázia pro rok 1891-92*. Třebíč, 1892.

RYPÁČEK, František Jaromír. K náboženským dějinám moravským. In *ČMM* 18, 1894, s. 267-269.

ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty Bratrské*. Praha, 1957.

SAMEŠ, Čeněk. Kdo se přistěhoval do Třebíče 1629-1635. In *Horácko* 28. 4. 1933, s. 1-2.

SLAVÍK, František Alois. Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském. In *ČMM* 19, 1895, s. 231-241, 321-331.

SPURNÝ, František (ed.). *Karel starší z Žerotína a jeho doba: sborník příspěvků z vědeckého symposia*. Bludov, 1995.

STLOUKAL, Karel (ed.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha, 1940.

VÁLKA, Josef. *Česká společnost 15. – 18. století II: bělohorské období*. Praha, 1982.

VII. Seznam obrazových příloh

Příloha číslo 1 – Dřevoryt Kateřiny Žerotínské z Valdštejna.

PAPROCKÝ Z HLAHOL, Bartoloměj. *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. Ostrava, 1993. s. 114. ISBN 80-900647-1-X.

Příloha číslo 2 – Náhrobek Smila Osovského z Doubravice, Muzeum Vysočiny Třebíč.

(foto autorka)

Příloha číslo 3 – Revers Kateřiny Žerotínské z Valdštejna.

SOA Praha, RA Valdštejnů, Stará manipulace, Smlouva Kateřiny z Valdštejna a Adama ml. z Valdštejna, podepsaná v Praze 15. 5. 1628, sign. IV-6-22.

Příloha číslo 4 – Ukázka poslední vůle Kateřiny Žerotínské z Valdštejna.

SOA Praha, RA Valdštejnů, inv. č. 2543, sign. IX-A.

Příloha číslo 5 – Erb Kateřiny z Valdštejna, Muzeum Vysočiny Třebíč.

(foto autorka)

Příloha číslo 6 – Zřízení selské a zřízení městské.

SOkA Třebíč, AO Podklášteří, inv. č. 1, sign. AP1.

Příloha číslo 1

Příloha číslo 2

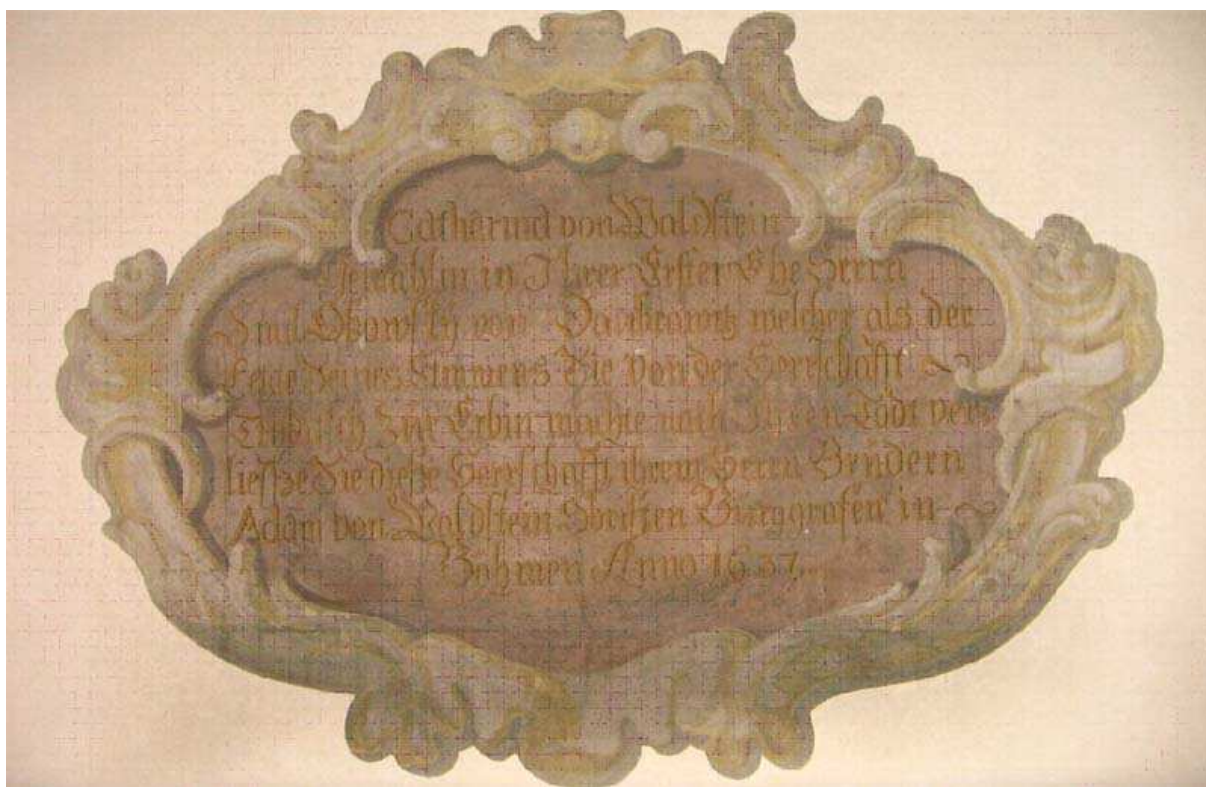
Příloha číslo 3

[The image shows a page of handwritten text in a cursive script, likely from a historical document. The text is dense and fills most of the page. It appears to be a list or a detailed account, possibly related to the 'Příloha číslo 3' mentioned in the header. The handwriting is somewhat faded and difficult to decipher, but it is clearly a formal or official document.]

Příloha číslo 4

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or list. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and fills most of the page. The text is written in a cursive script, likely a historical document or list. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and fills most of the page. The text is written in a cursive script, likely a historical document or list. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and fills most of the page.

Příloha číslo 5

Příloha číslo 6

